

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİSTÜTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI

"İRAK'TA ANAYASA'NIN YAPISI VE KABUL USULÜ"

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Hussein w. Hamad

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Atilla ÖZER

Ankara – 2010

T. C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENİSTÜTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
ANAYASA HUKUKU BİLİM DALI

"İRAK'TA ANAYASA'NIN YAPISI VE KABUL USULÜ"

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan

Hussein w. Hamad

Tez Danışmanı

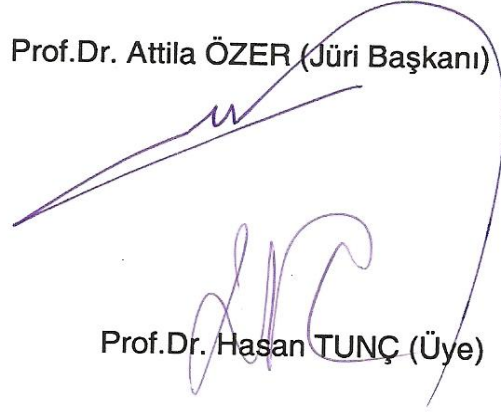
Prof. Dr. Atilla ÖZER

Ankara – 2010

ONAY

HUSSEİN VV.HAMAD tarafından hazırlanan IRAKTA ANAYASANIN YAPISI VE KABUL USULÜ başlıklı bu çalışma, 17.06.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliği / oy çokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Hukuk Anabilim /Anayasa Bilim Dalında Yüksek Lisansı Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof.Dr. Attila ÖZER (Jüri Başkanı)

Prof.Dr. Hasan TUNÇ (Üye)

Prof. Dr.Ali AKYILDIZ (Üye)

ÖNSÖZ

Tez konum Irak'ta Anayasanın Yapısı ve Kabul Usulü'nden ibarettir. Çalışmam dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel ilkeler ele alınırken, geri kalan diğer üç bölümde, Irak'ta anayasanın gelişimi, 2004 Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası (2004 anayasası), 2005 tarihli Irak kalıcı anayasası sırasıyla ele alınıp incelenmiştir. 2005 tarihli Irak devletinin kalıcı yeni anayasanın (bugün yürürlükte olan anayasa) koyma süreci çok zor ve çetin olduğu gibi, ben de kaynak taraması ve elde edilmesi ve tez konumla ilgili meydan çalışması (anayasa koyma sürecinde komisyon üyesi olan ve Türkmeneli Partisi genel sekreteri Riyaz Sarıkahya ve Irak Şura Meclisi 'Danıştay' eski başkanı Dr. İsmet Abdulmecid, gibi ilgili birçok kişilerle görüştüm) yapmam bir hayli zor olmuştur. Kaos, patlamalar, suikastlar ve ölümün kol gezdiği bir ülkede bu gibi tez çalışmasını tamamlamak uğruna kaynak ve bilgi araştırmak zor olmalıdır.

Irak'ta Anayasanın Yapısı ve Kabul Usulü'nü tez konusu olarak seçmemin nedeni bu konunun daha önce hiçbir yazar tarafından ele alınmamış olmasıdır. Biraz zorluk çekmiş olsam da yeni bir şey ortaya koyup bir katkıda bulunmuşsam ne mutlu bana, ne de olsa zoru başarmak güzeldir.

Bu çalışmanın tamamlanmasında emeği geçen ve her türlü yardımı benden esirgemeyen saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Atilla Özer'e teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Ders aşamasında bilgi birikimlerinden çok faydalandığım saygıdeğer hocalarıma da ayrıca teşekkür ederim. Aynı zamanda bana ve benim gibi diğer birçok Türkmen öğrenciye Türkiye'de eğitim görme fırsatı sağlayan ITC ve Türkmeneli Vakfına teşekkür ederim. Türkiye'ye karşı minnettarım ve borçluyum, bu borcun bir kısmını bile ödeyebilsem ne mutlu bana, temennim budur.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	I
İÇİNDEKİLER.....	II
KISALTMALAR.....	VI
TABLolar.....	VII
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL İLKELER

I. ANAYASA KAVRAMI.....	4
II. ANAYASANIN YAPILMASI (Kurucu İktidar).....	6
A. Asli Kurucu İktidar.....	6
B. Tali Kurucu İktidar.....	7
III. KABUL USULLERİ.....	9
A. Demokratik Kabul Usulü.....	9
1. Kurucu meclis.....	9
2. Kurucu referandum.....	11
3. Plebisit.....	12
B. Monokratik Kabul Usulü.....	12
1. Ferman şeklinde.....	12
2. Misak şeklinde.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

IRAK'TA ANAYASANIN GELİŞİMİ

I. IRAK DEVLETİNİN ESKİ ANAYASALARI.....	14
A. 1925 IRAK ESASİ KANUNU.....	16
B. 1958 ANAYASASI.....	20
C. 1963 ANAYASASI.....	21
D. 1964 ANAYASASI	23
E. 1968 ANAYASASI.....	25
F. 1970 ANAYASASI.....	26
II. IRAK'IN İŞGALI VE GEÇİCİ YÖNETİMİN OLUŞTURULMASI.....	28

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2004 GEÇİŞ DÖNEMİ İÇİN IRAK DEVLETİ YÖNETİM YASASI

I. ANAYASAL KURULTAYIN YAPILMASI İÇİN MEKANİZMA OLUŞTURULMASI HAZIRLIK KOMİSYONU	45
A. Anayasal Kurultayın Oluşturulması İçin Önerilen Seçenekler.....	47
B. Anayasal Kurultay Adayında Bulunması Gereken Koşullar.....	54
C. Komisyonun Görüşü.....	55
II. AMERİKA – IRAK ARASINDA SİYASİ OPERASYON ANLAŞMASI (veya Egemenliğin Devri Anlaşması).....	56
III. GEÇİŞ DÖNEMİ İÇİN IRAK DEVLETİ YÖNETİM YASASI'NIN YAZILIŞI.....	58
A.Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası'nın Onaylanması..	62
B. Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasının Eki Yasası.....	65

C. Irak'ta Bazı Gerçekler ve Bu Gerçeklerin, Özel Anayasal İlkelerinin Koyulma Aşamasındaki Etkileri..... 65

1. İşgal Gerçeği..... 66

2. Çok Renklilik..... 66

3. Dini ve Irki Çoğunluk Gerçeği..... 67

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

2005 IRAK KALICI ANAYASASI

I. 30 OCAK 2005 IRAK SEÇİMLERİ..... 68

II. 2005 TARİHLİ IRAK ANAYASASININ YAZILIŞI..... 72

A. 2005 Anayasa Komisyonunun Oluşturulması ve Çalışmaları..... 72

1. Sünni Arapların Katılımı..... 76

2. Aktif büyük gurupların görüşleri..... 77

3. Siyasi Mutfak..... 83

B. 2005 Anayasa Taslağının Referanduma Sunulması..... 85

C. 2005 Anayasasının Tadili..... 89

1. Anayasanın Kısmi Tadili “Anayasada Kalıcı Madde”..... 89

2. Anayasa Metninin Tamamının Tadili “Anayasada Geçici Madde”..... 93

D. 2005 Kalıcı Anayasasında Bulunan Muğlâk ve Çelişkili Hükümler..... 99

1. Anayasada Muğlâk Bulunan Metinler..... 99

2. Anayasada Çelişkili Bulunan Metinler..... 103

SONUÇ.....	108
KAYNAKÇA.....	113
ÖZET	121
ABSTRACT.....	122

KISALTMALAR

ITC	:Irak Türkmen Cephesi.
s	:Sayfa.
vb	:ve benzeri.
a.g. e	: adı geçen eser.
a. g. e	: adı geçen makale.
ABD	:Amerika Birleşik Devletleri.
BM	:Birleşmiş Milletler.
Çev	:Çeviren.
IBYSK	:Bağımsız Yüksek Seçim Konseyi.
K	: Karar.
vs	: ve saire.
M	: Madde.
y.y	: Yayın Yeri Yok.
y.t	: Yayın Tarihi Yok.
Bkz	:Bakınız.

TABLÖLAR

- 2005 İRAK KALICI ANAYASASININ REFERANDUM SONUÇLARI

GİRİŞ

Anayasa, her ülkede hayatın temelini oluşturur, vatandaşların haklarını korur. En yüksek düzenleme olduğu için, yürütmenin anayasa kuralları ile çakışan bir yasa getirme şansı yoktur. Anayasa, toplum hayatında en önemli belgeyi oluşturur. Anayasa esasi ve temel düzenlemedir, diğer düzenlemeler ve yasalar anayasaya dayanır.

Irak'ta anayasal gelişime baktığımızda, Irak'ın İslam hukukuna bağlı İslam âleminin ve sonraları Osmanlı Devleti'nin bir bölümü olarak, daha sonra krallıkla yönetilen ve cumhuriyete dönüştürülen bir devlet olarak geçirdiği, siyasi ve tarihi gelişmelerle sıkı sıkıya bağlıdır.

Irak Osmanlı Devletine tabi olduğu süreçte Osmanlı Devletinin anayasası uygulanmıştır. 23 Aralık 1876 tarihinde II. Abdülhamit'in Sadrazamı Mithat paşanın hazırladığı anayasa Kanun-i Esası adı ile yürürlüğe girmiş olup 119 madde ve 13 bölümden oluşuyordu.

Birinci dünya savaşından sonra Irak'ta birçok siyasi değişiklikler meydana geldi, Öncelikle 1921'de Irak devleti kuruldu sonrada Irak'ın ilk anayasası 1925'te yazıldı ve (Irak'ın Kanunu el-Esasi) diye tanımlandı, bu anayasa ani olarak ortaya çıkmadı, uzun zamanda gelişen bir yapı ile Osmanlı hükmü ve İngiltere işgali dönemlerinde birçok siyasi ve yasal değişimlerden etkilendi. Irak'ın bu anayasası halkın egemenliği ve halkın katılması açısından diğer anayasalara göre daha gelişmiş bir anayasadır.

Cumhuriyet döneminde ise, yedi anayasa yazılmıştır, beş anayasa Saddam rejiminden önce iki anayasa Saddam rejiminden sonra. Saddam rejiminden önceki anayasalar şunlardır, 1958 tarihli Birinci Cumhuriyet, 1963 tarihli İkinci Cumhuriyet, 1964 tarihli Üçüncü Cumhuriyet, 1968 ve 1970 tarihli Dördüncü Cumhuriyet Anayasaları'dır. Tüm bu anayasalar geçici olmuşlardır. Saddam rejiminden sonraki anayasalar şunlardı, 2004 ve 2005 anayasalarıdır.

Saddam rejiminden sonraki anayasalar ise (2004, 2005) ; Irak'ın ve bölgenin daha önce benzerini görmediği kanlı Saddam rejiminin, Amerikan Birleşik Devletleri komutasında olan koalisyon güçleri tarafından ortadan kaldırılmasından sonra, ABD Irak'ı yönetmek için kollarını sıvamıştır. Bu bağlamda bilinen örflere ve uluslar arası kanun kurallarına göre, işgal altındaki ülkenin idaresi, işgalci ülkenin kanun kurallarına göre yürütülür, ancak Amerika Irak'ı askeri yöntemle (askeri idare) değil, daha sonra ' geçici koalisyon güçleri olarak adlandırılan, sivil idare şeklinde yönetmiştir.¹ İlk başta Irak'ın idaresi yetkisi –kısa bir süre için- emekli general G.Garner'e daha sonra Bremer'e verilmiştir. Bremer, Irak'ı (Amerika'nın sevil yöneticisi ve geçici koalisyon güçlerinin başkanı olarak) 28.Haziran.2004'e kadar yönetmiştir. Bu tarihten sonra, egemenliğin Iraklılara devriyle Bremer Irak'ın idaresinden elini çekmiştir.

Bremer yönetimi, birçok zorlukla karşı karşıya kalmıştır, bunların en bariz olanı Irak devleti için bir anayasa koymaktır. Bremer, anayasanın atanmış bir komisyon tarafından koyulması gerektiği görüşünü savunmaktaydı. Şiilerin dini merkezi olan Necef'teki Şii ruhani lider Ali el Sistani anayasanın millet tarafından seçilmiş bir komisyon tarafından koyulması gerektiği görüşünü savunmaktaydı. Bu yüzden Birleşmiş Milletler ve geçici koalisyon güçleri, seçimlerin, ülkenin yönetilmesi için bir yasanın koyulmasından sonraki döneme bırakılması konusunda, ruhani Şii lider Ali el Sistani'yi ikna etmeye çabalamıştır. Çünkü seçim operasyonları bazı işlemlerin tamamlanmasını (seçmen kütüklerinin oluşturulması ve sağlıklı bir nüfus sayımının yapılması) ve zaman gerektiren bir operasyondur. Bu gerekleri de temin etmek için bir çözüm olarak Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası çıkarılmıştır.

Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası'na da baktığımızda, kısa bir süre içerisinde çok hızlı olarak yazılmış. Bu yüzden bazı hükümleri açık ve anlaşılır değil, ayrıca tekrar ve kötü kaleme alınmış hükümler

¹ Bilindiği gibi, İngiltere 1917 tarihili işgalinden sonra Irak'ı askeri yönetime tabi tutmuştur.

içermektedir. Buna ilave olarak söz konusu kanun metni halk tarafından seçilen kişiler tarafından değil, geçici koalisyon güçleri tarafından atanan kişiler tarafından yazılmış.

2005 tarihinde Kalıcı anayasa ise, Irak'ta dengeleri büyük ölçüde değiştirmiştir. Bölge'de geniş kapsamlı bir değişime neden olacağını da söylemek mümkündür. Irak'ta başlatılan bu değişimin, orta ve uzun vadede tüm bölgeyi etkisi altına alması beklenmektedir. İşgal sonrası Irak'ta, Ocak 2005 tarihinde yapılan seçimlerden 3 ay sonra yeni hükümet oluşturulabilmiştir. Yeni Anayasa yazım çalışmalarının 15 Ağustos'a kadar tamamlanması öngörülmüştür.

2005 kalıcı anayasa ilk anayasadır Irak'ın tarihinde halk referandumuyla çıkıyor. Bunun için de bu anayasa diğer anayasalara göre kısıtlı olsa bile yazılmasında halkın katkısı olmuştur. Bu sebepten de dolayı, halkın isteklerini ve görüşlerini (az olsa de) yansıtmaktadır.

Ama diğer taraftan genel olarak sürecine baktığımızda, Irak Anayasasının yazılış süreci demokratik değildir ve yazılması için daha uzun süreye ihtiyaç vardı, ayrıca tamamlanması da belli bir tarihe bağlı olması doğru değildir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL İLKELER

I. ANAYASA KAVRAMI

Her insan topluluğunda, topluluğun kuruluş ve işleyişini düzenleyen ve topluluğu meydana getiren bireyler tarafından gerekliliğine inanılan bir takım kurallar bulunmaktadır. Toplum hayatında barış ve huzurun, düzen ve güvenliğin sağlanması bakımından gerekli olan bu kurallara uyulmadığında, toplum düzeni bozulur ve topluluk amaçlarını gerçekleştirilmeden dağılır. İnsan topluluklarının en gelişmiş olanı olan Devletin de, gerçekleştireceği amaçlar doğrultusunda kuruluş ve işleyişini düzenleyen bazı temel kurallar bulunmaktadır. Devlet yönetimini, devletin temel yapısını, örgütlenişini ve işleyişini düzenleyen bu temel kuralların yer aldığı metinlere anayasa adı verilmiştir.² En genel tanımlama ile anayasa, devleti kuran temel kanundur. Devletin kuruluş ve işleyişini sağlayan temel kurallar bütünüdür.³

Anayasa, devletin temel yapısını, örgütlenişini ve işleyişini düzenleyen kuralları çoğu kez, Anayasa denen tek bir yasa içinde toplanmıştır. Anayasa terimi ilk kez 17 Eylül 1787 tarihli Amerika Birleşik Devletleri Anayasası'nda kullanılmıştır. O zamandan beri, devlet yönetimi ile ilgili ana kuralları bir belgede toplamak ve bu belgeye de Anayasa adını vermek gelenek olmuştur. Günümüzde anayasa denildiğinde, genellikle devlet yönetiminin uyması gereken temel kurallardan oluşan bir metin anlaşılır.⁴

Anayasa, Devletin iktidarının nasıl kullanılacağını, siyasal bir varlık olarak ulusun nasıl hareket edeceğini, kimler tarafından ve nasıl idare

² İsmet Giritli, Jale Sarmaşık; *Anayasa Hukuku*, Der yayınları, İstanbul, 1998, s. 1.

³ Hasan Tunç; *Anayasa Hukukuna Giriş*, Nobel yayınları, Ankara, s. 4.

⁴ Şeref Gözübüyük; *Anayasa Hukuku Anayasa Metni*, Turhan kitapevi yayınları, 11. Bası, Ankara, 2003, s. 3.

edebileceğini, idare edilenlerin hak ve yükümlülüklerini gösteren temel bir sistemdir.

Anayasa, özel koşullar altında meydana gelen, devletin egemenliğine ve değer düzenine ilişkin temel ilkeleri içeren, devletin vatandaşları ile olan ilişkilerini tek elden düzenleyen, zor koşullar altında değiştirilebilen en yüksek dereceli hukuk kuralları sistemi olarak tanımlamaktadır.⁵

Anayasanın iki anlamı vardır. Geniş anlamıyla anayasa, bir devletin ana kuruluşunu ve bu kuruluşun işleyişini düzenleyen kurallar bütünüdür. Dar anlamda (yazılı) anayasa ise, devletin ana kuruluşunu ve bu kuruluşun işleyişini belirleyen kuralları resmi bir metin halinde birleştirmiş olan yazılı bir belgedir. Günlük kullanımda anayasa kavramı, genellikle bu ikinci anlamda (dar anlamda) kullanılmaktadır.

Anayasalar bulundukları ülkenin temel kaynakları olup, kurallar hiyerarşisinin en üstünde yer almaktadırlar. Devlet adı verilen siyasi müessesenin (kurum) mevcut olduğu her ülkenin mutlaka bir anayasası vardır. Çünkü, devletin kuruluşunu ve işleyişini sağlayan temel kurallar bütünü olarak geniş anlamda anayasa, oluşum gereği bulunmak zorundadır. Lakin, her ülkeden dar anlamda (yazılı) anayasanın bulunması zorunlu değildir. Nitekim, oldukça düzenli işleyen bir siyasi sisteme (devlet yapısına) sahip olan İngiltere’de dar anlamda (yazılı) anayasa yoktur. Buna karşılık bu gün, dünyadaki devletlerin büyük çoğunluğu dar anlamda (yazılı) bir anayasaya sahip durumdadır.⁶

Bu bağlamda, anayasalı devlet ile anayasal devlet kavramlarının da açıklığa kavuşmasında fayda vardı. Anayasal devlet, kuruluş ve işleyişi anayasal kurallara uygun olan devlettir. Diğer deyişle, anayasa hükümlerinin gerçek manada işlerlik kazanabildiği devlet, anayasal devlet adını almaktadır. Anayasalı devlet ise, anayasal kuralların mevcut bulunmasına rağmen,

⁵ Zafer Gören; **Anayasa Hukuku**, Seçkin yayıncılık, 1 bası, Ankara, 2006, s. 23.

⁶ Hasan Tunç; a.g.e, s. 3.

devletin işleyişinde pek de itibar edilmediği hallerde söz konusu olabilmektedir.⁷

Devletin kuruluş ve işleyişini, devletin temel siyasi organlarını ve bu organların yetki ve işleyişini düzenleyen bir hukuki belge anlamında anayasa deyimi, 18. Yüzyılda, önce Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkmıştır. Modern çağın bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır.⁸

Ayrıca anayasanın fonksiyonları da vardır. Bu fonksiyonlar:

- Devletin bütünlüğünü sağlamak
- devlet için devamlı bir temel düzen oluşturmak
- devlet erkinin (egemenliğin) kullanılmasını meşru kılmak
- devlet erkini (egemenliğini) hukuksal bakımdan sınırlamak ve denetlenebilir kılmak
- Vatandaşların özgürlük ve eşitliğini güvence altına almak.⁹

II. ANAYASANIN YAPILMASI (Kurucu İktidar)

Devleti kuran, onun siyasi ve hukuki organizasyonunu sağlayan güce kurucu güç veya kurucu iktidar denir. Kurucu iktidar, bu faaliyetlerini veya işlemlerini anayasa dediğimiz hukuki metin vasıtasıyla yapar. Yani kurucu iktidar kısaca anayasayı yapan ve onun işlemlerini sağlayan güçtür, iktidardır. Kurucu iktidar kökleri ve yetkileri açısından, Asli kurucu iktidar ve Tali kurucu iktidar diye ikiye ayrılır.

A. Asli Kurucu İktidar

Asli kurucu iktidar, devleti kuran onun hukuki ve siyasi organizasyonunu sağlayan güçtür. Yetkisini kimseden almayan, kendi yaratan, kimseye tabi olmayan kurucu iktidar, yalnız toplumdaki öz değerlere

⁷ Hasan Tunç; a.g.e, s. 3-4

⁸ İsmet Giritli, Jale Sarmaşık: a.g.e, s. 1-2

⁹ Zafer Gören: a.g.e, s. 26-27

uygun hareket etmek zorundadır. Aksi halde, asli kurucu iktidarın, meydana getirdiği düzenle toplum arasında uyuşmazlık meydana gelir. Bu da düzenin devamını tehlikeye sokabilir. Tüm bunlara rağmen, asli kurucu iktidar özerktir, bağımsızdır. Elbette ki bu bağımsızlık, özerklik, sınır tanımayan demek değildir.

Asli kurucu iktidar toplumda üç sebeple ortaya çıkar:

- "Yeni bir devletin kurulması durumunda o güne kadar toplumda bir devlet yoktur, ancak tolumdaki gelişmeler devlet olmanın şartlarını meydana getirmiştir. İşte bu durumda asli kurucu iktidar duruma müdahale ederek, devletini kurar. Buda A.B.D. 'yi, Afrika devletlerini örnek verebiliriz.
- Kurulmuş bir devlet vardır, ancak devlet, düşman güçleri tarafından işgal edilmiştir, devleti işgal eden devletin hukuku hakimdir, milli hukuk yürürlük kabiliyetini kaybetmiştir. Bu şartlarda, milli güçler duruma müdahale ederek, düşmanı devletten kovar ve kendi milli devletini tekrar canlandırır. 1919'den sonra Türkiye'yi örnek verebiliriz.
- Kurulu bir devlet vardır, fakat devletin işleyişi normal olarak olmamaktadır. Devletin çarkları dönmemektedir, devletin organları arasında gerekli olan uyum kayıp olmuştur, bu sebeplerden de ülkede çok ciddi siyasi kiriz vardır. Bu durumda kurucu iktidar duruma müdahale ederek sistem içinde olayı çözüme kavuşturabilir. Ayrıca normal yasama organının kendinin yeni bir anayasa yapması kurucu iktidar anlayışı ile bağdaşmaz. Çünkü normal yasama organı kurucu iktidar tarafından bu amaç ile seçilmemiştir. İşte mevcut anayasa yeni bir anayasanın nasıl yapılacağını hükme bağlamış ise bu şekilde meydana gelen kurucu meclise müesses kurucu meclis denir".

B. Tali Kurucu İktidar

Tali kurucu iktidar, asli kurucu iktidardan aldığı yetkiye dayanarak anayasayı değiştiren iktidardır, güçtür. Bu iktidarın hareket alanı ve bu alan

içinde manevra yetkisini tümü ile asli kurucu iktidar tayin eder. Yani tali kurucu iktidar, mevcudiyetini tamamen asli kurucu iktidara borçludur, onun verdiği yeki ile sınırı olarak faaliyette bulunmaktadır, yani anayasayı değiştirebilir. Tali kurucu iktidarın, kuruculuk yetkisi, mutlak olmayıp sınırlıdır. Böyle olması da tabiidir, yoksa tali kurucu iktidarla, asli kurucu iktidar arasında hukuki ve siyasi yönden fark kalmamış olurdu. Tali kurucu iktidar, hiçbir zaman, asli kurucu iktidarın yerini alamaz, onun yerine geçmez. Şunu unutmamak lazımdır ki, tali kurucu iktidar mevcudiyetini asli kurucu iktidara borçludur. Tüm faaliyetlerini, asli kurucu iktidarın önceden belirlediği sınırlar içinde yerine getirir. Anayasayı yapan asli kurucu iktidardır, değiştiren ise, asli kurucu iktidardan aldığı yetki ile tali kurucu iktidardır. Tali kurucu iktidar yalnızca, anayasayı değiştirme yetkisine sahiptir. Böylece tali kurucu iktidarın yetkisi sınırlanmıştır.¹⁰

Genellikle anayasalar gerektiğinde nasıl değiştirileceklerini de gösterirler. Bu gerçekçi ve doğru bir tutumdur. Bir anayasa devletin temel düzeninin esaslarını ve devlet-vatandaş ilişkisini ilkelerini koyduğuna göre, onun sık sık ve keyfi olarak değiştirilmesi elbette istenir bir durum değildir. Bununla beraber, anayasa yapıcı ne kadar soyut ve genel kurallar koymuş olsa da, gelecekte ortaya çıkması muhtemel yeni durum ve ihtiyaçları tümüyle öngörmez. Üstelik anayasanın süreklilik ve kalıcılığı da ancak onun gerektiğinde değiştirilmesi ile sağlanabilir. Ayrıca, anayasanın değiştirilemez olması, bazen toplumsal ve siyasal gerilimlere, hatta belki devrimci şiddete yol açabilir. Hepsi bir yana, anayasayı değişmez kılmak ahlaki bakımdan da yanlıştır. Fransa'nın 1793 Anayasası'nın kabul ettiği İnsan Hakları Beyannamesi'nde dediği gibi, "Bir kuşak, gelecek kuşakları kendi kanunlarıyla bağlayamaz".

Anayasalar değiştirme yöntemleri önemlidir. Bazı anayasaların herhangi bir kanunla değiştirilmesi mümkündür, bunlara esnek veya yumuşak anayasa denir. İtalya'da 848 Anayasası ve Türkiye'de 1921 Anayasası bu

¹⁰ Attila Özer; *Anayasa Hukuku Genel İlkeler*, Turhan kitapevi, 3. Bası, Ankara, 2009, s. 18-20.

türden anayasalardır. Mamafih yazılı anayasanın esnek olması istisnai bir durumdur. Buna karşılık, teamüli(yazısız) anayasalar nitelikleri gereği esnektirler. Nitekim İngiltere’de anayasa alelade yasama süreciyle veya teamüllerin değişmesiyle değişebilir.¹¹

III. KABUL USULLERİ

Anayasaların kabul usullerinden kastımız, anayasaların hazırlanması ve uygulanmaya girmesi için takip edilen usullerdir, yani yöntemlerdir. Ülkeler, benimsedikleri siyasi anlayışa göre farklı usuller uygularlar. Biz bunları iki gurup altında izah edeceğiz.

A. Demokratik Kabul Usulü

Demokratik kabul usulü, demokratik rejimi benimseyen devletlerde uygulanır. Bilindiği gibi demokratik rejimde unsur halktır, millettir. Anayasaların halkın arzu ve istekleri istikametinde, milli iradenin eseri olması temel olarak kabul edilir. Bu sebepten de anayasanın halkın arzu ve isteklerini ve de milli iradeyi en iyi şekilde yansıtmaları için gerekli usul her zaman tercih edilir. Kanaatimizce bu istek ne kadar gerçekleşirse, anayasa da o nisbette demokratik olur. Aksi halde, anayasa bazı demokratik özüllere sahip olur.

1. Kurucu meclis

Kurucu meclis sadece anayasa yapmak amacıyla teşekkül ettirilen meclistir.¹² Bu yöntemde halk, anayasayı hazırlayıp kabul etme yetkisine sahip bir kurucu meclis seçer. Anayasanın yapılışına halk çeşitli yollarla temsilcilerini seçerek katılır. Seçimle oluşan kurucu meclis anayasayı

¹¹ Mustafa Erdoğan; *Anayasa Hukuku*, Orion yayınevi, Ankara,2005, s. 101-102.

¹² Attila Özer; a.g.e, s. 21.

hazırlar, görüşür ve kabul eder. Anayasanın yürürlüğe girmesiyle kurucu meclis artık işi bittiğinden meclis dağılır.¹³

Kurucu meclis, mümkün oldukça, halkın iradesini aksettirmek zorundadır. Aksi halde, kurucu meclis tarafından hazırlanan anayasa, halk tarafından kabul görmez.¹⁴ Ayrıca kurucu meclisin, meydana getirdiği düzenle toplum arasında uyuşmazlık meydana gelirse, bu da düzenin devamını tehlikeye sokabilir.¹⁵

Kurucu meclis özel bir meclis olduğu için, kurucu meclis üyelerinde veya bunların bir kısmında özel bazı yetenekler veya vasıflar aranabilir. Örneğin üniversite mezunu olmak, hukukçu olmak, bazı mesleklerden olmak, bazı gurupların temsilcisi olmak v.s. gibi. Kurucu meclis, çeşitli şekillerde teşekkül edebilir. Bunlar:

a. Genel seçim

kurucu meclisin tüm üyelerinin genel seçim yoluyla tespiti olan bu usulde, normal seçim ile ilgili hususlar tatbik edilebilirse de, kurucu meclis üyesi olacak kişilerde veya bunların bir kısmı için özel yaş sınırı getirilebilir.

b. Atama usulü

bu kurucu meclisin tümü atama yoluyla teşekkül eder. Atamayı kurucu iktidarı elinde bulunduran grup yapar veya onun yetkili kıldığı makamlar yapabilirse de, yine son söz kurucu iktidarı elinde bulunduran gruba ait olur. Yukarıda belirttiğimiz gibi atanacak kişilerde bazı vasıflar aranabilir. Burada dikkat edilecek husus, atanacak kişilerin mümkün olduğu nispette halkı temsil kabiliyetine sahip olmasıdır. Aksi halde, kurucu meclis, halkın iradesini yansıtmamış olur. Bu da, hazırlanan anayasanın geleceğini tehlikeye sokabilir. Atama usulünün temel esprisi, mümkün olduğu nispette, vasıflı kişilerin, kurucu meclise girmesini sağlamaktadır. Türkiye'nin 1982

¹³ İsmet Giritli, Jale Sarmaşık; a.g.e, s. 12.

¹⁴ Attila Özer; a.g.e, s. 21.

¹⁵ Attila Özer; a.g.e, s. 18.

Anayasasını hazırlayan kurucu meclisin danışma meclisi bu usulle teşekkül etmiştir.

c. Karma usul

Karma usulde kurucu meclis üyelerinin bazıları seçimle, bazıları da atama usulü ile seçilirle. Bu diğer her iki usulün mahsurlarını gidermek gayesiyle uygulanır. Karma usulü tercih edenlerin temel gerekçesi, kurucu meclis üyelerinin, bu usulle hem vasıflı hem de halkın iradesini en iyi şekilde yansıtacak kişilerden oluşması iddiasıdır. Türkiye'nin 1961 Anayasasını hazırlayan kurucu meclisin temsilcileri meclisi bu usulle teşekkül etmiştir.

2. Kurucu referandum

Bu usulde, kurucu meclis yukarıda izah ettiğimiz usullerle toplanır, anayasa taslağı üzerinde gerekli çalışmaları yaparak anayasa taslağını oylayarak kabul eder. Ancak, anayasa taslağının yürürlüğe girmesi için, halk oyuna sunulması, yani referanduma gidilmesi zorunludur. Referandum sonunda halk anayasa taslağını kabul ederse, anayasa halk tarafından kabul edilerek yürürlüğe girmiş olur. Şayet halk, referandum sonunda anayasa taslağını reddederse, bu konuyla ilgili kanuna göre, gerekli çalışmalar yapılarak, yeni bir anayasa taslağı hazırlanır, hazırlanan anayasa taslağı tekrar referanduma sunulur. Kurucu referandumda önemli olan, referandumla ilgili çalışmaların tam anlamıyla hür bir ortamda yapılmasıdır. Anayasa taslağı ile ilgili, tüm tartışmalar, hürce ve hiçbir şeyden çekilmeden yapılmalıdır. Aksi takdirde referandumda beklenen fayda sağlamamış olur. Referandum bir şova dönmüş olur. Bunu da demokratik rejimle bağdaştırmak mümkün değildir. Türkiye'nin 1961 ve 1982 Anayasaları, Irak'ın 2005 Anayasası bu metotla kabul edilmiştir.¹⁶ Bu yöntem de bildiğimiz gibi demokratik yöntemlerin biridir. Bu yöntemin fonksiyonu anayasayı taslağını hazırlamak veya eski anayasayı değiştirmek.¹⁷

¹⁶ Attila Özer; a.g.e, s. 21-23.

¹⁷ Firas EL_sudani; *Irak'ın Geleceği ve Belirsiz Anayasası*, Bağdat yayınevi, Irak, 2005, s. 56.

3. Plebisit

Kanaatimizce bu usulün demokratik bir usul olup olmadığı ciddi tartışmayı gerekir. Anayasanın kabulünde plebisit usulünü uygulayanlar, genellikle, demokratik rejimin popülaritesinden istifade etmek isteyenlerdir. Başka bir ifade ile hazırladığı anayasa tasladığını bu yolla kabul ettirerek, anayasalarının demokratik bir anayasa olduğunu savunurlardır.

Plebisit usulünde, iktidarı elinde bulunduranlar, hazırladıkları veya kendi yandaşlarına hazırlattıkları anayasa taslağını hiçbir tartışmaya açmadan “evet” veya “hayır” şeklinde halkın oyuna sunarlar. Genelde halk neye ve niçin oy verdiğinin çok farkında olmadan oyunu iktidar sahiplerinin dilediği yönde kullanır.

B. Monokratik Kabul Usulü

Bu usulde esas olan monarktır. Ülkede monark her şeye hakim olduğundan, anayasanın hazırlanmasında da, yürürlüğe girmesinde de tek yetkili monarkın kendisidir. Her konuda olduğu gibi son söz monarkındır. Anayasa taslağı tamamen monarkın arzu ve isteğine uygun olarak hazırlanır. İktidarın sahibi monark olduğundan elbette anayasa taslağında da monark tarafından hazırlatılır ve monarkın arzusuna göre uygulamaya girer. Bu da iki şekilde olur:

1. Ferman şeklinde

Monark hazırladığı anayasayı tek taraflı irade ile halkın bilgisine sunarak yürürlüğe sokar. Böylece monark kendimi kendi iradesiyle sınırlamış olur. Genelde bu tek taraflı bir lütuftur, ihsandır. Bu lütuf veya ihsan monark tarafından tebaasına bağışlanmıştır.¹⁸

Hakimin böyle bir anayasa çıkarmasının da nedeni, milletin inkılabından veya isyanından korkmaktır. Bu tür anayasalar milletin haklarını yansıtmamaktadır, bunun da nedeni, tek taraflı iradeyle hazırlanmış

¹⁸ Attila Özer; a.g.e, s. 23.

olmasıdır, o da hakimin iradesidir.¹⁹ Türkiye'nin 1876 Anayasasını (Kanunu Esasisi), 1848 İtalyan anayasasını ve 1925 Irak Anayasasını buna örnek olarak gösterebiliriz.²⁰

2. Misak şeklinde

Bu usulde monarkın iradesi karşısında onunla belirli konularda müzakere ve pazarlık edebilen bir veya birkaç grup vardı. Monark yapılan müzakereler sonunda istemeyerek da olsa, bazı hak ve yetkilerinden vazgeçmek zorunda kalır. Bundan dolayı bu usule "sözleşme, antlaşma" usulü de denilmektedir. Zaten olayın temelinde de iktidar sahibi monarkla onun iktidarına sınırlar koymak isteyen gruplar isteklerinin kabulü vardır. Gruplar, yapılan müzakereler sonunda, vardıkları antlaşmayı veya misak'ı monarka ilan ettirerek kendi istek ve arzularını monarka kabul ettirmiş olurlar. Buna 1215 tarihli İngilizlerin Magna Carta Libertatum'u ile Türkiye'nin 1808 tarihli sened-i ittifakı örnek olarak gösterebiliriz.²¹

¹⁹ Fıras EL_sudani; a.g.e, s. 55.

²⁰ Attila Özer; a.g.e, s. 23.

²¹ Attila Özer; a.g.e, s. 24.

İKİNCİ BÖLÜM

IRAK'TA ANAYASANIN GELİŞİMİ

I. IRAK DEVLETİNİN ESKİ ANAYASALARI

Irak'ta ilk anayasa hazırlanmasının üzerine 120 yıl geçmiştir. Irak'ın siyasi gelişiminde bu yılların çok önemli rolü vardı. Bu gelişmeler net bir şekilde ülkede hazırlanan anayasalara yansdı. Başlangıçta 1876 yılında ilk anayasa vesikası Osmanlı döneminde hazırlandı ve (Temel Osmanlı Kanunu) adıyla tanımlandı çünkü bu dönemde Irak Osmanlı devletinin hakimiyeti altında idi²².

Irak'ın jeostratejik önemi, Hindistan yolunun üzerinde bulunması ve doğal kaynakları özellikle petrolün bulunması da İngilizlerin en önemli sebeplerden biriydi Irak'ı işgal etmek için. İngilizler Irak'ı işgal etmek için uzun zamandan beri planlar hazırlıyorlar, en sonunda birinci dünya savaşında bu plan gerçekleşmeye başladı. Irak'ın işgali hakkında İngiltere'nin dış işleri bakanı şöyle demişti "İngiltere'nin 300 yıl harcadığı çabanın orta doğuda sebebi Irak'tır"²³. 1914 yılında birinci dünya savaşı başladı ve bu savaş İngiltere'nin elinde çok iyi bir fırsat oldu Irak'ı ele geçirmeleri için. İngiltere ilk saldırıyı Hindistan hükümetiyle beraber yaptı, yapılan saldırıyı general (Dilamin) kontrol ediyordu. Ama bu saldırı amacına eremedi bu nedenle de İngiltere hükümeti saldırıyı kendi denetiminin altında yapacağına karar verdi. Saldırı general (Mud'un) konturlu altında yapıldı²⁴. İngilizler 11.03.1917'de Başkent Bağdat'ı ele geçirdiler sonra 7 Kasım 1918'de de Musul şehrini işgal ettiler sonrada kalan bölgeleri de ele geçirdiler ve Iraktaki tüm yönetimi kontrol etmeye başladılar²⁵. Bu arada İngilizler bir yandan Iraklıları Osmanlı hakimiyetinden kurtarıyorlar diye ikna etmeye çalışıyorlardı diğer yandan da gizlice bir anlaşma yapıyorlardı. 16.05.1916'da Kahire'de

²² Raid El-cede; *El-tatavurat El-desturiye fi El-Irak*, , Beytul Hikme Yayınevi, Bağdat, 2004, s. 3.

²³ Raid El-cede; *Mebadi El-kanun El-desturi we El-nizam El-desturi fi El-Irak*, Bağdat, 1990, s. 297.

²⁴ Abdulrazzak El-hasani; *Tarihul El-Irak El-siyasi El-hadis*, 1.cilt, 4.baskı, Beyrut, 1980, s. 55.

²⁵ Mustafa El-najar; *El-Irak fi El-tarih*, Bağdat, y.y, 1983, s. 664.

Fransa, İngiltere ve Rusya arasında imzalan anlaşma “Sayks biko” anlaşmasıydı. Anlaşmanın gayetide savaşı İngilizler , Fransızlar ve Ruslar kazandıysalar ele geçirdikleri Arap bölgelerini kendi aralarında paylaşıp faydalanmaktır²⁶. İngilizler Irak milleti için bir hükümet kurmaya söz vermişti bu hükümet otoritesini Irak milletinden alır, her halde Irağın durumu iyileşir iyileştikten sonrada İngilizler Irak’tan askeri kuvvetlerini çekecekler diye milleti ikna ettiler. Bu arada Iraklılar bir kötü sürprizle karşı karşıya kaldılar çünkü 25.04.1920 yılında Sanrmoda yapıldığı kurultayın kararına göre Irak ve Filistin’i İngilizlerin koloniline girdi, Suriye ve Lübnan da Fransa’nın koloniline girdi. Kolonilide emperyalizmin bir şeklidir. Millet bu haberleri duyunca duruma karşı çıktı, durum kötüleşince 30.06.1920 ayaklanması başladı. Bu durum 6 ay devam etti. İngiltere bu gelişmeleri durdurmak için askeri hükmünü sona erdirdi ve geçici olarak bir hükümet kurmak için ilk adımlarını atmaya başladı, hükümet Iraklı bakanlardan oluşuyordu tüm bunlarda İngiliz danışmanlarının kontrolü altında çalışıyorlardı. Bunları da İngiliz kolonili kontrol ediyordu. Bakanlar kurulu başkan ve 8 bakandan oluşuyordu. Bu arada İngilizlerin yazdığı yönergelerde İngilizlerle Iraklı bakanların arasındaki tüm ilgileri ve ilişkileri belirledi. Bu yönergeler Irak’ın ilk anayasası sayılabilir.²⁷ Bu yeni geçici hükümet Irak’ın siyasi tarihinde yeni bir dönem sayılır, yeni hükümet kurulduktan sonrada İngilizlerin Irak’a karşı yönetimi yeni bir başlık altına girdi oda “Geçici Irak Hükümetidir”. Bu arada İngilizler hükümde kraliyet rejimini tercih ettiler, cumhuriyet rejimine de karşı çıktılar, Irak’ın durumu henüz cumhuriyet rejimi için uygun değildir diye söylediler.²⁸

İngilizlerin görüşüne göre en iyi aday da El-Haşimi ailesinin oğlu emir Faysaldı. Bunun sonucunda da orta doğuya ait (özel) Kahire kurultayında Faysal bin El-Hüseyin Irak’ın kralı olarak tayin edildi ancak bu kararın demokrasi bir şekilde olması gerekiyordu, bu yüzden bir seçimin yapılmasına karar verildi, seçimin sonucu pozitif geldi çünkü Irak’ın %96’sı emir Faysalı Irak’ın kralı olarak kabul etti. 23.08.1921 Irak’ta kralın taç takma töreni

²⁶ Abdulvahab El-gayali; Kamil Ziheri, *El-mewsua El-siyasiye*, “y.y” ” y.t”, s. 649.

²⁷ Abdulrazzak El-hasani; *Tarihul El-Wizarat El-Irakiye*, 1.cilt, Bağdat, 1987, s. 19.

²⁸ Falah El-Elosi; *Nizam El-Siyasi Fi El-Irak*, Maktebe kanuniye, Bağdat, 1981, s. 48.

yapıldı, aynı günde kral bir konuşma yaptı, yapacağı ilk olarak parlamentonun seçimini yapmak sonrada Irak – İngiltere anlaşmasını onaylamak ve kurumsal meclisini toplayıp yeni bir anayasa yazmak. Bu meclisinde kuruluşu kolonilin ilanına dönüyor çünkü o arada milli hareketin üyeleri toplanıp işgalci İngilizlerle bir çok konuda anlaşmaya çalışmışlardı.²⁹

İlk başta kurumsal meclis Irak – İngiltere anlaşmasını onaylamak için çalışmalara başladı, çalışmalar bitince de anlaşma onaylandı. Haziran 1924'te anayasanın (Temel Kanun) araştırmasına başlandı. Meclis anlaşmayı önceden incelediği için bir çok eleştiriye maruz kaldı çünkü anayasa anlaşmadan daha önemliydi ama anayasanın anlaşmaya aykırı olmaması için anlaşma daha önceden onaylandı. En sonda da Parlamentonun seçim kanunu onaylandı ve adaylarının da koşulları belirlendi.³⁰

A. 1925 IRAK ESASİ KANUNU

El Nakip hükümeti Birinci Faysalı Irak'ın kralı olarak biat etti. Kral Faysal da hükümetin “ anayasal, parlamenter, demokratik ve hukuka bağlı” bir hükümet olması gerektiği şartını koştı. Fiilen de 1922 tarihli ilk Irak İngiltere antlaşmasının üçüncü maddesi Irak anayasasının temel kurallarını, aşağıda belirtildiği gibi, içermiştir:

1. Irak Kralı, Esasi Kanunun yazılmasına izin verir ve bu kanun Irak Kurucular Meclisine sunulur.
2. Bu kanun tüm Irak halkının haklarını, istek ve çıkarlarını göz önünde bulundurur.
3. Aynı zamanda herkes için tam özgürlüğü garanti eder.
4. Irak devletinin –yasama veya yürütme olsun- anayasal usulünü belirler.³¹

²⁹ Abdulrazzak El-hasani; a.g.e. s. 63.

³⁰ Abdülrazzak El-hasani; a.g.e. s. 62.

³¹ Firas EL_sudani; a.g.e. s. 95.

Irak Esasi Kanunu koyulması için ilk çalışmalar 1920’de başlamıştır. Bu tarihte layiha hazırlamak üzere özel bir İngiliz komisyonu oluşturulmuştur. Komisyon aşağıdaki kişilerden oluşmaktaydı:

1. Binbaşı Deblo G Yong: Bu zat Londra’da bulunan Britanya Sömürgeler Bakanlığı Doğu İşleri Dairesinde memurdu.
2. M. A. EDWARD, olağanüstü elçilik evi yargı müsteşarı.
3. Devid SUN, müfettiş.³²

Söz konusu komisyon, anayasa layihasını hazırlamak konusunda, Avustralya, Yeni Zelanda ve İran gibi ülkelerin anayasalarından esinlenmiştir.³³ 25 Nisan 1920’de müttefik devletlerin yüksek şurası, Osmanlı imparatorluğundan ayrılan Irak eyaletinin İngiliz mandası altına alınmasını öngördükten sonra, İngiltere hükümeti Irak’taki siyasi yüksek komiseri yoluyla 17 Haziran 1920’de aşağıdaki bildiriye yayınladı;

1. Irak eyaletini müstakil bir devlet olarak ilan etmek ve bu istiklalin İngiltere devleti vekâletinde Cemiyet-i Akvam tarafından garanti altına alınması.

2. İngiltere hükümetinin Irak’ın iç ve dış emniyetini korumak sorumluluğunu üzerinde taşıması.

3. Irak’ta bulunan bütün milletlerin hakları, istekleri ve menfaatleri göz önünde tutularak, Irak halkının da bunda sözü olmak koşuluyla bir anayasanın hazırlanmasının kurulacak devlet tarafından en yakın zamanda söz konusu olması.³⁴

Yukarda adı geçen bildirinin yayınlanmasından hemen sonra, 30 Haziran’da, Irak’ta geniş bir halk ayaklanması meydana geldi. İngiliz işgalini ve mandasını reddeden ve özgürlük isteyen halk, İngilizlere isyan edip büyük maddi zararlar verdiler.³⁵

³² Falah El-Elosi; a.g.e. s. 54.

³³ Abdürrazak El Hasani el Sayit; *Ahdas Asartuha*, Makteba Kanuniye, Bağdat, 1990, s. 124.

³⁴ Munzir El-Şavi; *Kanun El-Desturi*, Tabaa ula, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2007, s. 73.

³⁵ Şukru Mahmut; *Wazia El-Irak 1918_1914*, Bağdat yayınevi, Irak, s. 34.

Irak 1925 anayasası, Irak – İngiltere anlaşmasının 3.maddesine göre, Irak kralı bu anlaşmanın maddelerine aykırı düşüren bir hususu kapsamayacak olan anayasayı hazırlayacak ve uygulamasını sağlayacaktır. Ancak ilk anayasasının taslağı, belirtildiği gibi değil İngiliz sömürgeler bakanlığı tarafından hazırlanmıştır. Bu bakanlık Iraktaki görevlilere bu anayasa taslağını, manda ilanı, kral Faysala verilen biat ve 1922 Irak- İngiliz anlaşmasının 3. maddesine aykırı düşmeyecek bir şekilde hazırlanması talimatını vermiştir. Bu amaçla İngiliz sömürgeler bakanlığı Doğu İşleri Dairesi görevlilerinden komiserliğin hukuk müşaviri Mr.Drawer ve yüksek komiser Pereye Cox üyeliğinde bir komisyon kuruldu . Bu komisyon Irak anayasasının taslağını hazırlayarak, 1922 yılı başlarında komisyon üyesi Young vasıtasıyla İngiliz sömürgeler Bakanlığına gönderdi.³⁶

Bakanlık anayasa taslağında önemli değişiklikler yaparak Irak'taki komiserliğine geri gönderdi.³⁷ Anayasa taslağı daha sonra Irak hükümetine sunuldu. Hükümet bu taslağı incelemek üzere, adalet, maliye bakanları ile İngiliz Adalet Bakanlığı müsteşarı, İngiliz hükümeti hukuk müşaviri ve krallık divanı başkanı üyeliğinde bir komisyon kurdu.³⁸ Komisyonun Irak'lı ve İngiliz üyeleri arasında, özellikle kurula tanınan geniş yetkiler konusunda anlaşmazlık çıkmıştı. Daha sonra sömürgeler bakanlığına geri gönderilen anayasa taslağında değişiklikler yapıldı. Irak Anayasası taslağı, 27 Mart 1924'de toplanan kurucu meclise sunuldu. Şiddetli tartışmalardan sonra Anayasa taslağı üzerinde bazı değişiklikler yapıldı. Adının Kanun-i Esasi olması kararlaştırılarak kabul edildi. Anayasa 21 Mart 1925'de kral tarafından onaylanarak yürürlüğe girdi.³⁹ Böylece İngiltere kendisine anlaşma ile bağlı, verasete dayanan krallık rejimi ile yönetilen bağımsız Irak devletinin arkasından, sömürgeci amaçlarını gerçekleştirmeyi ve Irak'taki çıkarlarını korumayı başarmıştı.⁴⁰

³⁶ Munzir El-Şavi; *Kanun El-Desturi*, Tabaa taniye, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2007, s. 46.

³⁷ Abdul razzak EL_Hasanı; a.g.e, s. 153.

³⁸ Irak Kurucu Meclisinin 1924 Yılına Ait Tutanaklar.

³⁹ Abdul razzak EL_Hasanı; a.g.e, s. 205.

⁴⁰ Faruk AL_Umar; *Irak_İngiltere Anlaşması Ve İç Politikasına Etkisi1922_1948*, Bağdat yayınevi, Irak, 1977, s. 46.

Irak Anayasasını meydana getiren karma İngiliz –Irak komisyonu her ne kadar Avustralya ve yeni Zelanda Anayasalarını esas tutmuşsa da, İran Türkiye ve Mısır Anayasalarından da birçok maddeler aktarmış ve bu bağlamda Osmanlı ve Japonya Anayasalarına da başvurmuştur.⁴¹ 21 Mart 1925 de Kral Faysal tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe giren bu anayasa Irak'ta, Krallık rejiminin düştüğü, 14 Temmuz 1958'e kadar yürürlükte kalmıştır.

Irak esasi kanununun tadilatına bakığımızda, yürürlükte bulunduğu sürede iki defa tadil edilmiştir. Bunların ilki 29 Temmuz 1925'te yani onaylandıktan dört ay sonra ve diğeri 27 Ekim 1943'te yapılmıştır. Kanuni'l Tadili'l Sani 'ikinci tadil kanunu' adı verilen son tadil el Kanuni'l Esasi'nin birçok maddesini değiştirmiş ancak devletin düzen iskeletini değiştirmemiştir.⁴²

Bu kısa bilgilerden sonra, söz konusu anayasa hakkında şunları dememiz mümkündür:

- Dünya anayasalarını (anayasa çeşitlerini) nazari itibara aldığımızda, yazılı olan bu anayasa (el kanuni'l Esasi) ayrıntılı ve 123 maddeden oluşmaktadır. Aynı zamanda katıdır 'donuktur', bir babı 'dokuzuncu bab' hükümlerin değiştirilmesi konusunu ele almaktadır. Bu bab iki maddeyi kapsamaktadır, bunların ilkinde m. 119'da “ Esasi Kanun üzerinde, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, 5 yıla kadar kesinlikle herhangi bir tadil yapılamaz; bu tarihten sonra da tadil yapmak ancak aşağıdaki surette mümkündür.....”⁴³ Kalıcı, yazılı, donuk bir anayasadır.
- Anayasa, yasama kaynağının belirlemesini göz ardı etmiş, “ İslam dini, devletin resmi dinidir” hükmüne işaret etmekle yetinmiştir (m. 13). Bu da yasama kaynağının belirlemesi konusunda açık tarafsızlığı gösterir.

⁴¹ Vail Abdullatif; *Irak Devletinin Anayasası 1925–2004 Irak Kanun-u Esasisi*, Bağdat, 2005, s.52.

⁴² Firas EL_sudani; a.g.e, s. 100.

⁴³ Hayri Emin El-Mari; *Hikayat Siyasiye Fi Tarih El-Irak*, Makteba Kanuniye, Bağdat, 1998, s. 86.

- 19. maddeye göre, Irak Krallığının anayasal egemenliği milletindir, Kral Faysal'a ve daha sonra mirasçılarına tevdi edilmiştir" egemenlik, iktidarın dayanağı anlamına gelir. Yani kanun veya yöneticilerin iradesine itaat etme hakkı kazandıran mercidir.⁴⁴

B. 1958 ANAYASASI

14 Temmuz 1958 tarihinde Irak ordusu bir askeri darbe ile kraliyet rejimini devirip Cumhuriyeti ilan etmiştir. Yeni rejim kraliyet döneminde yürürlükte olan 1925 Anayasasını da iptal ederek yerine Cumhuriyet rejimine uyumlu yeni bir Anayasa ilan etmiştir.⁴⁵

Irak'ta cumhuriyet rejimi, 21 Mart 1925 Krallık Esasi Kanunu 14 Temmuz 1958'de kaldırılmasıyla kurulmuştur. 27 Temmuz 1958 anayasasının başlangıcında, Halk adına, Irak Esasi Kanunu ve bütün tadilatının 14 Temmuz 1958'den itibaren yürürlükten kalktığını devrimciler ilan etmişlerdir. Krallık devrene 14 Temmuz 1958 den itibaren son vermiş ve yeni Anayasa, anayasal olmayan devrimci yürürlüğe koymuştur.⁴⁶

27 Temmuz 1958 Anayasasıyla başlayan Irak Cumhuriyeti Anayasaları, 2005 anayasasına kadar hepsi geçicidir. Irak Cumhuriyeti 1958 den 2005'e kadar geçiş devreleri içinde olduğundan bu Anayasaların hepsi geçici olmuş, yalnız 15 Ekim 1971'de yayınlanan (Yurtsal çalışma Sözleşmesi)' ne de belirtildiği gibi en yakın bir süre içinde 11 Mart 1974'den önce daimi bir Anayasa meydana getirileceği vaat edilmiştir.⁴⁷ Cumhuriyet devrinde yürürlüğe giren bütün geçici anayasalar iktidarı ele geçiren otoriteler tarafından oluşturulduğu için, esnektirler.

1958 Anayasasının temel ilkeleri de, anayasanın birinci maddesinde: "Irak devleti bağımsız ve tam egemenliği olan bir cumhuriyettir". İkinci

⁴⁴ Faruk AL_Umar; a.g.e. s. 62.

⁴⁵ Raid El-cede; a.g.e., s. 254.

⁴⁶ Hasan Muhammet Şafik; *Destur Fi El-Irak*, Makeba Kanuniye, Bağdat, 1984, s. 47.

⁴⁷ Vail Abdullatif; a.g.e. s. 70.

maddeye gelince Irak Arap milletinin bir parçasıdır. Dördüncü maddeye göre de İslam dini, devletin resmi dinidir. Bu madde diğer Arap ülkelerinin anayasalarında da yer almaktadır ve bu anayasa yeni bir konuya değmiş bulunuyor, o da Kürtlerin varlığıdır. 1958 anayasasına göre Kürtler ve Araplar bu vatanda ortaklıklar ve milli hakları da anayasada belirlenmiştir.⁴⁸

Ayrıca temel Nitelikleri de bahsettiğimiz, geçici bir anayasadır. Önsöze göre 1958 anayasası geçici bir anayasadır ve daimi anayasa yazıldıktan sonra geçici anayasa iptal edilir, ancak daimi anayasa yazılmadığı takdirde geçici anayasa uygulanacaktır.⁴⁹

1958 Anayasası, özetlendirilmiş Bir Anayasadır. 1958 Anayasası 30 maddeden oluştuğuna göre çok kısa bir anayasadır 1925 anayasasına göre, tabi ki bu özetlemeden de dolayı 1958 anayasası olumsuz bir şekilde etkilendi, çünkü bu anayasa devlet organlarının görevlerini belirlememiştir zira anayasanın düzeltme yollarını da belirlememiştir.⁵⁰ Geçici olan bu anayasa, yasama kaynağını belirlememe konusunda, daha önce yürürlükte olan Irak Esasi Kanunun izini sürdürmüştür. Ayrıca bu anayasa ikinci maddesinde “Irak Arap milletinin bir parçasıdır” ve üçüncü maddesinde “Arap ve Kürtler vatanda ortaklıklar, bu anayasa Irak birliğinin içerisinde milli haklarını tanır” gibi hükümlere yer verilmiştir. Bu anayasa Türkmenler, Asurîler... vs gibi azınlıkların zikretmemiş göz ardı etmiştir.⁵¹

Bu anayasa yürürlükte olduğu sürece hiç tadil edilmemiş, 8 Şubat 1963 tarihinde iptal edilmiştir.

C. 1963 ANAYASASI

Irak'ta devrimci bir otorite kuran ve üyeleri 20 kişiden fazla olmayan Devrim komuta konseyi, 4Nisan 1963 tarihli geçici Anayasada “ Devrim Komuta Konseyi halk kitleleri adına ve silâhlı kuvvetlere 14 Ramazan 1382 (8Şubat 1963) de Komuta ederek, halk adına ve menfaatine Abdülkerim

⁴⁸ Vail Abdullatif; a.g.e. s. 94.

⁴⁹ Raid El-cede; a.g.e. s. 350.

⁵⁰ Firas EL_sudani; a.g.e, s. 102.

⁵¹ Abdürrazak El Hasani el Sayit; a.g.e. s. 214.

Kazım düzenini devirmiştir. Devrim Komuta Konseyinin görevleri aşağıdaki şekilde belirtilmiştir.⁵²

Kanunlar koymak, tadil ve ilga etmek, antlaşmaları kabul etmek ve onaylamak, savaş ilan etmek ve barışı kabul etmek, silâhlı kuvvetlere, polise ve milli kuvvetlere komuta etmek, genelkurmay Başkanlığı, savunma işleri, askeri istihbarat ve genel emniyet örgütlerini kontrol etmek, kabineyi kurmak, istifasını kabul etmek, bir veya bütün bakanların görevine son vermek, bakanlar kurulu kararlarını uygulamak, muayyen bir dereceden sonra asker ve sivil memurları tayin, nakil ve işlerine son vermek ve emekliliğe sevk etmek, idam hükümleri Devrim Komuta Konseyinin onaylaması olmadan infaz edilemez. Konsey verilen yargı kararlarını değiştirmek, hafifletmek veya toptan kaldırmak hakkına sahiptir.⁵³ Genel af ise kanunla yapılır, geçiş devresi içinde Devrim Komuta Konseyi, Irak Cumhuriyetinin hem devrimini sağlamak hem de devrimin birinci bildirisinde ve resmi bildirilerde de belirtildiği gibi, bütün amaçlarını kolaylıkla sağlamak maksadıyla bütün iktidarı kendisinde toplamıştır.⁵⁴

Bu anayasa 4 Nisan 1963 tarihinde çıkarılmış ve Kanuni'l Meclisi'l Vatani Li Kiyadeti'l Savra Rakam 25 Li senet 1963, yani " 25 sayılı 1963 tarihli Devrim Komutası Ulusal Meclisi Kanunu" olarak adlandırılmıştır. Bu anayasa 8 Şubat 1963 tarihinden itibaren. General Abdülkerim Kasım'ın devrildiği gün, geri etkili olarak yürürlüğe girmiştir.

Doğrusu bu kanun tamam bir anayasa değil, adı üstünde " Devrim Komutası Ulusal Meclisini " oluşturma, bunun yetkilerini ve üyelerinin dokunulmazlığını ve kararlarının nasıl çıkaracağını....vs. düzenleyen bir kanundu. Ancak bununla birlikte, bu kanun cumhurbaşkanlığının, Devrim Konseyi Ulusal Meclisi ile ilişkisi gibi konularda da söz etmektedir. Bu kanun 19 maddeden ibaretti, baplara olarak değil, ana başlıklar olarak tasnif

⁵² Munzur EL_şavi; **Anayasa Hakkında**, Bağdat yayınevi, Irak, 1964, s. 26.

⁵³ Hasan Muhammet Şafik; a.g.e. s. 58.

⁵⁴ İbrahim Dakuk; **Irak Anayasalarında Kitle Haberleşme Özgürlüğü**, Ankara, 1975, s. 52.

edilmiştir. Bu kanun bir önceki anayasa (1958 geçici anayasası) gibi, 25 günü aşmayan kısa bir süre içinde yürürlüğe girmiş, kanuni oluşum bakımından zayıf, tasnif (baplara ayırma) bakımından düzensiz, yönetim rükünleri, yetki dağılımı ve erkler arasında ilişkiler konusunda kapsamlı bakış açısına sahip olmayan, bir kanundu.⁵⁵

Bu kanunda, yasama erkini belirlemiş olmasına rağmen, yasama kaynağı, devletin resmi dini..vb. konulara hiçbir işaret yoktur. Yasama erki, Devrim Konseyi Ulusal Meclisine tevdi edilmiştir. Kanunda ayrıca, hükümetin oluşturulması, Cumhurbaşkanı (yürütme erki) ve bunun yetkileri ve yasama organı ile ilişkisi de ele alınmıştır.

Bu kanun, 1958 geçici anayasaya yönelik, tutumunu belirtmemiş ve kalıcı bir anayasanın koyulması vadinde bulunmamıştır. Ancak kanunda geçiş dönemi için, koyulmuş olduğuna dair işaret vardır.⁵⁶ Söz konusu kanunun m. 2/10'a göre " Ulusal Konsey....genel olarak-hepsi de geçiş süreci içinde- devrimin korunmasını sağlayacak ve devrim beyannamesinde zikri geçen hedeflere ulaşmak...amaçlarını gerçekleştirenceye kadar, Irak Cumhuriyetinin tüm meselelerini kontrol eder".⁵⁷

Bu kanun, yasama ve yürütme erklerini belitmiş olmasına rağmen, yargı erkinden de söz etmeyi ihmal etmiştir.⁵⁸

D. 1964 ANAYASASI

Bu anayasa, 29 Nisan 1964 tarihinde yürürlüğe girmiş ve 103. maddesi, yukarıda sözü edilen, 1958 tarihli geçici anayasayı iptal etmiştir. Bu anayasa General Abdüsselam Muhammed Arif'in yönettiği iç askeri darbenin akabinde " ülkeyi sarmak şerrinden ve partizanlık egemenliğinden

⁵⁵ Munzur EL_şavi; a.g.e. s.39.

⁵⁶ Ali El-Din Hilal; *Nuzum El-Siyasiye El-Arabiya Kazaya İstşmrar we El-Teğir*, Merkkez Dirasat Wihda El-Arabiya, Tabaa Talite, Beyrut, 2005, s. 41.

⁵⁷ Vail Abdullatif; a.g.e. s. 126.

⁵⁸ Firas EL_sudani; a.g.e, s. 103-104.

kurtarmak adına"⁵⁹, 18 Kasım 1964 tarihinde koyulmuştur. Yine bu anayasa "geçici anayasa" adı altında yürürlüğe girmiştir. Bu anayasa bir dibaca ve altı baptan oluşmaktaydı.

Her ne kadar bu anayasa beş ayı aşmayan kısa süre içinde yazılmış olsa da (18.11.1963–29.04.1964 tarihleri arasında yazılmıştır) cumhuriyet döneminde koyulan anayasalara göre, nitelikli bir sıçrama kaydetmiştir. Bu anayasa, güzel bir üslup, iyi bir sınıflandırma ve tasnife tabi tutulmuş ve iyi bir dille yazılmıştır⁶⁰.

Bu anayasa, yazılı bir anayasa olarak nitelendirilir, ayrıntılıdır ve 106 maddeden ibarettir; nasıl tadil edileceğine dair bir hüküm içermez. Bu anayasa, yazılı, ayrıntılı, sert ve geçici bir anayasadır.

Bu anayasa, okuyucuda açıkça milliyetçi ve İslami bir ruhla yazıldığı izlenimini bırakır. Bu anayasada, normal olarak " gelecek kuşakları, Arap ve İslami duygularla yetiştirmek" veya " hepimiz, ulu kadir Allah'ın yardımına dayanarak" ya da " demokrat ve sosyal bir devlet olan Irak Cumhuriyeti, demokratiklik ve sosyallik usulünü Arap kültürü ve İslam'ın ruhundan alır" gibi, ifadelerle rastlamak mümkündür.⁶¹

Bu anayasanın birinci maddesinde " Irak halkı, Arap milletinin bir parçasıdır, hedefi kapsamlı Arap birliğidir. Hükümet bunu (kapsamlı Arap Birliğini) başlangıç itibariyle Birleşik Arap Cumhuriyeti ile birleşerek, mümkün olduğu kadar gerçekleştirmeye çalışacaktır". 104. madde, geçici olan bu anayasanın yürürlük süresini belirlemiştir. Söz konusu maddeye göre, bu anayasa " millet meclisinin onaylayacağı kalıcı anayasa koyulması veya birleşik devletin kurulmasına" kadar geçerlidir.⁶²

⁵⁹ Bahsi geçen parti **Baas** partisidir.

⁶⁰ 1964 Anayasasını yazan kişi, Hukukçu Dr. Abdul rahman Elbezzaz, ve 1965 yılında Abdul selam Arif tarafından başbakan olarak atanmıştı.

⁶¹ Ali El-Din Hilal; a.g.e. s. 68.

⁶² İbrahim Dakuk; a.g.e. s. 83.

Bu anayasa, 1968 tarihli geçici anayasa ile yürürlükten kaldırılmadan önce, 6 defa tadil edilmiştir. En son tadil (yani altıncı) 17.04.1968 tarihinde gerçekleşmiştir. Bu son tadil, 62m C fıkrası, 63m D fıkrası, 102 ve 104 maddelerini kapsamıştır.⁶³

E. 1968 ANAYASASI

17 Temmuz 1968 tarihinde Baas partisinin liderliğinde gerçekleşen yeni bir devrim, beraberinde yeni bir anayasayı da getirdi. Anayasa 95 maddeden oluşmaktadır. Bu anayasayı diğer anayasalardan farklı kılan, otoritenin yönetimi milli bir parti tarafından yürütülmesidir ve otoriteni yöneten bu partinin hedefi aynı zamanda otoritenin hedefi olacaktır. Bu anayasada, hükümet devletin yürütme işlerini uygulayan heyettir, hükümet Cumhurbaşkanı ve Bakanlardan oluşur.⁶⁴

Bu anayasayı iyi bir şekilde incelediğimizde, önemli bir sonuca varabiliriz. O da bu anayasa 1963 ve 1964 Anayasaları birleştirilmiş ve bu anayasa ikisinden oluşturulan bir anayasadır. Bu anayasa 5 bölüm ve 95 madden oluşmaktadır. 1968 anayasası, geçici, yazılı, detaylı, ve sert bir anayasadır. Anayasanın 3. Maddesine göre (halk anayasanın kaynağıdır) ama bu anayasaya baktığımızda,⁶⁵ anayasanın yazılmasında halkın hiçbir şekilde katkısı olmamıştı.

1968 anayasası, ilk olarak diğer anayasalar ihmal ettikleri bir konuyu ele almıştır. O da Anayasa Mahkemesinin kurulması ve bu mahkemenin görevin de belirlemiştir.

Bu anayasaya göre Cumhurbaşkanı geniş yetkilere sahiptir, Cumhurbaşkanı aynı zamanda devlet başkanı, Silahlı Kuvvetlerin komutanı ve Devrim Komuta Konsey'inin başkanı, anayasada bazı değişiklikler yapıldıktan sonrada Cumhurbaşkanı Baştakanlık görevi de devredildi.

⁶³ Firas EL_sudani; a.g.e. s. 104.

⁶⁴ Pınar Hakkı; *Yeni Irak Anayasasının Getirdiği Sistem*, Yüksek lisans tezi, Ankara, 2007, s. 13.

⁶⁵ Firas EL_sudani: a.g.e. s. 106.

Anayasa Cumhurbaşkanının koşullarını belirlemedi, çünkü Cumhurbaşkanının görevi Devrim Konuta Konseyine bağlıdır yani kamu bir göreve bağlı değildir. Cumhurbaşkanı istifasını Konsey'e sunar Konsey yerine yeni bir Cumhurbaşkanı seçer.⁶⁶

F. 1970 ANAYASASI

16 Temmuz 1970 tarihinde yürürlüğe giren ve geçici olan bu anayasa, diğer Irak anayasalarına nazaran en uzun süre uygulanan anayasadır. Söz konusu anayasa 30 yıldan daha fazla bir süre uygulanmış ve 9 Nisan 2003 tarihinde Bağdat'ın düşüşüyle yürürlükten kalkmıştır.⁶⁷

Bu anayasa taslağı Irak'ın Cumhuriyet tarihinde ilk olarak uzman bir Komisyon tarafından hazırlandı, bu adım büyük bir önem taşımaktadır çünkü 1968 anayasasını hazırlayanlar bu konularda tecrübeli değillerdi bu nedenle de anayasada eksiklikler ve çözüm bekleyen problemler vardı, tüm bu nedenlerden dolayı 1970 anayasası hazırlandı, anayasa ilk çıktığında 67 maddeden oluşuyordu, bazı değişikliklerden sonrada 70 maddeye çıktı.⁶⁸

Bu anayasanın, birinci maddesine göre 1970 anayasası Irak Cumhuriyeti için yeni bir terim getirmiştir, bu maddeye göre Irak: demokratik, ulusal ve egemen bir cumhuriyettir, cumhuriyetin ana hedefi birleşmiş bir Arap devleti kurmak ve ülkede sosyalist bir rejim tesis etmektir, bu egemenliğin kaynağı ve dayanağı halktır, ülkenin toprağı bir bütündür, toprağının hiçbir bölümünden feragat edilemez, Irak halkı Arap ve Kürt halkları olmak üzere iki ana milletten oluşur, Arapça dili devletin resmi dilidir, Kürt bölgelerinde bu dilin yanı sıra Kürtçe de resmi dil addedilir ve halkının çoğunluğu Kürt olan bölge otonom bölge addedilir.⁶⁹

Aslında 1970 anayasasında görülen en önemli değişiklik Kürtlere kendi bölgelerinde otonomi hakkının tanınması olmuştur. Rejim Irak'lı Türklere (Türkmenler) de kültürel haklar tanımıştı. Bu bağlamda Devrim

⁶⁶ Pınar Hakkı; a.g.e. s. 13.

⁶⁷ Firas EL_sudani; a.g.e. s. 107.

⁶⁸ Raid El-cede; a.g.e. s. 128.

⁶⁹ Hamid :El-Hamdani; *Safahat Min Tarih El-Irak Hadis*, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2001, s. 167.

Komuta Konseyi'nden çıkan Kanun Kuvvetinde olan kararnamede Türkmenler için Türkçe eğitim veren okulların açılması ve Türkçe dergi ve gazetelerin çıkarılması gibi bazı haklar tanınmıştı. Ancak pratikte kısa bir süre sonra bu okulları rejim tarafından kapatmış ve tanınmış olan haklar teker teker geri alınmıştır.⁷⁰

Bu anaysa, yazılı, ayrıntılı, sert ve geçici bir anayasadır. Anayasanın 66/b.'ye göre "bu anayasa tadili, Devrim Komuta Meclisinin 2/3 çoğunluk oyuyla ancak, mümkündür".⁷¹

Dördüncü babının beşinci bölümü, yargıya tahsis edilmiş olmasına rağmen, çok kısa ve genel olarak sadece 2 madde (m. 63,64) halinde ele alınmıştır. Ayrıca, 1968 tarihli geçici zikri geçen ve 'Anayasal Yüksek Mahkeme'yi düzenleyen madde çizilmiştir. Bunun sebebi, bu tecrübenin uygulamada yol açtığı başarısızlıklardan dolayı olabilir.⁷²

8. maddenin b fıkrasına göre, " Irak Cumhuriyeti idari birimlere bölünür ve ademi merkezîyetçilik esaslarına göre, düzenlenir ".

26. maddeye göre " bu anayasa, görüş belirtme, yayın, toplanma, gösteri, özgürlüğünü, bu anayasanın amacına uygun ve kanunlar çerçevesinde siyasi parti, sendika ve dernek kurma özgürlüğünü, garanti altına alır. Devlet, ilerici milliyetçi devrim çizgisiyle bağdaşan özgürlüklerin yaşanabilmesi için gerekli hususları temin etmeye çalışır".⁷³ Bu da sadece yazı olarak kağıtta.

Uzun süre yürürlükte kaldığı için, çok fazla tadilata uğraması şaşırtacak bir durum değildir. Bu anayasa, ilki 567 sayılı 8 Temmuz 1973 tarihli Devrim Komuta Konseyi kararı ve sonu 85 sayılı 7 Eylül 1995 tarihli Devrim Komuta Konseyi kararı ile tadil olmak üzere 24 kez tadil edilmiştir.⁷⁴

⁷⁰ Erşet Hürmüzlü; *Vatan El-Irak*, Kerkük Vakfı Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 37.

⁷¹ Vail Abdullatif; a.g.e. s. 159.

⁷² Pınar Hakkı; a.g.e. s. 16.

⁷³ İbrahim Dakuk; a.g.e. s. 64.

⁷⁴ Fıras EL_sudani; a.g.e. s. 108.

II. IRAK'IN İŞGALI VE GEÇİCİ YÖNETİMİN OLUŞTURULMASI

11 Eylül 2001'de ABD'deki ikiz kulelere yapılan saldırı sonrasında, ABD Başkanı George W. Bush'un imzasıyla 17 Eylül 2002 tarihinde ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi yayınlanmıştır. Yayınlanan bu belgede, “önleyici savaş ön alıcı müdahale (preemptive war) doktrini” ortaya konmuştur. Bu doktrine göre, ABD'nin ulusal güvenliğini tehdit eden unsurlar, ABD ana kıtasından uzakta yok edilecektir.⁵² Bu çerçevede ABD ve koalisyon güçleri önce topraklarında saklandığı öne sürülen El-Kaide'yi yok etmek amacıyla Afganistan'ı, daha sonra El-Kaide ile bağlantılı olduğu ve nükleer silah geliştirdiği bahanesiyle de Irak'ı işgal etmiştir. ABD'nin Irak işgali 20 Mart 2003'te, ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin Irak'ı havadan vurmasıyla başlamıştır. Hemen ertesi gün ise İngiliz güçleri Kuveyt'ten Irak'a girmiş ve 9 Nisan 2003'te Bağdat düşmüştür.⁷⁵

Bu noktada Türkiye açısından önemli bir süreç yaşanmış ve ABD, Irak'a girmek için Türkiye'nin topraklarını kullanmak istemiştir. Ancak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan bu öneri, 264 kabul oyuna karşılık 250 ret ve 19 çekimser oyla kabul edilmemiştir.⁷⁶

Saddam'ın düşmesiyle birlikte, Amerika, uzun yıllar bir diktatörlük çatısı altında yaşamış Irak'ı demokratikleştirme çabasına girmiştir. Bunun için savaştan önce 20 Ocak 2003'te kurulan Yeniden Yapılandırma ve İnsani Yardım Bürosu'nu görevlendirmiştir. Bu büronun görevi, Irak'ı yönetecek hükümet birimlerini oluşturmak olarak tanımlanmıştır. Ayrıca ABD Dışişleri Bakanlığı da çok sayıda siyasi evrak ile “Irak'ın Geleceği Projesi” kapsamında Irak'ın yeniden inşası ve geçici hükümet prosedürlerini içeren bir yol planı hazırlamıştır. 12 Nisan 2003 tarihinde Amerikan Kongresi, Irak Savaşı ve savaş sonrası ülkenin yeniden yapılanması için istenen 79 milyar

⁷⁵ Peter Galbraith; *Irak'ın Sonu-Ulus Devletlerin Çöküşü Mü?*, Çev. Mehmet Murat, Baskı 1, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2007, s. 92.

⁷⁶ Stratejik Analiz Dergisi; *Bölgeler ve Olaylar-Ortadoğu*, C. 4. ,2004, s. 38.

dolarlık bütçeye son onayı vermiştir.⁷⁷ Yeniden Yapılandırma ve İnsani Yardım Bürosu'nun başına getirilen Emekli General Jay Garner, yeni Irak hükümetini şekillendirmek için 21 Mayıs 2003 tarihinde Bağdat'a geldi ve yardımcısı olarak seçilen İngiliz Tim Cross'la birlikte bölgede incelemelerde bulunmuştur.⁷⁸ Bağdat'ın ele geçirilmesinden iki hafta sonra Kuveyt'ten ayrılarak Bağdat'a gelen Jay Garner, öncelikle su ve elektrik sorununun halledileceğini söylemiş ve Irak'ın yeniden yapılandırılmasına öncülük görevinde bulunacağı açıklamıştır.⁷⁹ Garner, Bağdat'tan sonra Irak'ın kuzeyindeki Erbil kentini ziyaret etmişti ve kendisi için "Vatanına Hoşgeldin" pankartı açılmıştır.⁸⁰

Garner, 28 Nisan 2003 tarihinde Bağdat'ta, gelecekteki hükümeti tartışmak için ulusal bir konferans düzenlemişti ve konferansa 200 ile 350 arasında kişi katılmıştır. On saat süren toplantı sonunda yayınlanan bildiride, bir ay içinde, Iraklıların geçiş hükümetini belirlemeleri için ulusal bir toplantı yapmaları konusunda uzlaştıkları açıklanmıştır. Bu arada Garner, Irak Geçici Yönetimi'ni oluşturmuştur.⁸¹ Terörle mücadele konusunda deneyimli bir diplomat olan L. Paul Bremer de 12 Mayıs 2003 tarihinde Kuveyt'ten Irak'a geçmiş ve Garner'la birlikte çalışacağı açıklanmıştır.⁸²

Bremer'in Bağdat'a gidişinin ardından ABD yönetiminin, Irak'taki yeniden yapılandırma çalışmalarının gidişatından memnun olmadığı, Irak'taki ekibi değiştirmek için girişimlere başladığı ve Bremer'in Garner'dan daha fazla yetkiye sahip olacağı iddiaları ortaya atılmıştır. Bremer, 16 Mayıs 2003'te Koalisyon Geçici Yönetimi'nin 1 Numaralı Kanunu'nu yayınlamıştır. Irak'a sivil idareci olarak atanan Bremer bu kararla, Baas Partisi yöneticilerinin kamu görevlerine devam etmelerini yasaklamıştır. 22 Mayıs 2003 tarihinde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi 4761. toplantısında 1483 sayılı "Irak ve Kuveyt arasındaki durum" başlıklı kararla Irak'a yönelik 13

⁷⁷ http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/03/040319_iraq_aniversary_1115nisan.shtml, 10 Kasım 2009.

⁷⁸ <http://www.ntvmsnbc.com/news/211835.asp>, 12 Kasım 2009.

⁷⁹ Ceridet El-Sabah; *Yeni Irak*, Adet 942, 2004.

⁸⁰ <http://www.ntvmsnbc.com/news/212305.asp>, 12 Kasım 2009.

⁸¹ Stratejik Analiz Dergisi; Bölgeler ve Olaylar-Ortadoğu, C. 4. ,2004, s. 46.

⁸² Ceridet El-Sabah; *Hayat El-Irak*, Adet 849, 2005.

yıldır sürdürülen ekonomik ambargonun kaldırılması onaylanmış ve bu kararlar Irak'taki koalisyon güçlerine geniş yetkiler verilmiştir.⁸³

Bremer de, bir gün sonra 23 Mayıs 2003 tarihinde de Koalisyon Geçici Yönetimi'nin 2 Numaralı Kanunu'nu ilan etmiş, bu kanunla birlikte Irak Ordusu, Irak Hava Kuvvetleri, Irak Deniz Kuvvetleri, Irak Gizli Polisi, Irak İstihbarat Teşkilatı, Cumhuriyet Muhafızları, Baas Partisi'nin Askeri Kanadı ve Savunma Bakanlığı feshedilmiştir.⁸⁴

Çalışmalarını hızlı bir şekilde sürdüren Bremer, 5 Temmuz 2003'te Irak Geçici Yönetim Konseyi'nin oluşturulduğunu; ancak Irak Geçici Yönetim Konseyi'nin kararlarını veto etme yetkisi olduğunu açıklamıştır. Görevi, ABD gözetiminde bir bütçe ve anayasa hazırlamak olan Konsey, 13 Temmuz 2003 tarihinde ilk toplantısını yapmıştır. Aynı tarihte Saddam Hüseyin döneminde işlenen suçlar için mahkeme kurulmuştur.⁸⁵ Bremer'in Irak Geçici Yönetim Konseyi 25 kişiden oluşmuş ve aralarında Baas Partisi'ne muhalif Irak'ın önde gelen liderleri de yer almıştır. Konseyde üç kadın üye de görev yapmıştır. Bu konseyde, 13 Arap Şii, 5 Arap Sünni, 5 Kürt, 1 Türkmen, 1 Hristiyan yer almıştır.⁸⁶

25 kişilik Irak Geçici Yönetim Konseyi, 29 Temmuz 2003'te bir toplantı yapmış ve Konsey'e dönüşümlü olarak başkanlık yapacak 9 kişilik Başkanlık Komisyonu'nu seçmiştir. Başkanlık Komisyonu, 5 Şii Arap (Abdulaziz El Hekim, İyad Allavi, Ahmet Çelebi, İbrahim El-Caferi ve Muhammed Bahr El Ulum), 2 Sünni Arap (Adnan Paçacı ve Muhsin Abdülhamit) ve 2 Kürt'ten (Celal Talabani ve Mesut Barzani) oluşturulmuştur.⁸⁷

Bu dönemde Irak'taki şiddet hız kazanmaya başlamıştır. Bunun nedeni olarak Irak'taki tüm güvenlik güçlerinin lağvedilmesi gösterilebilir. Bunun sonucunda Irak'ta yağmalama, adam kaçıрма, cinayet ve terör olayları çoğalmıştır. Bremer de Irak'taki güvenliği sağlamak için başlangıçta 40 bin kişiden oluşacak Irak polis gücünü kurmaya çalışmıştır. Polisler için eğitim

⁸³ Bkz. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1483 Sayılı Kararı.

⁸⁴ Ceridet El-Sabah; *Yeni Irak*, Adet 930, 2004.

⁸⁵ Ceridet Bağdat; *Baştan Irak*, Adet 481, 2004.

⁸⁶ Türkmeneli gazetesi; *Yeni Hükümet*, Sayı 287, Yıl 2003.

⁸⁷ Ceridet El-Kavser; *Hukume*, Adet184, 2003.

akademileri kurulmuş ve batılı devletlerden Irak'a giden uzmanlar tarafından Iraklı yeni polisler eğitilmiştir. Ayrıca Irak'ın acilen yeni bir orduya ihtiyacı olduğu için yeni bir ordu kurulması çalışmalarına da başlanmıştır. Dönemin Pentagon Müsteşarı Walter Slocomb, Saddam Hüseyin yönetiminin devrilmesinden sonra lağvedilen Irak Ordusu'nun yerine kurulacak yeni ordunun eğitimine Temmuz ortasında başlanacağını, Irak Ordusu'nun, mevcudunun 40 bini aşmayacağını açıklamıştır.⁸⁸

Irak'ın yeniden yapılandırılması için öngörülen paranın tamamının Iraklı şirketler tarafından harcanması ve böylece iş imkânı yaratılması düşünülmüş. Irak'ın petrol üretimi savaş öncesinde 2,6 milyon varilken, bu oran savaş sonrasında 1,9 milyon varile gerilemiş, bu da Irak'ın yeniden yapılandırılması sürecinde büyük bir sorun teşkil etmiştir. Öte yandan Bremer yönetiminin yanlış politikaları nedeniyle Irak'ın yeniden yapılandırılması çalışmaları sekteye uğramıştır. Irak'ın enerji altyapısı için 7,7 milyon dolar tahsis edilmesine rağmen elektrik sarfiyatı ABD işgalinden bir yıl sonra Saddam döneminden bile kötü hale gelmiştir. Uluslararası Para Fonu (IMF) Irak'ın o dönemdeki dış borcunu 120 milyar dolar olarak açıklamıştır. Bu borcun ödenmesi ve Irak'ın yeniden yapılandırılması için Irak'ın petrol ihracatına çok güvenilmiştir.⁸⁹

Irak'ta Bremer yönetiminde milyonlarca dolar, Irak'ın yeniden yapılandırılması için harcanmış; ancak Irak'taki şiddet nedeniyle fazla bir ilerleme kaydedilememiştir. ABD Başkanı George W. Bush'un Irak ve Afganistan'ın yeniden yapılandırılması için istediği 87.5 milyar dolar ek bütçe paketi 2003 yılının Ekiminde Temsilciler Meclisi ve Senato'da kabul edilmiştir. Öngörülen paranın 18.6 milyar doların tamamı Irak'a hibe olarak verilmiştir. 87 milyar doların 51 milyar dolarlık bölümü ise Irak'taki askeri harcamalarda değerlendirilmek üzere kullanılmıştır. Dünya Bankası, BM ve IMF tarafından hazırlanan rapora göre de, Irak ekonomisinin yeniden harekete geçirilmesi için gelecek dört yılda (2004-2007) 36 milyar dolar gerektiği öngörülmüştür.⁹⁰

⁸⁸ <http://www.ntvmsnbc.com/news/221444.asp#BODY>, 17 Aralık 2009.

⁸⁹ Ceridet El-Sabah; *Teşkil Hukume*, Adet 964, 2004.

⁹⁰ İnan Koçak; *Amerika Birleşik Devletleri Ülke Raporu, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme*

Koalisyon Geçici Yönetimi Genel Müfettişi Stuart Bowen yayınladığı bir raporda, Irak fonlarından 8,8 milyar doların kaybolduğunu belirtmiştir. Irak'ın yeniden yapılandırılması sırasında birçok yolsuzluk davaları ortaya çıkmıştır.⁹¹

BM Güvenlik Konseyi 16 Ekim 2003'te gerçekleştirdiği 4844. Oturumunda Irak'la ilgili bir karar daha çıkartmıştır. 1511 sayılı bu kararda, Irak'ın egemenliği ve bütünlüğüne vurgu yapılmıştır. Ayrıca Karar'da, Irak'taki yönetimi geçici olduğu belirtilmiştir. Karar'a göre Irak Geçici Yönetim Konseyi'nin, ülkedeki siyasi yetkinin Iraklı bir hükümete devredilmesi çerçevesinde, Irak Anayasası ve seçimlere yönelik 15 Aralık 2003 tarihinde kadar bir takvim belirlenmesi, Anayasa hazırlanması konusunda geniş katılımlı konferans düzenlenmesi, BM'ye üye ülkelerin dondurdukları fon ve diğer mali kaynakların ivedi bir şekilde "Irak Fonuna" devredilmesi öngörülmüştür. Ayrıca Karar'da, BM'nin Irak'taki hayati rolünün güçlendirilmesi gerektiğine yer verilmiştir. Bu bağlamda BM ve kendisine bağlı örgütlerin tüm kaynaklarıyla Irak için seferber edilmesi kararlaştırılmıştır. Öte yandan BM bünyesinde oluşturulması düşünülen Irak'taki barış, istikrar ve güvenliğe katkı sağlaması planlanan "Uluslar arası Barış Gücü"nün Irak'taki ABD güçleri tarafından komuta edileceğinin belirtilmesi, BM'nin Irak'taki etkisini sınırlayacak bir madde olarak göze çarpmıştır.⁹²

Bu kararın ardından Irak Geçici Yönetim Konseyi ve Irak'ın Amerikalı sivil yöneticisi Paul Bremer arasında, Irak'taki siyasi süreci hızlandırmak amacıyla 15 Kasım 2003 tarihinde bir anlaşma yapılmıştır. Bu anlaşmaya göre, 15 Mart 2004 tarihine kadar anayasayı hazırlamak için bir geçici meclisin seçilmesi gerekir. Öte yandan Bremer, Sünni Arap ve Irak Geçici

ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB), Mart 2004, s. 182.

⁹¹ http://www.bbc.co.uk/turkish/specials/2214_iraq_millions/page4.shtml, 15 Aralık 2009.

⁹² Bkz. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1511 Sayılı Kararı, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement>, 27 Aralık 2009.

Yönetim Konseyi üyesi Adnan Paçacı'yı Irak Geçici İdare Yasası'nı hazırlayacak olan komitenin başkanı olarak atamıştır.⁹³

2003 yılının son ayına gelindiğinde ise Irak için bir dönüm noktası olarak adlandırılabilir bir olay gerçekleşmiştir. Mart 2003'te beri ABD'den saklanabilen Irak'ın devrik lideri Saddam Hüseyin, 14 Aralık 2003 tarihinde ABD askerlerinin "Kızıl Şafak Operasyonu" adını verdiği bir baskınla doğduğu kent olan Tikrit'in 28 kilometre güneyinde bulunan El Dor kasabasındaki bir çiftlik evindeki sığınakta yakalanmış ve devrik liderle birlikte 3 adet silah ile 750 bin dolar ele geçirilmiştir. Devrik liderin kimliğinin ise DNA testlerinin yanı sıra, Irak'ın eski Başbakan Yardımcısı Tarık Aziz dâhil, özel tanıklıklarla kesinleştirildiği açıklanmıştır. Saddam Hüseyin'in yakalanmasının ardından Irak Geçici Yönetim Konseyi'nin dört üyesi Adnan Paçacı, Ahmet Çelebi, Muvaffak El Rubai ve Adil Abdülmehdi, devrik liderle bir görüşme yapmıştır. Yapılan görüşmelerde, Saddam'a Irak'ın geçmişine ilişkin sorular sorulmuştur. Devrik lider bu görüşmelerde Kuveyt'in Irak'ın bir parçası olduğunu söylemiştir.⁹⁴

Irak'taki siyasi süreç ve şiddet tüm hızıyla ilerlerken Kürt gruplar, ABD işgali sonrasında elde ettikleri avantajı lehlerine kullanmayı çok iyi başarmıştır. Anayasa hazırlanma süreci başlar başlamaz da Kürt grupların hamlesi gecikmemiştir. Yıllardır bağımsızlık hayali kuran Kürt gruplar, bunun ilk adımı olarak sayılabilecek bir öneriyi Aralık 2003'te Irak Geçici Yönetim Konseyi'ne sunmuştur. Kürt gruplar tarafından sunulan öneri, Irak'ta coğrafi temelli bir federasyon kurularak, Kerkük ve Musul'un da dâhil olduğu bir "Kürt Bölgesi" oluşturulması fikrini temel almıştır. Konsey tarafından görüşülen bu teklifin Şubat 2004'e kadar değerlendirilmesi karara bağlanmıştır.⁹⁵ Bu önerinin ardından Kürt gruplar söylemlerini daha da sertleştirmiş ve Mesut Barzani 19 Ocak 2004'te The Washington Post gazetesine yapmış olduğu açıklamada, taleplerinin 1 Mart 2004'e kadar kabul edilmemesi halinde oluşturulacak geçici anayasayı kabul etmeyeceklerini ifade etmiştir. Barzani

⁹³ Horasan Gazetesi, :Sayı 1530, Yıl 2003.

⁹⁴ Radikal Gazetesi; Sayı 1153, Yıl 2003.

⁹⁵ <http://www.milliyet.com.tr/2003/12/21/dunya/adun.html>, 22 Şubat 2010.

konuşmasının devamında, Kerkük'e Saddam Hüseyin döneminde yerleştirilen Arapların çıkarılarak yerlerinden edilmiş olan Kürtlerin geri dönmeleri konusunda ısrarlı olduklarını dile getirmiştir. Bu açıklamadan bir hafta sonra 27 Ocak 2004'te Barzani ve Talabani, Bremer'le bir görüşme yapmıştır. Bremer toplantıda, Kürt liderlere aklındaki federalizmin temel noktalarını içeren bir belge sunmuştur. Bu belgede, "Kürt Bölgesi"nin federal bir birim olarak kabul edileceği; ancak sınırlı yetkilere sahip olacağı belirtilmiştir. Ayrıca merkezi hükümetin, güvenlik, doğal kaynaklar, ekonomi ve sınırlardan sorumlu olacağı, peşmergenin ya tasfiye edileceği ya da Irak ordusuna dâhil olacağı ve Kürtlerin adli sisteminin merkezi hükümete bağlanacağı ifade edilmiştir.⁹⁶

Irak'ın yeni siyasi döneminde avantaj elde etmeye çalışan Kürt gruplar, Irak'ın kuzeyindeki Erbil kentinde patlayan bombalarla büyük bir sok yaşamışlardır. Bu bombaların iki büyük Kürt partisi olan IKYB ve IKDP'nin bürolarında patlaması Kürt liderlerini telaşlandırmıştır.⁹⁷

Yıllarca ABD yönetiminde yüksek makamlarda görev almış ve Kürtlere danışmanlık yapan Peter Galbraith, Irak'ın Sonu adlı kitabında 10 Şubat 2004 tarihinde toplanan "Kürt Ulusal Meclisi"ne geçici anayasaya dâhil edilmesi için bir taslak sunduğunu ifade etmiştir. Galbraith bu taslağın bazı maddelerini kitabında şöyle özetlemiştir:

"Bölüm, -savaşın başlamasından bir gün önce- 18 Mart 2003'ten beri Kürtler tarafından yönetilen bölgenin resmi hükümeti olarak, Kürt bölgesel hükümetini tek yetkili olarak kabul ediyordu. Birkaç konu dışında kalan her şey, federal hükümete devrediliyordu (özellikle dış ilişkiler), bölgedeki en yüksek yetkili Kürt Ulusal Meclisi olacaktı ve yasalar bu meclisten geçirilecekti. Kürt bölgesel hükümeti, Irak Kürdistanı Ulusal Muhafızları ismi verilecek olan silahlı kuvvetleri kurabilecek ve bu kuvvetler kendi yönetimi altında olacaktı. Kürt Ulusal Meclisi, Irak Ordusu'nun Kürt Özerk Bölgesi'nde

⁹⁶ Bilgay Duman; *SADDAM SONRASI DÖNEMDE IRAK, TÜRKMENLER VE KERKÜK*, Yüksek lisans tezi, Kırıkkale, 2007, s. 20.

⁹⁷ Hüseyin Adab El-Sukeyni; *Mavzuat El-Hilafiye Fi El-Destur El-Irak'i*, Tabaa ula, Gadir Yayınevi, Basra, 2008, s. 34.

bulunmasını ve aynı zamanda Irak Kürdistanı Ulusal Muhafızlarının bölge dışında herhangi bir yere konuşlanmasını da onaylayacaktı.

Kürtler yasadıkları bölgede, kendi toprağına, suyuna, madenlerine ve petrollerine sahip olacaktı. Kürtler ileride bulunacak petrol havzalarını yönetecek (ve gelirleri toplayacak) ama Bağdat'taki federal hükümet ticari üretim için var olan petrol üretim havzalarını yönetmeye devam edecekti... Kerkük, Kürt bölgesinin bir parçası sayılırsa, Bağdat halen işletilmekte olan devasa Kerkük petrol havzasını yönetmeye devam edecekti...

Kürtler, federal hükümetten parasal yardım alacaklardı. Federal hükümet, Kürt hükümetiyle görüşüp, uyumlu bir şekilde anlaşmaya vardıktan sonra sınırları içinde vergi toplayabilecekti. Irak kalıcı anayasası Kürt seçmenlerin çoğunluğu tarafından onaylanırsa, Kürt Özerk Bölgesi'nde bu anayasa geçerli olacaktı."

Bremer, sunulan bu taslağı görüşmek üzere Mesut Barzani'yle buluşmuş ve bu tasarıyı kabul etmediğini kendisine iletmiştir. Bremer, 27 Ocak 2004'teki anlaşmada ısrar edince, Nercirvan Barzani de hiçbir anlaşmanın olmayacağını açıklamıştır.⁹⁸ Bremer'in Kürtlere yönelik izlediği politika, Kürtleri daha da radikalleştirilmiş ve Ocak 2004'te Kürtler tarafından kurulan "Referandum Hareketi" ev ev dolaşarak, üç hafta içerisinde topladıklarını iddia ettikleri 1 milyon 700 bin imzayı bir dilekçe ile Bremer'e sunmuş ve Kürtlerin kendi geleceklerini kendilerinin seçmesini talep etmişlerdir. Ancak bu dilekçe Koalisyon Geçici Yönetimi tarafından kabul edilmemiştir.⁹⁹

Irak'taki geçiş dönemini düzenleyen ve daimi anayasanın onaylanması, genel seçimlerin yapılması ve yeni Irak hükümetinin oluşmasıyla sonuçlanacak bu dönem boyunca yürürlükte kalması öngörülen Irak Geçici İdare Yasası konusunda Irak Geçici Yönetim Konseyi üyelerinin 1 Mart 2004 tarihinde uzlaştıkları açıklanmış¹⁰⁰ ve Konsey üyeleri tarafından 8 Mart 2004 tarihinde imzalanmıştır. Irak'ın Geçici idare Yasası'yla yönetilmesi

⁹⁸ Galbraith; a.g.e, s. 156.

⁹⁹ Galbraith; a.g.e, s. 158.

¹⁰⁰ <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-03/a-2004-03-01-16-1.cfm>, 7 Ocak 2010.

planlandı. Ülkenin en üst kanunu olan bu yasa Irak'ın tümü için geçerli sayılmıştır. 30 Haziran 2004'te geçici hükümetin kurulmasıyla birlikte Irak Koalisyon Yönetimi'nin feshedileceği ve Irak Geçici Yönetim Konseyi'nin görevinin sona ereceği belirtilmektedir.¹⁰¹

Irak'ta kanlı olaylara sahne olan 2004 yılının Mart ayından sonra, Amerikan askerleri Nisan ayında başkent Bağdat'ın kuzeyindeki Felluce'yi kuşatmıştır. 31 Mart 2004'te, silahlı kişiler dört Blackwater güvenlik muhafızını Felluce'de pusuya düşürüp öldürmüştür. Bunun üzerine ABD Başkanı George W. Bush, Irak'taki ABD askerlerine, direnişçilerin eline geçen Felluce'yi geri alma emrini vermiştir.¹⁰² ABD 2 bin askerle Felluce'yi kuşatma altına almış, Necef'te de başlayan direniş üzerine anlaşmalı bir şekilde geri çekilmiştir.¹⁰³

Bu arada Amerika, Irak'ta yönetimin 30 Haziran'da devredileceğini, yeni hükümetin yetkilerinin sınırlı olacağını açıklamıştır. Yetkililer, yeni hükümetin sadece kısıtlı yetkiye ve kendi güvenlik gücüne sahip olmasına izin verileceğini ifade etmiştir. ABD Dışişleri Bakanlığı Müstesarı Marc Grossman, yönetimi devralacak Iraklı hükümetin 'yasa yapma' yetkisine de sahip olmayacağını belirtmiştir.¹⁰⁴ BM Irak Özel Temsilcisi AL-Ahdar İbrahimi de, Haziran sonuna kadar Irak'ta geçici bir yönetim kurmanın zor; ancak imkânsız olmadığını, Mayıs ayı sonuna kadar Irak geçici hükümetinin yeni üyelerinin belirlenmesinin mümkün olacağını, bu yeni üyelerin halk tarafından kabul görmesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁰⁵

Bu arada Wall Street Journal gazetesi Mayıs 2004'te, Uluslararası Kızılhaç Örgütü'nün 2004'ün Şubat ayında ABD Başkanı Bush'a sunduğu gizli bir raporu yayınlamıştır. Raporda, Amerikan askerlerinin bir Iraklı mahkûmu döverek, diğerlerini ise silahla vurarak öldürdüğü belirtilmiştir. Aynı rapor, koalisyon askerlerinin, savaş esirlerine yapılacak muameleyi belirleyen Cenevre Sözleşmelerini, "ciddi biçimde" ihlal ettiğini vurgulamıştır. Raporun

¹⁰¹ Galbraith; a.g.e. s. 129-130.

¹⁰² Galbraith; a.g.e. s. 129-130.

¹⁰³ Erhan Basyurt-Murat Uçar; *Felluce'de Amerikan Kâbusu*, Aksiyon Dergisi, 2004, s. 519.

¹⁰⁴ Ceridet El-Beyan; *Devrul El-Alemi Fi Irak*, 405Adet, 2004.

¹⁰⁵ <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-04/a-2004-04-28-12-1.cfm>, 5 Ocak 2010.

güvenilirliğini doğrulayan Kızılhaç yetkilileri, 2003 yılında yapılan bir dizi mülakat ve inceleme sonunda bu bilgilere ulaşıldığını açıklamıştır. Hemen ardından Washington Post gazetesi, Bağdat'taki Ebu Garip cezaevindeki tutuklulara kötü muamele yapmakla suçlanan askerlerden biri olan Sabrina Harman'dan aldığı elektronik postaya dayandığı haberinde, Sabrina Harman'ın birliğinin kasıtlı Iraklı tutukluları uyku, elbise ve yiyecekten yoksun bıraktığını yazmıştır. Gazeteye göre, Harman mailinde, tutuklulara uygulanacak muamelenin de kendilerini cezaevine götüren istihbarat görevlisi ya da sözleşmeli uzmanlar tarafından belirlendiğini söylemiştir. Ayrıca New Yorker Dergisi'nin Internet sitesinde yayınlanan fotoğrafta, ABD askerlerinin çıplak bir mahkûmu korkutmak için köpek kullandıkları ortaya çıkmıştır. New Yorker Dergisi Muhabiri Seymour Hersh, bu görüntünün alınmasından birkaç dakika sonra çekilen diğer fotoğraflarda Iraklı mahkûmun yerde sol ayağından kan akarken görüldüğünü yazmıştır.¹⁰⁶

Öte yandan Irak'taki şiddet Irak yönetiminin yeniden yapılandırılmasına da darbe vurmuştur. 16 Mayıs 2004'te Irak Geçici Yönetim Konseyi Dönem Başkanı İzzettin Salim, Bağdat'ta düzenlenen intihar saldırısında öldürülmüştür. İzzettin Salim'in yerine Gazi El Yaver getirilmiştir. El Yaver'in başkanlık görevini, 28 Haziran 2004'e kadar sürdürmesi planlanmıştır.¹⁰⁷ 24 Mayıs'ta Amerika ve İngiltere, Irak'ın siyasi geleceğine ilişkin hazırladıkları planı BM Güvenlik Konseyi'ne sunmuştur. Bir gün sonra ABD Başkanı Bush Irak stratejisini açıklamıştır. Amerikan Kara Harp Akademisi'nde konuşan Bush, yönetimin Iraklılara devredileceği 30 Haziran tarihine kadar isyancıların yeni eylemlere girişebileceğini; ancak Irak'ta isyancıların yenilgiye uğratılacağını söylemiştir. Bush konuşmasında, Irak'ta demokrasi ve özgürlüğün yerleşmesi için atılan adımları saymıştır. Bush, bu adımlar arasında yönetim yetkilerinin geçici bir Irak hükûmetine devretmenin ve uluslararası alanda desteğin artırılması için çaba harcamanın yer aldığını açıklamıştır. Bush, Irakla ilgili planlarında, Irak güvenlik güçlerinin eğitimi, ülkedeki altyapının yeniden imarı ve 2005 Ocak ayı sonunda seçime gitmek

¹⁰⁶ <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-05/a-2004-05-09-2-1.cfm>, Erişim: 15 Aralık 2009.

¹⁰⁷ Radikal Gazetesi; *Irak GYK Dönem Başkanı Muhammed Öldürüldü*, Sayı 1835, Yıl 2004.

için hazırlık yapılmasını öngörmüştür. Bush konuşmasında, son zamanda tanık olunan şiddet hareketleri nedeniyle, Irak'ta yönetim yetkisinin geçici hükümete devredileceği 30 Haziran'dan sonra da Amerikan askeri varlığının aynı düzeyde devam edeceğini açıklamıştır. Bush, Irak'ta yeni bir dönemin başlamakta olduğunu göstermek için, hapishane skandalının yaşandığı Ebu Garip Hapishanesi'nin yıkılacağını ve yeni inşa edilecek hapishanenin masraflarının Amerika tarafından karşılanacağını belirtmiştir.¹⁰⁸

ABD Başkanı Bush'un bu açıklamasından sonra, 1 Haziran 2004'te devlet başkanını belirlemek üzere toplanan Irak Geçici Yönetim Konseyi, önce ABD ve BM'nin istediği gibi Dışişleri eski Bakanı Adnan Paçacı'de karar kılmış; ancak Paçacı, gelen tepkiler nedeniyle bu görevi reddetmiş, bunun üzerine Gazi Acil El-Yaver Devlet Başkanı olarak belirlenmiştir.¹⁰⁹ BM Irak Özel Temsilcisi AL-ahdar İbrahimi, Şii İslami Dava Partisi üyesi İbrahim Caferi ve IKDP üyesi Roj Nuri Şavis'in de Devlet Başkanı Yardımcısı ve İyad Alavi de Başbakan olarak atandıklarını açıklamıştır. 30 Haziran'a dek görevde kalması beklenen Irak Geçici Yönetim Konseyi de hemen kendini feshetmiştir.¹¹⁰

Ayrıca BM Güvenlik Konseyi, Irak'a ilişkin 1546 sayılı kararı oybirliğiyle onaylamıştır. Bu Karar'da, federal, demokratik, çoğulcu ve birleşik Irak'tan söz edilmiş ve Irak'ın siyasi geleceğine ilişkin bir süreç de onaylanmıştır. Oybirliğiyle alınan Karar'da, Irak'ta egemenliğin Iraklılara devredilmesi ve Irak Geçici Yönetimi'nin kurulması öngörülmüştür. Karar'da, 30 Haziran 2004 itibarıyla işgalin biteceği ve Geçici Koalisyon Yönetimi'nin sona ereceği ve Irak'ın tam egemenliğini yeniden kazanacağı belirtilmiştir. Dönemin ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell ve Irak Başbakanı İyad Allavi'nin karara eklenen mektuplarında belirtilen hükümler doğrultusunda, ABD liderliğinde bir çokuluslu güce, "Irak'ta güvenliğin ve istikrarın devamını sağlamaya yönelik olarak gereken bütün önlemleri alma" yetkisi verilmiştir. Ayrıca kararda, BM'nin, Irak'ta seçimlerin örgütlenmesine yardım etmesi, anayasanın

¹⁰⁸ <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-05/a-2004-05-25-5-1.cfm>, 15 Aralık 2009.

¹⁰⁹ Hüseyin Adab El-Sukeyni; a.g.e. s. 57.

¹¹⁰ Radikal Gazetesi; *Irak'ta Geçici Yönetim*, Sayı 1803. Yıl 2004.

tasarlanma sürecinde danışmanlık yapması, yeniden yapılanmayla ilgili ve insani yardımda bulunması, bir nüfus sayımının plânlamasına yardımcı olması ve insan haklarını desteklemesi öngörülmüştür. Ancak kararda, Irak Geçici İdare Yasası'ndan bahsedilmemesi Irak'ta bazı grupların tepkisini çekmiştir. Özellikle Kürt liderler, bu kararda Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası'na değinilmemesi nedeniyle, elde etmiş oldukları öz yönetim haklarına gölge düşmesinden çekinmişlerdir.¹¹¹

Irak'ta egemenliğin devri için 30 Haziran 2004 tarihi planlanmış; ancak ani bir kararla olası bir terörist saldırıya karşı bu tarih iki gün önceye çekilmiş ve 28 Haziran 2004 sabahında Bremer, bağımsızlığın yasal olarak Iraklılara devredilmesini öngören mektubu, Irak Başbakanı olarak atanan İyad Allavi'ye teslim etmiştir. Böylece Irak'ta ilk hükümet kurulmuştur. Gazi El Yaver'in Irak Devlet Başkanı, Allavi'nin de Irak Başbakanı olduğu açıklanmıştır.¹¹²

1991'deki Körfez Savaşı'yla Irak ve ABD arasında kesilen diplomatik ilişkiler, Irak'ta egemenliğin Iraklılara devredilmesiyle yeniden başlamıştır. Amerika'nın yeni Bağdat Büyükelçisi John Negroponte, 29 Haziran 2004'te Irak Devlet Başkanı Gazi El Yaver'e güven mektubunu sunarak göreve başlamıştır. John Negroponte, Bağdat'a gidisinde yaptığı açıklamada, Irak'ta yönetimin devredilmesinin, iki ülke arasındaki diplomatik bağları yeniden kurmak için gerekli ortamı sağladığını söylemiştir. Ayrıca Negroponte'yle birlikte, Avustralya ve Danimarka'nın Bağdat büyükelçileri de El Yaver'e güven mektuplarını sunmuştur.¹¹³ Öte yandan bir gün sonra Irak Geçici Yönetimi, hapisteki eski lider Saddam Hüseyin'le birlikte eski yönetimin üst düzeydeki 11 yetkilisini koalisyon yönetiminden resmen devralmış ve devrik lider ile yönetiminin üst düzey yetkilileri Iraklı bir yargıç önüne çıkarılmıştır. 1 Temmuz 2004'te Saddam Hüseyin ilk mahkemesine çıkarılmış ve hakkındaki iddianame okunmuştur. Mahkeme yargıcının devrik lidere adıyla seslenmesi

¹¹¹ <http://www.amnesty.org.tr/v0207200402.si>, 3 Mart 2010.

¹¹² Galbraith; a.g.e. s. 140.

¹¹³ Hamid El-Hamdani; a.g.e. s. 151.

üzerine Saddam Hüseyin "Siz kimsiniz. Ben Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'im", diye bağirmiştir.¹¹⁴

Irak hükümeti ilk iş olarak Saddam Hüseyin'i yargılamaya başlarken, bir yandan da Irak'ta güvenliği sağlamak için harekete geçmiştir. Önce Irak Başbakanı Allavi silah bırakmaya karar veren direnişçilere af çıkarılabileceğini açıklarken, Suriye ile de yabancı uyruklu savaşçıların ülkeye girişini engelleme amacıyla bir sınır güvenliği anlaşması imzalanmıştır. Ayrıca Temmuz ayının ilk haftasında "ulusal güvenlik yasası" çıkartılmıştır.¹¹⁵ İyad Allavi'nin 7 Temmuz 2004'te imzaladığı "ulusal güvenlik yasası", kendisine bazı bölgelerde sıkıyönetim ilan etme yetkisi vermiş ve sokağa çıkma yasağı, zanlıların gözaltına alınması, şüpheli mekânlarda arama yapılması, mektup ve mesajların kontrol edilmesi, telefonların dinlenmesi, yabancıların seyahatlerinin kısıtlanması, silah taşıma ve gösteri yapma yasağı, siyasi gruplara yasak gibi tedbirleri almasını öngörmüştür. Ayrıca bu yasayla, "önleyici gözaltı" uygulaması yapılabileceği açıklanmıştır. Başbakanın, ABD güçlerinden yardım isteyebileceği, olağanüstü hal bölgesine komutan ya da vali atayabileceği, bu bölgedeki ordu, polis ve istihbaratı doğrudan kontrol edebileceği belirtilmiştir. Başbakan İyad Allavi, komsu ve Müslüman ülkelere asker göndermeleri ve teröre karşı safları birleştirme çağrısında bulunmuştur. Başbakan Allavi, Ağustos ayının ilk haftasında silahı bırakmak isteyen direnişçiler için af ilan etmiştir. Allavi'nin şiddeti önleme çabaları sürerken, ABD güçleri ve Şiiler arasında 2004'ün Haziran ayında yapılan ateşkes anlaşması bozulmuş ve ülkenin güneyindeki Necef'te ABD ile Şii milisler arasındaki çatışmalar yeniden alevlenmiştir. Necef'te başlayan çatışmalar, Basra, Bağdat, Samarra ve Karbala'ya yayılmıştır.¹¹⁶ Bu olaylar üzerine Allavi sükûnet çağrısı yapmış ve BM de arabuluculuk yapabileceğini açıklamıştır. 13 Ağustos 2004'te yoğun pazarlıklar sonucu sağlanan ateşkes uzun sürmemiş ve bir gün sonra

¹¹⁴ <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-07/a-2004-07-01-8-1.cfm>, 25 Şubat 2010.

¹¹⁵ Mecmuat Bahisin; *Dirasat Desturiye Irak'ıye*, Camiat Dipol, Tabaa ula, 2005, s. 186.

¹¹⁶ Ali El-din Hilal; a.g.e. s. 64.

çatışmalar yeniden çıkmıştır. Irak geçici hükümetiyle yapılan pazarlıkları başarısızlıkla sonuçlanan Şii lider Mukteda El Sadr, kendisine bağlı Mehdi Ordusu'ndan “zafere ya da ölene dek savaşmalarını” isteyip, atanmış hükümete istifa çağrısı yapmıştır. Irak'ta isler iyice kötüye giderken, ABD Başkanı Bush 2004'ün Temmuz ayında kongreden 25 milyar dolar ek bütçe almıştır.¹¹⁷

15 Ağustos 2004'te Irak için önemli bir süreç yaşanmıştır. Ülkenin dört bir yanından başkent Bağdat'a akın eden binden fazla kişi, Irak'ta hükümete danışmanlık yapacak ve denetleyecek geçici meclisi oluşturmak için bir araya gelmiştir. Üç gün yapılması planlanan konferans, yoğun pazarlıklar sonucu, dördüncü güne sarkmış ve sonunda, geçiş hükümetinin verdiği listeyi onaylanarak, seçimlere kadar görev yapacak geçici meclisi belirlenmiştir. Konferansta Türkmenler, Hristiyanlarla birlikte azınlık statüsünde yer almış ve yüzde 8'lik dilim içinde yer alan Türkmenler konferansa 75 temsilci göndermişlerdir.¹¹⁸ Konferansta Şiiler yüzde 52, Sünniler yüzde 20, Kürtler yüzde 17 oranında temsil edilmiştir. Bu temsilciler arasından seçilen listede yer alan 75 kişi, daha önce feshedilmiş olan Irak Geçici Yönetim Konseyi'nin 25 üyesi ile birlikte 100 kişilik Geçici Meclisi oluşturmuştur. Konsey'e, 2005 bütçesini onaylama, hükümetin üçte iki oy çokluğuyla aldığı kararları veto edebilme, bakanları gerektiğinde sorgulama ve genel seçimlerle ilgili görüş bildirme yetkileri verilmiştir. 1 Eylül 2004 tarihinde Irak Geçici Meclisi, göreve başlamış ve ilk toplantıda IKYB üyesi Fuat Masum Meclis Başkanı seçilmiştir.¹¹⁹

Seçimlerin yapılmasına iki ay kala Irak'ta 60 günlük olağanüstü hal ilan edilmiştir. Bu ABD'nin 10 bin askerle kuşattığı Felluce'ye ikinci saldırı öncesindeki son aşama olarak görülmüştür. Olağanüstü hal ilanının ardından koalisyon güçleri Sünni direnişinin merkezi olarak gördükleri ve daha önce vurdukları Felluce'yi Bombalamaya başlamıştır. Yaklaşık 300 bin nüfuslu Felluce'de halkın 250 bini şehri terk etmiştir. “Hayalet Öfke” isimli operasyona

¹¹⁷ <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2005/01/27/politika/politika2.html>, 10 Şubat 2010.

¹¹⁸ Ceridet El-Kalaa; *Türkmenler ve Hükümet*, Sayı 408, Yıl 2004.

¹¹⁹ Yeni Şafak Gazetesi; *Irak'ta Ulusal Konferans Toplandı*, 15 Ağustos 2004.

5 bin kadar Irak askeri de katılmıştır.¹²⁰ Koalisyon güçleri ve Irak kuvvetleri kenti uçaklarla da bombalamış, direnişçiler de havan toplarıyla karşılık vermiştir. Felluce'de sayıları 30 ile 50 bini bulan sivil halk ise iki ateş arasında kalmıştır. Operasyondan önce 'siyasi çözüm olanağının kalmadığını söyleyen Irak Başbakanı İyad Allavi ise direnişçilerden, silahlarını bırakmalarını istemiş ve siyasi çözümün mümkün olabileceğini açıklamıştır. ABD öncülüğündeki koalisyon askerleri 3 gün içerisinde kentin %70'ini kontrol etmeyi başarmıştır. Amerikan kuvvetleri 4. günün sonunda 600 direnişçinin öldüğünü kamuoyuna duyurmuştur. Bu arada şehrin yeniden imarı için ABD yönetimi 90, Irak yönetimi ise 50 milyon dolar ayırmıştır.¹²¹

Öte yandan Felluce dışı kapatılmış, kente gönderilen yardım kamyonları bile içeri alınmamıştır. ABD böyle bir operasyona girişmiş olmasına rağmen, direnişi azaltamamış, operasyon öncesindeki direniş eyleminin sayısı 80 iken, operasyon sonrasında 130'a yükselmiştir. Operasyon sırasında ABD ve Irak askerleri de oldukça kayıp vermiştir. Dönemin ABD Genelkurmay Başkanı Richard Myers'ın açıkladığına göre, Felluce operasyonunun ilk üç gününde çatışmalarda ölen Irak askerlerinin sayısı 5, yaralı Iraklı asker sayısı da 69 olarak belirtilmiştir. Operasyonun ilk haftasında 1200 direnişçi ile 38 ABD askerinin öldüğü açıklanmıştır.¹²² Operasyonun ikinci haftasında ise 14 ABD askeri daha hayatını kaybetmiş, 425 ABD askeri de yaralanmıştır. Yoğun çarpışmalar iki hafta sürmüş olsa da arama ve baskınlara yönelik operasyon devam etmiştir.¹²³ Yaklaşık bir ay süren Felluce'deki kuşatma, Irak'ta görev yapan Amerikan Deniz Piyadeleri'nin komutanının, isyancıların kullandığı yerlerin ve silahların hemen hemen tamamen temizlendiğini açıklamasıyla sona ermiştir. 9 Aralık 2004'te bir açıklama yapan Korgeneral John Sattler, kentin isyancılardan yüzde 97 oranında temizlenmiş olduğunu ve halkın 24 Aralık 2004'ten başlayarak kente dönebileceğini söylemiştir. Sattler, askerlik yasındaki bütün

¹²⁰ Nebil Abdulrahman Hayyavi; a.g.e. s. 49.

¹²¹ Ceridet El-Destur; *Hamalat El-Ceyiş*, Adet 285, 2004.

¹²² <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-11/a-2004-11-15-3-1.cfm>, 10 Ocak 2010.

¹²³ Hasan Muhamet Şefik; a.g.e. s. 153.

Felluceli erkeklerin parmak izi ve göz kimliği kayıtlarının alınıp kendilerine birer kimlik kartı verileceğini açıklamıştır. Felluce'de operasyon sürerken 22-23 Kasım 2004 tarihinde Mısır'ın Şarm El Şeyh kentinde Irak'a komşu ülkeler toplantısı yapılmıştır.¹²⁴ Bu toplantıya, 2003'ten bu yana 6 kez yapılan toplantılara katılmayan ve Irak'a komşu olmayan 12 ülke daha katılmıştır. 30 Ocak 2005'te gerçekleştirilmesi öngörülen seçimler öncesinde uluslararası toplumun bu ülkedeki siyasi sürece olan desteğini teyit etmek amacıyla G-8 ülkeleri, Irak'a Komşu Ülkeler ve Bölge Ülkeleri Girişimi üyeleri, Irak ve Çin ile BM, AB, İKÖ, Arap Ligi gibi uluslararası örgütlerin üst düzey temsilcilerini bir araya getiren toplantıda Türkiye'yi Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Abdullah Gül temsil etmiştir.¹²⁵ Fransa, Almanya ve Rusya, 30 Ocak 2005'te yapılması planlanan seçimlere Sünnilerin de katılımının sağlanması ve ABD'nin Irak'tan çekilme planını açıklamasını isterken; Çin, Irak'ın yeniden yapılanmasında rol üstlenebileceğini belirtmiştir. Bazı Arap ülkeleri ve Türkiye ise, Irak'ta sivillere yönelik şiddete son verilmesi ve ABD'nin Felluce'nin yanı sıra bazı Sünni kentlere yönelik operasyonlarının durdurulmasını talep etmiştir. Aralarındaki görüş ayrılıklarına rağmen toplantıya katılan tüm ülkeler, Irak'ta yapılması planlanan seçimlerin zamanında (30 Ocak 2005) gerçekleştirilmesi konusunda görüş birliğine varmıştır. Toplantıda bir sonuç bildirgesi yayınlanmıştır.¹²⁶ Bildiri'de, Irak'ın egemenliği, bağımsızlığı, toprak bütünlüğü ve ulusal birliğinin önemi vurgulanmıştır. Irak'a Komşu Ülkeler ve Bölge Ülkeleri Girişimi'nin Irak halkının ve bölge istikrarının yararına olduğunun ifade edildiği bildiride BM'nin rolüne vurgu yapılmıştır. Bildiri'de, Irak Geçici Hükümeti'ne ülkede şiddeti reddeden tüm unsurların siyasi sürece katılımının teşviki için elinden geleni yapması ve 1546 sayılı BM Güvenlik Konseyi kararı ışığında 2005 Ocak ayı içerisinde seçimlerin gerçekleştirilmesi ve kalıcı anayasanın 31 Aralık 2005

¹²⁴ Ceridet Sabah; *El-Mufavazat El-Hukuma*, Adet 642, 2004.

¹²⁵ <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/221/AND7.htm>, 20 Şubat 2010.

¹²⁶ Hicran Kazancı; *ABD'nin Demokrasi Aldatmacası*, Türkiye Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Sayı 251, Yıl 2005, s. 18.

tarihinden önce hazırlanması yönünde çağrıda bulunulmuştur.¹²⁷ Bu çerçevede, Irak'taki çok uluslu gücün bu ülkedeki görevinin 1546 sayılı kararda öngörüldüğü üzere, siyasi sürecin tamamlanmasının ardından biteceği de kaydedilmiştir. Irak'taki tüm terör eylemlerinin ve bu bağlamda Irak'ın yeniden yapılandırılmasına katkı sağlamak amacıyla ülkede bulunan yabancılara yönelik saldırıların kınandığı bildiride, bu tür eylemlerin bir an önce son bulunması ve sivillere karşı aşırı güç kullanımından kaçınılması gereği hatırlatılmıştır. Ayrıca, Irak Geçici Hükümeti'ne Irak'ta mevcut teröristlerin komşu ülkelerin güvenliğini tehdit eder nitelikteki faaliyetleriyle de etkin şekilde mücadele etmesi yönünde çağrıda bulunulmuştur.¹²⁸

¹²⁷ Mecmuat Bahisin; a.g.e. s. 193.

¹²⁸ <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/221/AND7.htm>, 20 Şubat 2009.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

2004 GEÇİŞ DÖNEMİ İÇİN IRAK DEVLETİ YÖNETİM YASASI

I. ANAYASAL KURULTAYIN YAPILMASI İÇİN MEKANİZMA OLUŞTURULMASI HAZIRLIK KOMİSYONU

Bilindiği gibi Irak'ta savaş sonrası anayasa operasyonu, geçici koalisyon otoritesi başkanı Amerikan sivil yöneticisi Pol Bremer'in, girişimi sonucu başlatılmıştır. Pol Bremer'in bu girişimi Ağustos 2003 tarihinde, yani 13 Temmuz 2003 tarihinde oluşturulan Hükümet Konseyi'nin kurulmasından 1 ay sonra işleme koyulmuştur. Bremer'in girişimi, savaş öncesi Amerikan Birleşik Devletinin Irakla ilgili olan siyasi planının bir parçası. Bunun hedefi, Irak siyasi rejiminin, demokrasi ve piyasa ekonomisi, başka bir tabirle siyasi ve iktisadi liberalizmi olarak adlandırılan esaslara dayandırılarak yeniden yapılandırılmasıdır. Hükümet Konseyi, anayasa hazırlık komisyonunu oluşturma girişiminde bulunmuştur.¹²⁹ Anayasaya başlamadan önce bir komisyon oluşturulmuştu. Bu komisyon

Anayasal Kurultayın Yapılması İçin Mekanizma Oluşturulması Hazırlık Komisyonu. Bu komisyonun işi anayasanın nasıl yazılacağı, hangi yöntemler uygulanacak ve anayasa komisyonu nasıl oluşturulacak. Bu komisyon, (25) kişiden oluşmaktaydı.

32 sayılı 11.08.2003 tarihli saygıdeğer hükümet konseyinin beyannamesine dayanarak, hazırlık komisyonu oluşturulmuştur. Komisyonun görevi, Irak Anayasa taslağını (müsveddesini) koyacak anayasal kurultay seçme veya seçilme yolunu ve mekanizmasını bulmaktır. Söz konusu komisyon 18.08.2003 tarihinde görevine başlamıştır. Komisyon, çalışmasının ilk oturumlarında Hükümet Konseyinin başkanı olan İbrahim el Caferi'den bir mektup almıştır, mektupta el Caferi, komisyonun görevini iki nokta olarak belirlemiştir

¹²⁹ Faliş Abdul-jabbar, Hişam Davud; *Nakit distur 2005*, Bağdat Yayınevi, Irak, 2006, s. 28.

Birinci: Anayasal komisyon üyelerinin seçme veya seçilmesi için, gerekli olan mekanizmalar oluşturulması ve tedbirlerin alınması ile ilgili tasavvur ve öneriler sunmak.

İkinci: Anayasanın güçlü temelleri sayılan ana hatları çizmek (anayasanın ana hatlarını çizmek).

Mektup, bu komisyonun çalışma süresini (aktiflik süresini) 18.08.2003 –15.09.2003 kadar belirlemiştir; daha sonra bu süre 30.09.2003'e uzatılmıştır.

Daha sonra komisyon, Hükümet Konseyi'nin başkan vekili olan Ahmet Çelebi'den başka bir mektup almıştır; söz konusu Çelebi'nin mektubunda, anayasal kurultayı üyelerinin aday gösterilmeleri ile ilgili mekanizmanın belirlenmesi olan komisyonun birinci görevinin üzerine, vurgu yapmıştır.

Her iki mektup da, yönetim şeklini, devletin iskeletini, hükümetin otoritesini, yetki dağıtma kuralları ve bunun nasıl kullanılacağı kararlaştıran, daha sonra, fertlerin hak ve görevlerini, aynı zamanda toplumun hak ve görevlerini belirleyen ve kurallarının, fertleri, idari, mali ve güvenlik müesseselerini kontrolü altında bulunduran yürütme erkinin taşkınlıklarından, koruyan ve temel kurallar niteliğinde olan anayasanın ne kadar önemli olduğuna vurgu yapılmış ve altı çizilmiştir.

Anayasanın önemi konusunda, komisyon, Hükümet Konseyi tarafından gönderilmiş bulunan mektupların içerdiği görüşler bakımından aynı fikirdedir. Konseye göre, Irak kurulduğu günden itibaren, 1968 devriminden sonra da sağlıklı bir anayasal hayat yaşamamıştır. 1968 tarihinden sonra çıkarılmış bulunan anayasalar, geçici nitelikteydi ve birçok değişiklik ve tadilata maruz kalmıştır. Söz konusu değişiklik ve tadilat hükümet tarafından yapılmakta ve devrik rejimin hegemonyasını ve despotçuluğunun arttırılmasını amaçlamaktaydı; ayrıca anayasanın uygulanmasını garanti edecek hiçbir hüküm içermemekteydi. Komisyon, saygıdeğer Hükümet

Konseyi'nin Irak halkının her kesiminin temennisi olan, ülke için kalıcı anayasanın koyulması yönündeki ciddi adımları, takdirle karşılar. Kalıcı anayasanın koyulmasının ilk adımları, anayasa mekanizmasını hazırlayacak hazırlık komisyonunun oluşturulmasından geçer.

Komisyon çalışmalarını, günde iki oturumdan ibaret olmak üzere, haftada 3-4 gün boyunca icra etmekteydi. Müzakere celselerinin bir kısmına Hükümet Konseyi üyelerinden olan sn. Dara Nurettin de katılmıştır. Konsey üyeleri, ilk celselerinde çalışma düzeni, araştırma yöntemi ve çalışma planının çizilmesi ve belirlenmesi konusunda, mutabakata varmış ve daha sonra mekanizma meseleleri konusunda derinliğine diyaloga devam etmiştir. Bu bağlamda komisyon, siyasi ve dini gurupların, düşünür ve akademisyenlerin görüşlerini incelemiştir.

Daha sonra komisyon üyeleri, Irak toplumunu oluşturan farklı kesimlerle toplantılar düzenlemiştir. Komisyon, illeri ziyaret etmek konusunda bir program düzenlemiş ve uygulamaya sokmuş ve bu bağlamda altı yan komisyonun oluşturulması kararını almıştır. Üyeler, illere yapmış oldukları ziyaretlerin sonuçlarını, bu raporla birlikte takdim edilecek ve komisyon dosyasıyla raptedilecek, raporlar halinde sunmuştur.

Komisyon, anayasayla ilgilenen Iraklı ve uluslar arası uzmanlarla görüşmüş ve bu bağlamdaki fikirlerini tespit etmiştir.

Komisyon, Ayetullahi'l Uzma (Büyük Ayetullah) müsamahakâr Seyit Ali el Sistani'yi ve Necef'te bulunan bazı dini mercileri ziyaret etmiş, görüşlerini almış ve yönlendirmelerini tespit etmiş ve bu konuda kendileri ile diyaloglar yapmıştır.

komisyonun çalışma sonuçlarını aşağıdaki gibi sıralayabiliriz:

A. Anayasal Kurultayın Oluşturulması İçin Önerilen Seçenekler

1. Birleşmiş Milletlerin Kontrolünde Genel ve Doğrudan Doğruya Seçimlerin Yapılması Seçeneği

Bu görüşte olanlara göre, anayasa belli bir katman veya kesim ya da bir kuşak için değil, Irak halkının tamamı ve gelecek kuşaklar (nesiller) için koyulur. Bunun için, “kendi hoş görmediği sürece kimse bir başkasının velisi değil” kuralını imal ederek, her Iraklı kendisini anayasal kurultayında temsil edecek temsilcisini seçme hakkına sahiptir. Böylece, her Iraklı anayasada arzu ettiklerini görecektir ve anayasa, Irak halkının üstün çıkarları ile bağdaşan ve çoğunluğunun İslam kimliğini yansıtan, bu kimliğine ve değerlerine saygı duyan bir anayasa olacaktır.

Bu görüşte olanlara göre: bu tarz veya bu yöntem uygar dünyanın üstün örnek olarak benimsediği bir yöntemdir. Bu yöntemi uygulamakla ancak, müphemlik ve hakaretlerden kurtulmak mümkündür. Halk temsilcisini seçerek anayasanın uygulanması konusunda temel garantiler gerçekleşmiş olacaktır. Genel seçim yöntemi, anayasanın yapımı aşamalarında kapsamlı bir halk katılımını gerçekleştirir ve zorlukların aşılmasında yardımcı olur.

Ancak bu seçenek bazı adımların gerçekleşmesini gerektirir:

a. Seçimler öncesi, genel halk sayımının yapılmış olması gerekir, çünkü seçimler, seçime katılanların belli olmasını gerektirir. Bu bağlamda, 1997’de yapılmış bulunan halk sayımı sonuçları ile iktifa etmek mümkün değildir, çünkü Kuzeyde yaşayan halk dâhil olmak üzere milyonlarca Iraklı bu sayıma katılmamıştır. Aynı zamanda devrik rejim, bazı illerle ilgili bilgilerde sahte yapmış ve sayım sonuçlarını çarpık yansıtmıştır. Dolayısıyla söz konusu sayım sonuçlarına dayanmak sağlıklı değildir. Yeni bir sayımın yapılması –normal şartlarda bile- uzmanların takdirine göre, en az iki yıl kadar bir süreyi gerektirir, her ne kadar bazı üyeler bu süreyi abartılmış olsada. Her neyse, sayımın yapılması tek çözüm yolu değildir.

b. Sadece Seçime Katılabilecek Vatandaşların Sayımı: Yukarıda sözünü ettiğimiz genel halk sayımı uzun bir süre gerektirdiği için, sadece seçime katılabilme yaşında olan Iraklı vatandaşların daha kısa bir süre sayımının yapılması mümkündür. Ancak bu çözümde, demografik değişim

engeline takılmaktadır. Bu yüzden demografik değişime uğrayan bölgelerde 1957'de yapılan genel halk sayım sonuçları esas alınmalı, ayrıca sayım ve anayasal kurultay seçimleri de Birleşmiş Milletler kontrolünde yapılmalıdır. Böylece, tüm seçmenlerin hakları garanti altına alınmış olur ve seçimler de eleştiri ve peşin vetolardan korunmuş olur. Bu gibi bir sayımın yapılması için gerekli kadronun temin edilmesi durumunda 6 - 9 ay arasında bir süre gerektirir. Görüldüğü gibi bu süre, genel halk sayımının gerektirdiği süreden daha kısa bir süredir. Ancak buna rağmen, bu durumda seçim operasyonlarının ve daha sonra anayasal kurultayın yapılması için, aynı süre içinde gerekli hukuki (yasama) ve idari tedbirlerin alınması gerekir. Bundan sonra ancak anayasanın yazımına, hüküm ve maddelerinin müzakere edilmesine ve daha sonra referanduma sunulması safhasına geçilir. Demek oluyor ki, kalıcı bir anayasanın yazılımı, tüm bu tedbirlerin alınmasından itibaren bir yıl süreyle ancak mümkündür. Kısacası bu tür bir sayımı esas alarak ve bu tedbirleri aldıktan sonra, kalıcı bir anayasanın yazılması için bir yıllık bir süre gerektirir.

Son olarak bu görüşte olanlara göre: Yazılım mekanizması ne olursa olsun, genel halk referandumunun yapılması her anayasa için gereklidir. Referandumun yapılması da yukarıdaki tedbirlerin alınmasını gerektirir, ulusal kongre ve başkanlık seçimlerinin yapılması da aynı tedbirlerin alınmasını gerektirir. Seçeneklerden herhangi biri benimsenirse benimsensin, her halükarda bu söz konusu tedbirlerin alınması zorunlu ve gereklidir. Bu görüşte olanlara göre, el Seyit el Sistani'nin seçimlerle ilgili çıkarmış olduğu fetvasından sonra, dorudan doğruya genel seçimlerin yapılması kulak ardı edilmesi mümkün olmayan bir siyasi durum ve bir emri vakidir. Bu seçenek, bu görüşte olanlara göre, en fazla tercih edilen görüştür. Komisyon üyeleri bu seçeneğin tavsiye edilmesi konusunda oylamaya gitmiş ve tavsiye komisyonun toplantı tutanaklarında tespit edilmiştir. Ancak bazı sebep ve gerekçelerden dolayı tavsiye bazı komisyon üyeleri tarafından geri alınmıştır. Bu gerçeklerin en önemlisi de koalisyon güçleri tarafından kabul görmediği için bazı üyeler tarafından tavsiye geri alınmıştır.

2. Kısmi Seçim İle Genel Halk Referandumu

a. Kurultay kontenjanları, her ilin nüfus oranına göre, dağıtılır. Bu da adaletli ve demokratik bir tedbir sayılmakta ve daha kapsamlı bir kesimin temsil olunmasını garanti etmektedir.

b. Her ile tahsis edilen kontenjanların bir kısmı, nüfus oranına göre, o ile bağlı ilçelere tahsis edilir. Böylece, doğrudan doğruya ilçe halkının, temsilcilerini seçme operasyonuna katılımı, garanti altına alınmış olur.

c. Nüfus yoğunluklarına göre, her ilde, etnik ve dini toplulukların adil bir şekilde temsil olunmalarını garanti etmektedir.

d. Seçmenler heyeti: Anayasal kurultay üyelerini seçme operasyonunda en büyük problem ve bunun en zor yönü – il merkezinde veya ilçe çapında- seçmenler heyetinin seçimi ve belirlenmesidir. İl merkezinde veya ilçe çapında, seçmen heyetinin sayısı, anayasal kurultay üyeleri sayısının 15 misli olması önerilmektedir. Örneğin, idari birimin anayasal kurultayda kontenjan sayısı 1 sandalye ise, o birimdeki (il veya ilçe) seçmen sayısı 15 seçmen olmalıdır. İl merkezi veya ilçelerdeki seçmen heyeti, dini heyetlerden, dernek, mesleki ve işçi sendika başkanlarından ve siyasi parti başkanlarından, üniversite hocaları, aşiretler ve belediye meclisleri, insan hakları ve kadın örgütü temsilcilerinden ve bilinen sosyal karakterler ..vd. oluşur. İl merkezi veya ilçede oluşturulan seçmen heyeti, kendisine (idari birime) tahsis edilen kontenjan sayısı göre ve Birleşmiş Milletler kontrolünde, anayasal kurultay üyelerini seçer.

e. Uzmanlık ve deneyim ve ihtisası unsurunu garanti etmek ve anayasada meydana gelebilecek boşluk ve eksiklerin telafi edilebilmesi için, Hükümet Konseyi'nin 25 kontenjana üye ataması faydalı olacaktır. Bir görüş, Hükümet Konseyi'nin, mevcut hazırlık komisyonu üyelerini, anayasal kurultaya üye olarak atamasını ön görmektedir. Böylece, anayasal operasyonun devamlılığı ve sağlamlığı garanti altına alınmış olur.

f. Anayasa taslağının genel halk referandumuna sunulması anayasal kurultayın onamasından sonra anayasa taslağının, on sekiz yaşını dolduran Irak, erkek ve kadın vatandaşların katılımıyla genel referandumuna sunulması. Böylece, tüm Iraklıların kendi ülkelerinin anayasasını koymakta katılımları garanti altına alınmış olur. Bu da, anayasal komisyon üyelerinin seçiminde meydana gelen açığın ve kusurun telafi etmek için kâfidir.

g. Anayasa koymak için zamanlama programı (cetveli)

g.a. Kısmi seçimlerin yapılması için bir buçuk ay

g.b. Anayasa taslağının, anayasal kurultayın yazım komisyonu tarafından, hazırlanması için bir buçuk ay.

g.c. Anayasa taslağının anayasal kurultay ve aynı zamanda medya aracılığı ile halk tarafından müzakere edilmesi ve üzerine oylama yapılması için, iki ay.

g.d. Genel referandumun yapılması için, bir ay.

Böylece anayasa koyma operasyonu altı ay veyahut 9 ay bir zaman alır.

h. Halk Sayımı (Sadece Seçime Katılabilecek Vatandaşların Sayımı) Hükümet Konseyini, en kısa sürede ve uluslar arası makamlar kontrolünde sayımın yapılması için gereken tedbirleri ve hazırlıkları alması çağırısında bulunuyoruz. Çünkü seçimler veya referandumun yapılması dâhil olmak üzere, demokratik operasyonda yol almak, doğru ve dürüst bir sayımın yapılmış olmasını gerektir; bu olmazsa, seçim ve referandum eleştiriler ve peşin vetolara maruz kalır.

Sayımın yukarıda belirlenmiş bulunan zaman diliminde ve aşağı yukarı bu zamanlama içinde belirlenirse, bunun sonuçlarına dayanarak genel referandumun yapılması mümkün olur ve böylece, anayasa koyuşunun yasallığı konusunda ortaya atılacak şüphe ve itirazların önü kesilmiş olur.

Kısmi seçim seçeneğine aşağıdaki gibi eleştirilmektedir:

Birinci. Anayasanın tamamlanma süresi ile işgal arasında bir bağıllık yoktur.

İkinci: seçilenlerin durumunu ve seçim mekanizmasını düzenleyen tarafsız nitelikte her hangi bir kural yoktur.

Üçüncü: Tüm sendikalar, mesleki organizasyonlar... vb. demokratik seçim operasyonunda esas alınan usullere göre ve yasal bir şekilde seçilmiş değildir.

Dördüncü: Tüm partiler, faaliyetlerini düzenleyen herhangi bir kanuna dayanmadan, faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunun için, bu operasyonda (anayasa koyma operasyonunda) siyasi partileri aktifleştirecek objektif bir kural yoktur.

Beşinci: Dini taraflar kimdir ve kim bunları belirleyecektir.

Altıncı: Belediye meclisleri yasal bir şekilde seçilmiş değil ve sayısız eleştirilere maruz kalmıştır.

Yedinci: Kadın hareketleri, Irak kadınlarını temsil etmemekte, söz konusu kadınların çoğunluğu, her hangi bir örgüt veya kadın teşkilatı ile bir ilişkisi yoktur.

Sekizinci: Seçimler, daha önce yapılmış bulunan bir halk sayımına dayanmıyorsa, anayasal kontenjanlarda illerin kontenjan oranını kontrol edecek doğru bir mekanizma yoktur.

Dokuzuncu: çağdaş Irak toplumuna ciddi bir şekilde baktığımızda, sivil toplum örgütlerinin var olmadığını ortaya koyabiliriz.

Onuncu: İlçe ve kasabalar sorununun bir çözümü yoktur. Bu ilçe ve kasabaların çoğunda sendika, birlik... vb. bulunmamaktadır.

On Birinci: Kısmi seçimler gurbetçiler (Irak dışında göç edip orada yaşayan Iraklılar) sorunu için, hiçbir çözüm önermiş değil. Aynı zamanda, seçimlere nasıl katılacaklarından da söz etmemektedir.

3. İki Üsluplu (Yöntemli) Anayasa Seçeneği:

Bu görüşte olanlar, ikinci görüşte olanların öne sürdüğü gerekçelerin aynısını benimsemektedir. Bunların öne sürdüğü mekanizma, atama ile referandum yönteminin birlikte esas alınmasını benimsemektedir: Hükümet Konseyi Tarafından, tanınan düşünürler, Konsey içi ve dışında bulunan siyasetçiler, hukukçular, illerin coğrafi olarak temsil edilmesini ve işin gereği kadar oranı göze alarak etnik ve dini grupları temsil edecek yetenekli temsilcilerden oluşan, bir komisyonun atanması. Bu komisyonun görevi, doğrudan doğruya ve sürekli olarak, siyasi, dini ve sosyal güçler (gruplar) ve diğer sivil toplum örgütleri ile irtibat halinde olmaktır. Böylece, diyalog yolu ile veya hazırlamış oldukları öneri ve anayasa taslak çalışması (müsvedde) gibi projelerini kabul ederek, işin temel noktaları ve ana hatları, öğrenilmiş olur. Daha sonra komisyon üyesi olan hukukçular, söz konusu fikirlerin hukuki ve anayasal olarak yazımına geçer.

Elde edilen taslak, çeşitli medya kanalları tarafından yayınlanır, toplantı ve genel görüşmeler yapılır ve maddelerin tekrardan müzakere edilmesi için, siyasi parti ve şahsiyetler tarafından gönderilen mektupları kabul etmek üzere öneri sandıkları kurulur ve daha sonra taslağın son hali – halk sayımı sonrası- genel halk referandumuna sunulur. Böylece, anayasa yasallık kazanır. Bu seçenek ekonomik, az çaba ve yetenek gerektiren bir niteliğe sahiptir.

Bu Seçenek de aşağıdaki gibi, eleştirilmektedir:

a. Atama, başlı başına eleştiriye yol açar, düşünürün, siyasinin, etnik ve dini grup temsilcisinin kim olduğunu belirlemek bir kural ve ölçünün var olmasını gerektirir.

b. Grupların, adil temsil olunmaları için, bu seçeneğin benimsenmesi durumunda, sayımın yapılması gereklidir.

c. Bu seçeneğin, zamanlama programına ihtiyacı vardır.

4. Değer Seçenekler

Komisyonun, bazı illerde yapmış olduğu görüşmeler esnasında kaydetmiş olduğu, iki başka görüş vardır:

a. Geçici (geçiş dönem için) Bir Anayasa Koymak: Hükümet Konseyi, bu anayasanın yazılımı için, siyasi ve hukukçu kişiliklerden oluşan bazı zatlari seçer. Bu anayasa, iki yıl uygulanır. Bunun amacı, genel halk sayımının tamamlanması ve genel seçim kanununun koyulmasına kadar, ülkede anayasal boşluğun meydana gelmesini engellemektir.

b. Kurucu Meclis: Bazıları, 1922 tarihli Kurucu Meclis benzeri bir meclisin kurulması görüşünü savunmaktadır. Bu meclisin görevi, anayasa taslağını ve seçim yasasını koymaktır. Görev veya çalışma süresi yaklaşık iki yıl olacak ve bu meclisin oluşturulması 4 – 6 ay içerisinde mümkün olacaktır.

B. Anayasal Kurultay Adayında Bulunması Gereken Koşullar

1. Devrik Baas partisi üyesi veya devrik rejimin baskıcı teşkilatının mensubu olmamalı ve vatandaşlara haksızlık yapma faaliyetlerine katılmış olmamalıdır. Aynı zamanda, halk ve kamu malı hesabına illegal olarak zenginleşmiş olmamalıdır.

2. Saygınlığı ve iyi tavırlılığı ile bilinen bir kişi olmalı; yüz kızartıcı bir ceza ile mahkûm edilmiş olmamalıdır.

3. En az lisans mezunu olmalı veya siyasi ve kültürel bakımdan yetişmiş (ehliyetli) biri olmalıdır.

4. Demokrasi inanan, Irak halkının İslami kimliğine, çoğulculuk ve federasyona saygı duyan bir kişi olmalıdır.

5. Adaylığı, aday şartlarını kontrol eden komisyondan kabul edilmiş olmalıdır.

6. Yaşı kırktan eksik olmamalıdır.

C. Komisyonun Görüşü

Irak halkı birçok etnik grup, din ve mezhepten oluşan bir dokudan ibarettir. Anayasa, bu dokuyu oluşturan bir grup tarafından kabul edilip, diğer gruplar üzerine farz edilemez; farz edilmesi demokrasi ilkelerine aykırıdır. Bunun için Irak halkının tamamının hak ve çıkarlarını korumak kaçınılmazdır. Anayasa, herkesin, his, beklenti ve yasal taleplerini cevaplayan olmalı ve herkesin, çıkar ve özelliklerini koruyan bir belge ve bir güvence olarak kabul edilmelidir. Yasal olan bu çıkarları gerçekleştirmekle Irak ve Iraklıların kamu çıkarları gerçekleşmiş olacaktır. Bunun için, anayasanın iskeleti, Irak dokusunu oluşturan grup temsilcilerinin kabul ettiği dayanaklar üzerine yapılı olmalı, bu dayanak ve prensipler ulusal bir pakt (antlaşma) haline getirilmelidir.

Bunlara dayanarak, müzakere, illere yapılan ziyaretler ve vatandaşlarla yapılan görüşmeler sonucunda, bu raporda ayrıntılı olarak aktarıldığımız gibi, anayasanın koyulması konusunda üç seçeneğin var olduğu açıklanmıştır. Seçeneklerin her biri, halkın bir kesimi tarafından desteklenmekte ve güvence altına alınmaktadır. Ancak komisyon, güvenlikle ilgili sorunları çözmek ve uygun bir süre içerisinde halk sayımını yapmak gibi,

başarılı olmasını sağlayacak zorunlu gereksinimlerini temin ederek, ilk seçeneği tercih etmektedir.¹³⁰

Bu komisyon çok önemli ve anayasa alanında uzman olan kişiler tarafından oluşturulmasına rağmen, bu komisyonun önerilerinin hiçbirini alınmamıştır ve anayasa komisyonu bu komisyona dayanarak oluşturulmamıştır. Bunun da sebebi, bu komisyon tarafından sunulan öneriler, Koalisyon Güçlerinin ve Irak'a onlarla gelen kişilerin ve hüküm süren partilerin isteklerine uygun olmamasıdır.

II. AMERİKA – IRAK ARASINDA SİYASİ OPERASYON ANLAŞMASI (veya Egemenliğin Devri Anlaşması)

Hazırlık komisyonu, hazırlamış olduğu raporu zorunlu olarak Hükümet Konseyine ve koalisyon otoritesine sonmuş ve karar takdirini kendilerine bırakmıştır. Açık zorluklardan dolayı, Bağdat'ta mevcut olan koalisyon otoritesi ve Washington'da Amerikan yönetimi, acil olarak Irak için geçici bir anayasa koyma konusunda, Hükümet Konseyi'ne baskılarını arttırmışlardı ve koyulmaması durumunda Hükümet Konseyi'nin kendisini iptal etme yönünde düşüncelerinin var olduğu sinyali vermeye başlamışlardır. Hatta dönemin Amerikan dış işleri bakanı Kolen Paul, son uyarıya benzer bir üslupla, Hükümet Konseyi'nden altı ayı aşmayan bir süre içinde anayasayı tamamlaması gerektiği talebinde bulunmuştur.¹³¹ BM de 1511 sayılı 16/ Ekim/ 2003 tarihli kararında, Hükümet Konseyi'ni, anayasayı koyma çalışmalarını tamamlamak için bir zamanlama programı belirleme ve geçici

¹³⁰ Komisyon üyesi Dr. İsmet Abdülmecit ile yaptığım görüşmede bu önemli belgeyi vermişti ve gizli olduğunu söylemişti, komisyonun diğer üyesi Abbas Beyati ile de yaptığım görüşmede aynı belgeyi vermişti.

¹³¹ Riyaz El-Heseni; *Desatir El-Irakiye*, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2006, s. 286.

olan bu anayasaya göre seçimlerin yapılması gerektiği, çağırısında bulunmuştur.¹³²

Aslında uluslar arası boyutta olan bu baskılar, Irak'ta yükselen şiddet olayları için çözüm arama ve geçiş dönemini hızlandırma çabalarından uzak bir girişim değillerdi. Bu siyasi dönüşümün bir devamı olarak ABD egemenliğin, geçici Irak hükümetine devri gerektiği yönde yol almaya başlamış ve fiilen de Washington Kasım 2003 tarihinde, bir anlaşma imzalamıştır.¹³³

Kasım 2003 tarihinde imzalanan bu anlaşma, "egemenliğin devri anlaşması" olarak da adlandırılmaktadır. Bu anlaşma o dönemde, Hükümet Konseyi'nin başkanı olan Celal Talabani ve koalisyon otoritesi temsilci Amerikan Irak sivil yöneticisi Pol Bremer ve yardımcısı İngiliz Divid Rotişmond tarafından, 15.Kasım.2003 tarihinde, imzalanmıştır.¹³⁴ Söz konusu beş bent halinde aşağıdakileri içermiştir:

1. Geçiş Dönemi için Irak Devleti Yönetim Yasasını Çıkarmak; bu yasa Hükümet Konseyinin Geçici koalisyon otoritesi ile yürüteceği sıkı görüş alış veriş sonucunda, Hükümet Konseyi tarafından koyulacaktır.

2. Irak'ta, koalisyon güçlerinin hukuki durumunu belirleyecek güvenlik anlaşmaları. Bu anlaşmalar, Irak halkının selametini garanti altına almak konusunda büyük çalışma özgürlüğü sağlayacak nitelikte olacak ve en geç Mart 2004'ün sonuna kadar tamamlanacaktır.

3. Geçici Ulusal Kongre üyelerini seçmek.

4. Egemenliğin tekrardan Iraklılara iadesi.

5. Kalıcı anayasayı benimseme operasyonu.

¹³² Bkz. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 1511 Sayılı Kararı, <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement>, 27 Aralık 2009.

¹³³ Abdülgani Dalu; *Nazrat Mukarana Fi distur 1925 wa distur 2005*, Maktebe el Kanuniye yayınevi, Bağdat, 2006, s. 29.

¹³⁴ Ceridet El-Sabah; *El-İtifakiye El-Siyasiye*, Adet 937, Sene 2003.

Bu belge (anlaşma) Esasi Kanununun (Yani, Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası) unsurlarını belirleme konusunda büyük öneme sahiptir. Bu anlaşma Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasının koyucusu için, bir dayanak ve prensipler konumundaydı. Anlaşma ayrıca, söz konusu yasanın koyulması için, zamanlama tavanını ve diğer zamanlama programlarını da belirlemiştir; bu anlaşmayı, Irak'ta egemenliğin Iraklılara devri için, bir zamanlama programı olarak nitelendirmek mümkündür.¹³⁵

Burada vurgulanması gereken husus şudur ki, egemenliğin devri operasyonuna BM katılmasından söz etmeyen bu anlaşmanın aksine, bu konuda Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası BM katılma ihtimalinden söz etmiştir.¹³⁶ Söz konusu yasanın m. 2/b./1'e göre " bu hükümet (geçici hükümeti kastetmiştir) Hükümet Konseyi ve geçici koalisyon otoritesinin, Irak toplumunun kesimleri ile yürüteceği geniş çaplı görüş alışverişine göre, oluşturulacaktır. Bu konuda BM'le görüş alışverişisi içerisinde olmak da mümkündür".¹³⁷

III. GEÇİŞ DÖNEMİ İÇİN IRAK DEVLETİ YÖNETİM YASASI'NIN YAZILIŞI

Geçici anayasanın koyulması gerektiği konusunda baskıların artması ve egemenliğin devri konusunda imzalanan anlaşma, Amerika'nın Irak'a yönelik politikasının değişmesi şartlara bağlı bir değişimdir. Amerika'nın Irak'a yönelik politikasında meydana gelen bu değişiklik genelde Sünni şiddet eylemlerinin artması ve geçici anayasa koyma çalışmalarına yönelik Şii muhalefet feveranının farz ettiği durumlardan dolayıydı;¹³⁸ Şiiler, geçici anayasanın atanmış değil seçilmiş bir heyet tarafından koyulmasını talep etmekteydiler. Fiilen de 15 ve 19 Ocak 2004'te Bağdat ve Basra'da, Şiilerin

¹³⁵ Sabah Sadık Cafer; *Destur we Mecmuat Kavanin*, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2009, s.119.

¹³⁶ Firas EL_sudani; a.g.e, s. 120.

¹³⁷ Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası, 2. M.

¹³⁸ Mahmut Şerif El-Besyuni; *Dirasat Desturiye Irak'ıye Havle Mevzuat Esasiye Lidestur El-Irak'i El-cedid*, Maahed El-Duveli Lihukuk El-İnsan, Bağdat, 2005, s. 283.

talebini destekleyen ve her hangi geçici bir anayasanın yazılımına geçmeden acil kurucu seçimlerin yapılması çağırısında bulunan, binlerce kişinin katıldığı kalabalık bir gösteri düzenlenmiştir.¹³⁹ Doğru bir seçmenler kütüğünün hazırlanması, sağlıklı bir halk sayımının yapılması en az 18 aylık bir süreyi gerektirmekteydi. Bu yüzden BM, bu gibi teknik sebebin var olduğu konusunda, dini merci Büyük Ayetullah Ali el Sistani'yi ikna etme uğruna büyük çaba harcamıştır. Sözünü ettiğimiz erken seçim malzemeleri mevcut değildi, dolayısıyla Birleşmiş Milletlerin benimsemiş olduğu ortak çözüm yolu, Hükümet Konseyi ve koalisyon otoritesinin, seçimlerden sonra değil seçimlerden önce kabul edilecek geçici anayasa taslağını koyma yönündeki orijinal çalışmalarına (programına) tekrardan başlamalarına, yol açmıştır.¹⁴⁰

Geçiş Dönemi İçin Devlet Yönetimi Yasası, Siyasi Operasyon Anlaşması (veya Egemenliğin Devri Anlaşması), geçici koalisyon güçleri ile yapılacak görüş alışverişi ile Hükümet Konseyinin, Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasının koyması gerektiğini hükme bağlamıştır. Bunun uygulaması olarak, Hükümet Konseyi bu yasanın müsveddesini yazmak üzere, Adnan el Paçacı başkanlığında, 10 kişilik bir komisyonun oluşturmasına gitmiştir.¹⁴¹ Dr. Adnan el Paçacı, komisyonun çalışmalarını şöyle vasıf etmiştir " komisyon onlarca oturumlar yaptı, kendisine birçok müsvedde sunuldu ve bu müsveddeler hakkında kendisine Konsey üyeleri tarafından rapor sunuldu".¹⁴²

Ancak, daha sonra Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası olarak adlandırılan yasanın gerçekte yazılımını, hukuk uzmanı ve yargıçlardan oluşan daraltılmış bir komisyon tarafından, gerçekleştirilmiştir.¹⁴³ "Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası" olarak adlandırılan çok önemli belgede, geçici ve idari nitelikte olduğu üzerine vurgu yapılmış ve bir

¹³⁹ Ceridet El-Zaman; *Nehva El-Destur*, Adet 284, 2004.

¹⁴⁰ Falih abdül cabbar; *Din wa Devlet wa Irak Dasturları, Maktebe el Kanuniye yayınevi*, Bağdat, 2005, s. 30.

¹⁴¹ Fıras El sudani; a.g.e, s. 121.

¹⁴² El-Paçacı El-Arabiya Kanalına yaptığı bir açıklamada bunları söylemişti, Tarih 2004.

¹⁴³ Mahmut Şerif El-Besyuni; a.g.e. s. 247.

anayasa olarak adlandırılmasından kaçınılmıştır. Verilere göre, komisyon, çekişmeli bulunan gruplar tarafından sunulmuş bulunan altı metni (anayasa taslağı müsveddesi) incelemiş ve koalisyon otoritesi tarafından gönderilen uzmanların katılımı ile sözünü ettiğimiz geçici yönetim yasası koyulmuştur.¹⁴⁴ Bunun için, Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasını, bir Irak – Amerika ortak gayreti olarak değerlendirmek mümkündür yanı sıra da Irak köşesinden baktığımızda söz konusu yasa, Arap - Kürt, liberal - İslami bir gayreti temsil etmektedir. Hükümet Konseyindeki mevcut güç dengesi ve Amerikan nüfuzu, bu yasadaki hükümlerin tamamının daha güçlü liberal, çok partili ve daha ılımlı İslam anlayışına dayalı nitelikte olmasını sağlamıştır.¹⁴⁵

Ayrıca, Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası, geçici dönemi, 30.Haziran. 2004'ten en geç 31. Aralık. 2005'te kalıcı anayasaya göre seçilecek Irak hükümetine kadar uzanan süre olarak, tanımlanmıştır. Böylece, söz konusu yasa, geçici dönemi ikiye ayırmıştır:

Birinci dönem: bu dönem, 30.Haziran.2004'te yönetimi devralan, tam egemenliğe sahip geçici Irak Hükümetinin kurulması ile başlar. Kanuna göre, adı geçen hükümet yetkilerini, yasada vurgulanan temel ilke ve haklar dâhil olmak üzere, Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası ve bu yasanın (m.2/b/1) ayrılmaz bir parçası olacak ve geçiş dönemi başlamadan önce çıkarılacak ve üzerine mutabakat sağlanacak ek yasaya göre, kullanacaktır.¹⁴⁶

İkinci dönem: Bu dönem, geçici Irak hükümetinin oluşturulmasından itibaren başlar, söz konusu hükümette, 31.Aralık.2004'te veya 31.Ocak.2005'ten önce Ulusal Kongrenin seçilmesinden sonra, kurulacaktır. Bu dönem, kalıcı anayasaya göre(m.2/b./2) kurulacak Irak hükümetinin oluşturulması ile sona erecektir.¹⁴⁷ Burada vurgulanması gereken husus, bu

¹⁴⁴ Riyaz El-Heseni; a.g.e. s.193.

¹⁴⁵ Abdülgani Dalu; a.g.e, s.32.

¹⁴⁶ Faliş abdül cabbar; a.g.e. s.68.

¹⁴⁷ Muhanned Zıyae El-Hazreci; *Fikre El-Kanuniye El-Saide Fi El-Desatir El-Irak'ıye*, Risalet Macister, Bağdat, 2007, s. 84.

dönemin bitmesi ile birlikte Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası da sona erecektir. (m.3/c).

Yasayı koyan tarafın ne oranda yasal olduğuna bakmaksızın, hükümlerine göre işgal altındaki ülkeyi yönetecek esasların sağlanması için, Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasının koyulması önemli bir gereksinimdi. Yukarıda da işaret edildiği gibi, Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası, Hükümet Konseyi Tarafından koyulmuş ve İşgal güçlerini temsil eden Amerika'nın Irak sivil yöneticisi Pol Bremer tarafından yürürlüğe girmesi onaylanmıştır.¹⁴⁸ Sözü edilen yasa geçici bir dönem için koyulduğu için, sınırlı, kısa ve belirli bir dönemi düzenleyecek nitelikte hükümler içeriyor olmalıydı. Çünkü asıl olan şey geçici dönemlerin kısa bir süreden ibaret olmasıdır. Bunun yanında bu yasayı çıkaran makam veya taraf, temel konuları ele alacak yetkiye sahip değildir. Ancak, Geçici Dönem İçin Irak Devleti Yönetim yasası, devletin şekli, hükümetin türü ve genel otoriteyi düzenleyen hükümlerden başlayarak, silah bulundurmak, silah satmak veya satın almak gibi ayrıntıyı zikretmeye kadar, devlet işleri ile ilgili her konuyu ayrıntılı olarak ele alan ve düzenleyen, bir yasa olmuştur.¹⁴⁹ Bu yasa, küçük veya büyük demeden devletle ilgili her türlü işleri ele alıp düzenlemiştir.

Her neyse, Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası (m.30/d.), Geçici Ulusal Kongre seçimlerinin, 31.Aralık. 2004'te veya en geç 31.Ocak.2005 tarihine kadar, yapılması gerektiğini hükme bağlamıştır.¹⁵⁰ Buna dayanarak Amerika'nın Irak sivil yöneticisi Pol Bremer, seçim operasyonunu düzenlemeyi amaçlayan bazı nizamnameleri yürürlüğe koymuştur.¹⁵¹ 96 sayılı emre dayanarak çıkarılan seçim yasası, Bremer'in yürürlüğe koymuş olduğu yasalara örnek olarak gösterilebilir. Bu yasada, 87 sayılı 2004 tarihli Hükümet Konseyi'nin kararına dayanarak, orantılı temsil sistemi esas alınmış ve seçimlere aday olarak katılacak kişilerde bulunması

¹⁴⁸ Mahmud El-Abid; *El-Dimukratiya Fi El-Irak*, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2006, s. 108.

¹⁴⁹ Muhanned Ziyae El-Hazreci; a.g.e. s. 127.

¹⁵⁰ Vail Abdullatif; a.g.e. s. 461.

¹⁵¹ Sabah Sadık Cafer; a.g.e. s. 73.

gereken şartları hükme bağlamıştır. Bu yasaya göre, oylama hakkına ve Irak vatandaşlığını geri alma hakkına sahip olan kişinin veya Irak vatandaşlığını kazanmayı hak eden kişilerin oy kullanabilme hakkı ele alınıp düzenlenmiştir. Yasaya göre, oylamaya katılacak kişi, 31.Aralık.1986'da veya daha önce doğmuş olması ve oy kullanmak için ismini yazdırmış olması gerekmektedir.¹⁵² Buna ilave olarak Amerikan yönetici 97 sayılı emre göre, siyasi parti ve oluşumlar yasasını yürürlüğe koymuştur. Buna dayanarak, dokuz kişiden oluşan bir orta elçilik meclisinin oluşturulması kararlaştırılmıştır. Dokuz kişiden oluşan bu meclis üyelerinden yedisinin oy kullanma hakkı varken, konseyin diğer iki üyesinin, seçim yönetimi yürütme genel müdürü ve BM tarafından atanan uluslar arası üyenin, oy kullanma hakkı yoktur. Irak'ta Bağımsız Yüksek seçim Konseyi de, söz konusu meclise başkanlık yapacağı kararlaştırılmıştır.¹⁵³

A. Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası'nın Onaylanması

İki hafta süren yoğun müzakere ve sıcak tartışmalar, daha önce belirlenmiş bulunan süreyi aştıktan ve zamanlamanın iki defa ertelenmesinden sonra, 08.03.2004 tarihinde Irak Geçici Hükümet Konseyi resmi olarak "Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasını" imzalamıştır.¹⁵⁴ 25 üyeden oluşan Hükümet Konseyi'nin 4 üyesi hazır bulunmadığı için, belge bunların vekilleri tarafından imzalanmıştır.¹⁵⁵

¹⁵² Halid Muhsin Cabir El-Yakubi; *El-Muşkilat El-Desturiye Fi El-Irak 1920-2005*, Risalet Macister, Bağdat, 2008, s. 96.

¹⁵³ Sabah Juma; *Fikrat El-sulta Tesisiye wa Tatbikatuha Fi desatir*, Doktora Tezi, Nahrin camiasi, Bağdat, 2005, s. 158.

¹⁵⁴ Ceridet El-Zaman; *Kanun El-Muaket*, Adet 1147, Sene 2004.

¹⁵⁵ Yasanın onaylanması Konseyin 33 sayılı kararıyla açıklanmış ve Konseyin dönem başkanı Dr. Muhsin Abdülhamit'in vekili olan Muhammet Bahri'l Ulum tarafından imza altına alınmıştır. Daha önce Konsey, 11.11.2003 tarihli ve 100 sayılı kararıyla "Yönetim İçin Temel Kanun Kurallarının" koyulmasını kararlaştırmıştır. Bkz. Sabah Sadık Çaffer; " Hükümet Konseyi'nin 2003-2004 kararları", Mevsuati 'l Nusus'i'l Kanuniye; Baskı 2; Bağdat 2004.

05.03.2004 gününün son dakikalarında, mecliste bulunan Şii grubunun en parlak olan 5 üyesi, dini merci Ali el Sistani'nin ortaya atmış olduğu bazı sebeplerden dolayı, yasayı imzalamayı reddetmişlerdir. Sistani'nin itiraz ettiği noktalar ise, yasanın 61.maddenin c. bendi ve 3.maddenin a. bendi ile ilgiliydi. İmzalamayı reddeden sözünü ettiğimiz 5 üye aynı günün akşamı, dini lider el Sistani ile görüşmek üzere Necef'e gitmişlerdi.¹⁵⁶ Sistani kendisiyle görüşmeyi reddedince diğer dini yüksek merci Muhammed Sait el Hakim'e yüzleşmişlerdir. Daha sonra el Said'in evine giden 5 üye ile görüşmek üzere, Sistani'nin oğlu Murtaza el Sistani babasının temsilcisi olarak el Said'in evine gitmiştir. El Said'in evinde gerçekleşen toplantıda bir grup tadilat ve öneri üzerine mutabakata varılmıştır. Bunlara göre, komşu olmayan üç ilin 2/3 oy çoğunluğu sonucu veya 6 ilin %51 oy çoğunluğu sonucu ile artık söz konusu illerin bir ferde bölge oluşturması mümkündür.¹⁵⁷ Ancak daha sonra söz konusu tadilat nazara alınmamış ve " Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası" üç gün sonra olduğu gibi, imzalanmıştır.

Söylentilere göre, 01.03.2004 tarihinde Hükümet Konseyi üyelerinin oybirliği ile onaylanan yasa metni 61.maddenin c. bendini içermemekteydi, ancak ana iki Kürt partisi liderlerinden birinin bir milyon 700 bin kişinin imzasını taşıyan listeyi yanında Konseye getirmesi, imzalayan 1,700 bin Kürt, ya söz konusu maddeye c. bendi ilave edilecek ya da Irak'tan ayrılmayı talep etmekteydiler, Konsey üyelerini zor durumda bırakarak yasayı istedikleri şekilde imzalatmışlardır.¹⁵⁸ Yasa imzalandıktan sonra, Dr. Muhammed Bahri'l Ulum, Dr. Ahmet el Çelebi, Şeyh Abdülkerim el Mehmedavi, el Üstaz Vail Abdüllatif, dr. İbrahimi'l Caferi, Dr. Muvaffak el Rubayi, Dr. Ahmed'i'l Barak, Dr. İyad Allavi, Dr. Adil Abdül Mehdi (Abdülaziz el Hakim'in vekili olan münavebeli üye), Reca el Huzayi, Dr. Selame'l Hafaci'den oluşan Hükümet Konseyi'nin 11 üyesi bir bildiri (açıklama) yayınlamışlardır. Bu bildiri " özellikle

¹⁵⁶ Sabah Juma; a.g.e. s. 179.

¹⁵⁷ Sahifeti Zaman Duveliye; el Adat 1750 el Sene 7, 9 Mart 2004.

¹⁵⁸ Sahifet Şahid el Bağdadiye; Adet 76, 21 Mart 2004.

yukarıdaki iki fıkradan dolayı, tedbirli olarak imzaladığımızı açıklıyoruz. Bunları çözmek üzere, Konsey içinde ve dışında bulunan sorumlularla işbirliği yapacağız" içermekteydi.¹⁵⁹

Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası, onaylanıp ve Iraklılara yayınlandıktan sonra, bu anayasanın Nuh Feldman denilen Yahudi asıllı Amerikanlı bir yazar tarafından hazırlandığı ve orijinal metnin İngilizce olarak yazıldığı dedikodusu yayılmaya başlamıştır.¹⁶⁰

Diğer taraftan Geçici Hükümet Konseyi'nin Kürt üyesi Dr. Mahmut Osman "08.03.2004 tarihinde, onaylanmış bulunan anayasa müsveddesi hazır bir şekilde İngilizce olarak teslim alınmış daha sonra tercümesi yapılmıştır" açıklamış ve "yasanın, maddelerini ve fıkralarını tartışmak için tanınan süre çok sınırlı, hatta yarı imkânsızdı" eklemiştir.¹⁶¹

¹⁵⁹ www.sciri.ws/9.3.04/10.htm, 20 Şubat 2010.

¹⁶⁰ Nuh Feldman...Kimdir: Nuh Feldman, Yehudi asıllı Amerika'da yaşayan, Newyork Üniversitesi Hukuk okulunda (New York University School of Law), hukuk doçentidir. 1992 yılında Harferd Üniversitesi Hukuk Fakültesinden mezun olmuş ve Hukukta lisans (A.B.) unvanını aldıktan sonra 1994'te Oxford Üniversitesinden Hukuk Felsefesinde doktora unvanını (D.Phil.) almıştır. Nuh Feldman'ın doktora tezi 'İslam Fikri' ile ilgilidir. 1997 yılında Yal hukuk okulundan (Yal Law School) doktora sonrası bir başka doktora (J.D.) almıştır. Şimdiye kadar " Cihat Sonrası: Amerika ve İslami Demokrasisi Uğruna Güreşmek" adlı ilk ve tek yayını vardır.

Gerçekten bu yasayı koyan Nuh Feldman mıdır? Dr. Feldmanla yapılan basın görüşmesinde ve Amerikan dışişleri bakanlığı dış yayın programı bürosu yayını olan Washington Bülteninde " İslam Dünyasında Anayasal İlkelerin Uygulanması" adı altında yapılan röportajın dibacesinde " aşağıdaki röportajda, İslam Dini uzmanı ve hukuk uzmanı olan Nuh Feldman, dünyada iki en yeni anayasa hazırlama operasyonları ile teamülü sayesinde elde etmiş olduğu tecrübe ve fikirlerini aktarmaktadır. Feldman, Afganistan anayasası koyulduğunda dini özgürlükler konusunda, Amerikan dışişleri bakanlığında danışman olarak çalışmıştır. Irak'ta da, Geçiş Dönemi için Irak Devleti Yönetim Yasası koyulurken yüksek danışmanlardan biri konumundaydı. Feldman, Irak Hükümet Konseyi'nin bazı üyeleri ile görüş alış veriş yapmıştır".

Dr. Feldmanla yapılan bir başka görüşmede " bir danışman olarak benim rolüm, anayasa koyma konusunda başka hükümetlerin çalışmalarından örnek aktarmak ve hangi örneklerin başarılı hangisinin başarısız olduğunu açıklamaktan ibarettir. Bunun ışığında Irak anayasa komisyonu üyeleri uygun gördükleri örneği veya çözüm tarzını seçme imkânı olacaktır" dedi ve " ben seçenek sunarım, son kararları ise, ilgili kişiler tarafından alınır" ekledi. Adam iddia ettiğine göre bir danışman (müsteşar)'dır.

¹⁶¹ Sahifeti Medar el Lendeniye; Adet 12, Sene 1, 2004.

B. Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasının Eki Yasası

Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi Başkanı olan Dr. İyad Allavi tarafından kurulan yeni geçici hükümetin açıklanmasından hemen sonra 30 Haziran 2004 tarihinde, Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasının eki çıkarılmıştır.¹⁶² Söz konusu ek üç bölümden oluşmaktaydı:

1. Geçici Irak hükümetinin oluşturulması.
2. Geçici Irak hükümetinin kuruluşları ve yetkileri.
3. Geçici Ulusal Meclis.

Ek yasa, sadece Geçici Koalisyon otoritesinden egemenliği teslim alan geçici hükümetin şeklini ve yetkilerini belirlemekteydi. Çözülen Geçici Hükümet Konseyi'nin bazı üyeleri, bu ek yasada tedbir konusu olan 61.maddenin c. bendi ve 3.maddenin a. bendinin tadil edilmesini talep etmişlerse de, ama yapılmamıştır.¹⁶³

C. Irak'ta Bazı Gerçekler ve Bu Gerçeklerin, Özel Anayasal İlkelerinin Koyulma Aşamasındaki Etkileri

Irak toplumunun gerçeklerini yansıtan ve Irak toplumunu ıslah edecek ve doğrultacak esasları içeren anayasa, özel anayasal ilkelerle genel ilkeler üzerine kurulu olmalıdır.¹⁶⁴

Irak'ın gerçekleri iyi bir şekilde belirlenir ve çizilirse, özel anayasal ilkelerin çıkarılması mümkün olacaktır.

Irak'ta 9 Nisan 2003 tarihinde meydana gelen eski rejimin çöküşü (Saddam rejimi), "*işgal gerçeği*" olarak adlandırılabilen bir gerçeğin oluşmasına yol açmıştır. Irak toplumunun beşeri coğrafyasını ve dokusunu

¹⁶² Nebil Abdulrahman El-Hyavi; *Zamanat El-Desturiye*, Makteba Kanuniye, Tabaa Talite, Bağdat, 2007, s. 49.

¹⁶³ Fıras El sudani; a.g.e, s. 132.

¹⁶⁴ Munzir El-Şavi; a.g.e. s. 197.

incelemek de, çok renkli sosyo-kültürel yapısını, diğer bir deyişle zengin bir kültür mozaïği örneği oluşunu ortaya koyar.¹⁶⁵

1. İşgal Gerçeği

Geçici Koalisyon otoritesi ve Amerika ve İngiltere büyükelçilikleri olarak temsil olunan Anglo- Amerikan işgal güçleri, 09.04.2003'ten yakın tarihe kadar Irak'ın gerçek otoritesidir. Ancak bu otorite (yönetim rejimi) yasal değildir; egemenlik ve otoritenin kaynağı olması gereken halk, eli kolu bağlı ve egemenliği elinden alınmış durumdaydı. İşgal otoritesinin tek kaynağı ise, üstünlüğüdür.¹⁶⁶ Bu kaynak da kendisine yasallık sağlamaz, bu sadece bir emri vakidir.

Böylece, özel anayasal ilkelerin ilk ilkesi, yasal olarak (yani genel seçim yoluyla) egemenliğin Irak halkına devretmek için anayasal ve hukuki tedbirlerin garanti altına alınması ile bu tedbirlerin egemenliğin, tamlığı ve bütünlüğünü zedeleyecek ayıplardan hâli olduğundan emin olmak.¹⁶⁷

2. Çok Renklilik

Yukarıda Irak'ın beşeri coğrafyası ile ilgili bazı bilgiler aktarılmıştır. Farklılık, ırk (millet), din, mezhep ve taife farklılığı Irak toplumu dokusunun bir özelliğidir. ırk (millet) bakımından, Irak halkı Arap, Kürt, Türkmen, Kildoaşur vd. oluşmaktadır. Din olarak da, İslam, Hristiyan, Yahudi (Musevi), Sabia, Yezidi, Babi, Bahai vd. dinlerden oluşmaktadır. Mezhep olarak da Irak halkı, Şii ve Sünni mezheplerinden oluşmaktadır.¹⁶⁸

Grubun çokluk ve azlık oranına bakmaksızın Irak halkının çok renkliliği sabit bir gerçektir. Bu özelliğin, Irak toplumunun sosyal dokusunun birbirine geçmişliği ve kompleksliği bakımından önemli bir etkisi vardır.¹⁶⁹ Burada ikinci özel anayasal ilke kendini gösterir; Irak halkı farklı ırk, din ve

¹⁶⁵ Nebil Abdürrahman el Hayyavi; a.g.e. s. 19.

¹⁶⁶ Muhamed Taki El-Muderrisi; *Basair Havle Destur El-Irak'i*, Necef Yayınevi, Irak, 2006, s. 158.

¹⁶⁷ Halid Muhsin Cabir El-Yakubi; a.g.e. s. 124.

¹⁶⁸ Tarik El-Harp; *Destur El-Irak'i Fi Buhus we Makalat*, Haneş Yayınevi, Bağdat, 2008, s. 302.

¹⁶⁹ Muhamed Taki El-Muderrisi; a.g.e. s. 160.

mezhepten oluşur. Bunlar hepsi Irak toplumunda köklüdür ve Irak toplumunun özelliğidir. Bunun için, barış içerisinde bunların hepsinin haklarını garanti altına almak gerekmektedir. Aynı zamanda sadık Irak vatandaşlığı çadırı altında diyalog gerçekleşmelidir.¹⁷⁰

3. Dini ve Irki Çoğunluk Gerçeği

Kaynakların çoğuna göre, diğer dinlere nazaran Irak halkının çoğunluğu (%97) Müslüman'dır. Araplar, ırk olarak Irak halkının çoğunluğunu oluşturur. Araplardan sonra Kürtler ve Türkmenler gelir.¹⁷¹

Bu gerçeklerden elde ettiğimiz sonuçları aktarmadan önce, İslam fıkıh ve düşünürlerinin kabul etmiş oldukları anayasal ilkelerin, Irak anayasasını koymak için zengin bir kaynak oluşturduğunu hatırlatmamız gerekmektedir.¹⁷²

Üçüncü gerçekten alttaki ilkeleri çıkarmak mümkündür:

a. Irak halkı, genelde (üstün çoğunluğu) Müslüman bir halktır, Irak İslam ümmetinin bir parçasıdır; anayasa Irak halkının Müslüman kimliğini korumalı ve garanti altına almalıdır.

b. İslam dini, devletin resmi dinidir ve yasamanın tek kaynağıdır.¹⁷³

¹⁷⁰ Mahmud El-Abid; a.g.e. s. 114.

¹⁷¹ Ceridet El-Destur; *İnsan El-Irak'i*, Adet 189. Sene 2006.

¹⁷² Abdürrazak El Hasani el Sayit; a.g.e. s. 135.

¹⁷³ Fıras El sudani; a.g.e, s. 178-179.

DÖEDÜNCÜ BÖLÜM

2005 IRAK KALICI ANAYASASI

I. 30 OCAK 2005 IRAK SEÇİMLERİ

Irak seçimlerinin zamanı, milletvekili sayısı ve görevleri, Geçiş Dönemi için Irak Devleti Yönetim Yasa'sının 30 ile 31. maddesi gereğince belirlenmiştir. Geçiş Dönemi için Irak Devleti Yönetim Yasa'sının 30. maddesine göre Irak'ta seçimlerin en geç 30 Ocak 2005 tarihinde yapılması öngörülmüştür. Aynı maddede Irak için yeni bir seçim kanunu çıkarılması ve seçimlerin bu doğrultuda yapılması planlanmıştır. Geçiş Dönemi için Irak Devleti Yönetim Yasa'sının 31. maddesinde ise bir seçimle işbaşına getirilmesi düşünülen Irak Ulusal Meclisi'nin 275 üyeye sahip olacağı ve üyelerin Baas Partisi'nde üst düzey görevde bulunması olması gerektiği de belirtilmiştir. Irak'ta genel seçimlerle birlikte yerel seçimlerin de yapılması planlanmıştır.¹⁷⁴

Bu belirtilen maddeler ışığında Irak'ta yaşayan tüm gruplar seçim çalışmalarına başlamıştır. Ülke nüfusunun yaklaşık yüzde 60'ını oluşturan Şiilerin en büyük lideri Ayetullah Ali Sistani'nin çağrısı üzerine aralarında Abdülaziz El- Hekim'in lideri olduğu Irak İslam Yüksek Konseyi (SCIRI) ve 22 partinin yer aldığı "Birleşik Irak İttifakı" şemsiyesi altında bir araya gelmiştir. Türkmen, Yezidi ve Kürt grupların da yer aldığı Şii koalisyonu, 228 adayın bulunduğu tek listeye seçimlere katılma kararı almıştır. Şiilerin etkili liderlerinden Mukteda El-Sadr ise seçimlere girmeme kararı almıştır.¹⁷⁵ Kürt gruplar da seçime girmek için ortak bir liste konusunda anlaşmışlardır. Kürt Listesi'nde çoğu IKDP ve IKYB'den olmak üzere 165 adayın seçimlere katılması planlanmıştır. Ayrıca Kürt Listesi'nde Irak Kürdistan İslami Birliği ve

¹⁷⁴ Abdulkabir şihli; *Misveddet Destur El-Irak'i El-Daim*, Tabaa Taniye, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2007, s. 253

¹⁷⁵ Radikal Gazetesi; *Şii Gruplar Seçim için Tek Ses Oldu*, 11 Aralık 2005 ve http://www.sabah.com.tr/ozel/irak835/dosya_838.html, 15 Aralık 2009.

8 parti daha yer almıştır.¹⁷⁶ Şii ve Sünniler arasında karma bir yapıya sahip olan Başbakan İyad Allavi'nin Liderliğindeki Irak Ulusal Listesi 233 adayla seçime girmeye karar vermiştir. Bu liste Allavi ile başka 5 laik parti ve 1 bağımsız adaydan oluşmuştur. Eski Geçici Konseyi üyesi Yonadem Kenna'nın liderlik ettiği Rafideyn Listesi ise 28 adayla seçime katılmıştır. Bu ittifakta Asuri Demokratik Hareketi ile Keldani Ulusal Konseyi yer almıştır. Teokratik bir rejimden çekinen laik Iraklılar ile solcuların oluşturduğu, adayları etnik ya da dini bağlara sahip olmayan Halk Birliği, kadınların da yer aldığı 275, Geçici Devlet Başkanı Gazi El Yaver'in lideri olduğu Iraklılar Partisi Sünni ve Şii karışık 80, eski devlet adamı Sünni kökenli Adnan Paçecş'nin da aralarında olduğu Bağımsız Demokratlar Topluluğu 78, Ulusal Demokratik Parti 48 adayla seçimlere girmiştir.¹⁷⁷ Ayrıca seçimlere katılan partiler arasında, Muhsin Abdülhamid liderliğindeki Irak İslami Partisi, Hüseyin El Ciburi liderliğindeki Irak Ulusal Topluluğu, El Şerif Ali Bin Hüseyin liderliğindeki Anayasal Monarşi, Misan Ciburi liderliğindeki Mutabakat ve Kurtuluş Bloğu da yer almıştır. Irak İslam Partisi dışındaki Sünni gruplar ise seçimleri protesto ederek katılmayacaklarını açıklamışlardır.¹⁷⁸

Türkmenler de, ITC diğeri Türkmen Milliyetçi Hareketi olmak üzere iki listeye seçimlere girmiştir. ITC listesine bütün Türkmen partileri katılmıştır. ITC listesinde, başta ITC'si Başkanı Faruk Abdullah Abdülrahman ve parti ve siyasi oluşum başkanları yer almıştır.¹⁷⁹

Birleşmiş Milletlerin açıkladığı rakama göre, Irak'ta 14 milyon, Irak dışında ise 1,2 milyon seçmenin oy kullanması öngörülmüştür. Ulusal meclise girmek için yarışan liste sayısı, 75 parti, 9 ittifak ve 27 bağımsız olmak üzere toplam 111 olmuştur.¹⁸⁰ Irak'ın ilk demokrasi provası işgal şartlarında ve silahların gölgesinde planlanan tarih olan 30 Ocak 2005'te

¹⁷⁶ Radikal Gazetesi; *Iraklılar Yeni Gelecek Arayışında*, 31 Ocak 2005.

¹⁷⁷ Abdulkabir Şihli; a.g.e. s. 259.

¹⁷⁸ http://www.sabah.com.tr/ozel/irak835/dosya_838.html, 15 Aralık 2009.

¹⁷⁹ Türkmeneli Gazetesi; *Seçimlere*, 15 Ocak 2005.

¹⁸⁰ Riyaz El-Huseyni; a.g.e. s. 341.

yapılmıştır.¹⁸¹ Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu 13 Şubat 2005 tarihinde seçimlere ilişkin verileri açıklamıştır. Seçimlere katılım oranı %58, toplam kullanılan oy 8 milyon 456 bin 266 oy.

Irak Bağımsız Yüksek Seçim Komisyonu partilerin aldığı oy oranlarını ve milletvekilleri sayılarını şu şekilde belirtmiştir:

- Birleşik Irak İttifakı: 4 milyon 75 bin 295 oy (140 sandalye)
- Kürt İttifakı: 2 milyon 175 bin 551 oy (75 sandalye)
- Irak Ulusal Listesi: 1 milyon 168 bin 943 oy (40 sandalye)
- Iraklılar Partisi: 150 bin 680 oy (5 sandalye)
- Irak Türkmenleri Cephesi: 93 bin 480 oy (3 sandalye)
- Ulusal Bağımsız Elitler: 69 bin 938 oy (3 sandalye)
- Irak Komünist Partisi: 69 bin 920 oy (2 sandalye)
- İslami Kürt Derneği: 60 bin 592 oy (2 sandalye)
- Irak İslami İşçi Hareketi: 43 bin 205 oy (2 sandalye)
- Ulusal Demokratik İttifak: 36 bin 795 oy (1 sandalye)
- Ulusal Rafideyn Listesi: 36 bin 255 oy (1 sandalye)
- Uzlaşma ve Kurtuluş Hareketi: 30 bin 796 oy (1 sandalye).¹⁸²

Irak'ta 30 Ocak 2005'te yapılan seçimleri kazanan Şiiler, başbakan adayını belirlemek için 20-22 Şubat 2005 tarihleri arasında 3 gün süren toplantı yapmış ve sonunda başbakan adayı olarak gösterilen iki isimden biri olan Ahmet Çelebi'nin adaylıktan çekilmesiyle, İbrahim El-Caferi başbakan adayı olmuştur. Kürt Listesi de Celal Talabani'yi cumhurbaşkanı adayı olarak belirlemiştir.¹⁸³ Öte yandan mecliste hiçbir grubun Irak Geçici İdare Yasası'nda öngörüldüğü üzere üçte iki çoğunluğu sağlayamaması nedeniyle tek basına hükümet kuramayacağından, koalisyon çalışmalarına başlanmıştır. Koalisyon görüşmelerini yapan taraflar, anlaşmaya engel

¹⁸¹ Ceridet El-Zaman; *Irak Yentehip*, Adet 943, Sene 2005.

¹⁸² http://www.ieciraq.org/English/Frameset_english.htm, 27 Şubat 2010.

¹⁸³ Muhammed Hadi; *Kerkük Kardeşlik Kenti Mi, Petrolün Başkenti Mi*, Çev. Alptekin Dursunoğlu, Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi, y.y., 2007, s. 43.

oluşturan Kerkük konusunda Irak Geçici İdare Yasası'nda yer alan hükümleri uygulama kararı almıştır. Buna göre, 58'inci madde kapsamında, Kerkük'ten sürülenlerin geri dönmesi, dönemeyenlere tazminat ödenmesi, yeni nüfus sayımı yapılması ve Kerkük'ün nihai statüsünün de ileride belirlenecek kalıcı Irak Anayasası'na bırakılması öngörülmüştür.¹⁸⁴

16 Mart 2006 tarihinde Irak Parlamentosu ilk oturumunu yapmıştır. İlk oturumu Kuran-ı Kerim'den ayetler okunmasıyla başlamış ve milletvekilleri yemin etmiştir. Şiiler ve Kürtler arasında haftalardır süren hükümet pazarlıklarında henüz bir anlaşma sağlanamadığı için ilk meclis oturumunda önemli atamalar yapılamamıştır. Böylece Parlamento'nun ilk oturumu sembolik olarak yapılmıştır.¹⁸⁵

30 Ocak 2005 seçimlerinden sonra uzun süren pazarlıklar sonucu Irak'ta hükümet 28 Nisan 2005 tarihinde kurulmuştur. Başbakan olarak belirlenen İbrahim El-Caferi 37 kişilik kabinesini oluşturmuş; ancak ilk etapta parlamentoda veto edilen beş bakanın yerine vekiller atanmıştır. Hükümetin güvenoyunu parlamentoya katılan 185 milletvekilinin 180'inin oyuyla alınmıştır.¹⁸⁶

Kabinenin güvenoyu almasından yaklaşık on gün sonra yapılan parlamento oturumunda oylamaya katılan 155 milletvekilinden 112'si Başbakan İbrahim Caferi'nin boş olan bakanlıklara yaptığı atamaları onaylamıştır. Kilit önemdeki Savunma Bakanlığı'nın yanı sıra 3 bakanlık daha, seçimleri boykot eden Sünnilere verilmiştir. Savunma Bakanlığı'na, Sünni kökenli Sadun El-Duleymi getirilmiştir. Daha önce boş bırakılan Başbakan Yardımcılığı'nın yanı sıra, Sanayi ve İnsan Hakları Bakanlıklarına da Sünniler, Petrol Bakanlığı'na ise, Şii kökenli İbrahim Bahr El-Ulum getirilmiştir.¹⁸⁷ Bu arada atamaların onaylanmasının ardından, Irak'ta Sünni politikacı Haşim Abdurrahman El-Şibli, boş bulunan İnsan Hakları Bakanlığı'na atamasını kabul etmemiş, El Şibli, düzenlediği basın

¹⁸⁴ Hasan El-Çelebi; *Destur El-Cedid Lillrak*, Tabaa Taniye, Bağdat Yayınevi, Irak, 2007, s. 124.

¹⁸⁵ <http://www.ntvmsnbc.com/news/313906.asp>, 18 Şubat 2010.

¹⁸⁶ Muhammed Hadi; a.g.e. s. 52.

¹⁸⁷ Abdulkabir Şihli; a.g.e. s. 286.

toplantısında, bu kararına, bakanlığa atandığının açıklanmasından önce kendisine danışılmamasını gerekçe göstermiştir.¹⁸⁸ Yeni kurulan hükümet ve seçilen parlamentonun, Geçiş Dönemi için Irak Devleti Yönetim Yasası'na göre, 15 Ağustos 2005 tarihine kadar Irak'ın kalıcı anayasasını oluşturması öngörülmüştür. Bu nedenle Irak hükümeti tarafından bir anayasa komisyonu kurulmuştur.¹⁸⁹

II. 2005 TARİHLİ IRAK ANAYASASININ YAZILIŞI

A. 2005 Anayasa Komisyonunun Oluşturulması ve Çalışmaları

Bugünkü Irak kalıcı yeni anayasası, 1924'ten beri seçilmiş bir kurucu heyet tarafından koyulan ilk kanuni vesikadır. Anayasayı yazma operasyonlarını sona erdirmek parçalanmış ümmetin (Irak milletinin) tarihinde –otoriter koyu merkezîyetçi rejimden yola çıkarak, savaş sonrası meydana gelen harap ve çekişmelerden geçerek ulusal kongre (parlamentar) anayasal bir rejime varıncaya kadar geçiş sürecinde- bir kıvrılma noktasıdır.¹⁹⁰

İşgal sonrası Irak'ta, Ocak 2005 tarihinde yapılan seçimlerden 3 ay sonra yeni hükümet oluşturulabilmiştir. Yeni anayasa yazım çalışmalarının 15 Ağustos'a kadar tamamlanması öngörülmüştür.¹⁹¹ Hükümet kurulduktan sonra, Ulusal Kongre, yeni anayasa taslağını koyacak komisyonun oluşturulması kararını aldı. 10 Mayıs 2005 tarihinde söz konusu komisyon kuruldu. Ulusal Kongre'nin 55 üyesinden oluşturulan, anayasayı koyma komisyon üyeleri, ihtisas ve yetenek kriterlerine göre değil, siyasi muhasasa (siyasi paylaşma)¹⁹² esaslarına göre seçildiler.¹⁹³

¹⁸⁸ Ceridet El-Medar El-Lendeniye; *Hukume El-Irak'ıye*, Adet 24. Sene 2005.

¹⁸⁹ Yeni Şafak Gazetesi; *Yeni Irak Kabinesinde İlk Fire*, 2005.

¹⁹⁰ Mecmuat Bahisin; *Maazek El-Destur*, Mahed Dirasat El-İstratiçiye, Bağdat Yayınevi, Beyrut, Tabaa Ula, 2006, s. 26.

¹⁹¹ Hasan Tunç; *Irak Federal Devlet Anayasası*, Global Strateji dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Ankara, 2005, s.3.

¹⁹² Muhsasa kavramı, belli bir kurum kontenjanlarının mezhepler, taifeler...vd. gruplar arasında belli oranlarda paylaşılması anlamını ifade eder. Bu sisteme göre, yukarıda sözünü ettiğimiz komisyon üyeleri ihtisas ve yetenek sahibi değil, belli bir mezhep, taife veya ırkın mensubu olarak seçilirler.

Bu komisyonda üye dağılımı aşağıdaki gibiydi:

- Birleşik Irak Koalisyonundan 30 üye (Şiiler).
- Kürdistan Koalisyonu Listesi 15 üye (Kürt).
- Irak Ulusal Listesi 8 üye
- 1 Türkmen üye.
- 1 Hristiyan üye.

Daha sonra komisyonun Şii üyesi olan Humam Hammudi komisyon başkanı ve Kürt üye Fuat Masum birinci başkan yardımcısı ve el Kaime'l Irakiye'den (Irak Listesinden) Adana Paçacı ikinci başkan yardımcısı olarak seçildi.¹⁹⁴

Bundan sonra anayasa koyma komisyonunun görevi dört noktada sınırlandırıldı:

1. Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasında üzerine mutabakat sağlanan ilkeler ışığında anayasanın dayanacağı esaslar üzerine anlaşmak.

2. Yazımının ön hazırlığı olarak anayasayı tasnif etmek (baplara ayırmak), bu da anayasayı temel konulara taksim ederek olur.

3. Anayasanın bir bap veya birkaç babını yazmayı üstlenen ve anayasayı koyma komisyonundan meydana gelen yan komisyonları oluşturmak

4. Anayasa hukuku dallarında uzman olan kişilere ve arkasından dilcilerden oluşan bir komisyona arz etmek üzere anayasanın evveli taslağını (müsveddesini) yazmak. Bu aşamadan sora söz konusu taslağı Ulusal Kongreye sunmak.¹⁹⁵

¹⁹³ Sabah Juma; a.g.e. s. 161.

¹⁹⁴ Riyaz Sarıkehçe; (Türkmen Millet Vekili, Anayasa Komisyon üyesi) ile 13.10.2009 tarihinde yaptığım bire bir görüşmede bu bilgileri vermişti.

¹⁹⁵ Sabah Juma; a.g.e. s. 164.

Sözünü ettiğimiz komisyondan altı tane yan komisyon oluştu:

1. Temel ilke komisyonu.
2. Hak, görev temel özgürlükler komisyonu.
3. Federal otoriteler komisyonu.
4. Federal otoritenin yetkileri komisyonu.
5. Bölgeler otoriteleri komisyonu.
6. Nihai ve Geçici hükümler komisyonu.¹⁹⁶

Anayasayı koyma yan komisyonlarının yanında, halkla temas ve diyalog adını taşıyan bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonun görevi, halkı anayasal temel ilkelerle ilgili bilinçlendirmek, halkın, anayasa koyma komisyonuna sunulacak, görüşlerini ve önerilerini için Irak halkını oluşturan tüm kesimlerle temasa geçmektir; anayasa koyulurken bu hususlar nazar-i itibara alınacaktır.

Halkla Temas ve Diyalog Komisyonu tarafından benimsenen yöntem **“anayasayı yazan halktır”** ilkesiyle örtüşmektedir. Yükselen ifrazat ve inen ifrazat ‘yani komisyon tarafından halka sunulan ve hak tarafından komisyona sunulanlar’ olarak adlandırılan operasyonların gerçekleştirilmesi için birkaç mekanizma benimsenmiştir. Bu operasyonlar yukarıda sözünü ettiğimiz ilkeyi **“ anayasayı yazan halktır”** ilkesini nazar-i itibara almıştır.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Anayasayı koyma komisyonu aşağıdaki kısımlara ayrılmıştır: Anayasa koyma komisyonu, başkan, iki yardımcısı ve dört raporcudan oluşan bir anayasa koyma komisyonu başkanlık kurulu ve altı yan komisyondan oluşmaktaydı. Her yan komisyon, sekiz (Irak koalisyonundan 4 kişi, Kürdistan koalisyonundan 3 kişi ve Irakiye Listesinden veya Arak ve Kürt Irkına mensup olmayan diğer azınlıkları temsil eden 1 kişi) kişiden oluşmaktaydı. Birinci yan komisyon, anayasanın **temel ilkeler** ana başlığını taşıyan birinci babı koymayı, ikinci yan komisyon, anayasanın **hak, görev ve temel özgürlükler** ana başlığını taşıyan ikinci babı koymayı, üçüncü yan komisyon, anayasanın **federal hükümet kurumları** başlığını taşıyan üçüncü babını koymayı, dördüncü, beşinci ve altıncı yan komisyonlar sırasıyla anayasanın, **bölge ve iller hükümet kurumları, federal hükümetin yetkileri, bölge hükümetler ve il konseylerinin yetkileri, anayasal güvenceler ve nihai** hükümler ana başlığını taşıyan babları koymayı üstlenirler.

¹⁹⁷ Dağıtılan Anayasa taslağı; (*Destur Cumhuriyet El-Irak*), s. 61.

Komisyon halkla temas kurabilmek için, üç mekanizmayı benimsemiştir:

1. Medya.
2. Sivil toplum örgütlerini ortak yapmak.
3. Görüş ve öneri kabul etmek.

Görüş ve öneri kabul etme komisyonu, halkın görüş ve önerilerine beş yöntemle ulaşabilmiştir:

- a. Seminer ve kurultaylar.
- b. Anayasa anket çalışmaları
- c. Anayasayla ilgili Irak halkına sunulan açık öneri kâğıtlarını teslim almak.
- d. Komisyona ait internet sayfası aracılığıyla
- e. Farklı organizasyon ve kurultaylar tarafından doğrudan doğruya komisyona sunulan tavsiye ve öneriler.¹⁹⁸

Yan komisyonlar oluşturulduktan sonra, her komisyon kendi ihtisasına giren bapla ilgili madde hükümlerini içeren bir taslak hazırlar. Komisyonlar söz konusu taslak çalışması hazırlama operasyonunu tamladıktan sonra, bu çalışmalar anayasa koyma komisyonuna sunulur ve önerilen taslaklar bu komisyonu oluşturan 55 üye tarafından toplu olarak müzakere edilir, taslaklar oylamaya sunulur ve önerilen taslaklar oy çokluğu ile kabul edilir.¹⁹⁹

Yeni anayasaya milletin hiçbir şekilde katkısı olmadı, hükümet anayasayı millete tanıtmak için kurultaylar yaptı ancak bu kurultayların hiçbir etkisi olmadı çünkü anayasayı yazan üyeler dini veya siyasi partilerin baskısı altında kaldı.

¹⁹⁸ Dağıtılan Anayasa taslağı; a.g.e. s. 66.

¹⁹⁹ Riyaz Sarıkehye; a.g.g. 13.10.2009.

1. Sünni Arapların Katılımı

Burada söylenmesi gereken husus şudur ki, Geçici Dönem İçin Irak Devleti Yönetimi Kanunu 61/a maddesi anayasayı koyma görevini Ulusal Kongre'nin kendisine yüklemiştir. Söz konusu madde hükmüne göre “*Ulusal Kongre en geç 15 Ağustos 2005'e kadar kalıcı anayasa taslağını koymuş olmalıdır*”²⁰⁰ bu demektir ki anayasayı koymakta yetkili olan kurum yalnızca Ulusal Kongre'dir. Ulusal Kongre anayasayı, kendi oluşturduğu bir komisyon aracılığıyla koyacaktır. Ulusal Kongre, yalnızca kendi üyeleri arasından, kalıcı anayasayı koyacak komisyonu oluşturmuş olmasına rağmen, Ancak Birleşmiş Milletler Irak'ın içişlerine karışmayacağı iddialarına rağmen, 15.05.2005 tarihinde dönemin dış işleri bakanı Kondalıza Rayz'ı Irak'a göndermiş ve bunun aracılığıyla Iraklı sorumlulara anayasayı koyacak komisyona Kongre dışından Sünni Arapları temsil edecek üyelerin katılması gerektiği telkininde bulunmuştur. Bu adımın amacı, kalıcı anayasa taslağını koyacak komisyonda taife (Sünni ve Şii) dengelemesini sağlamak olarak açıklanmıştır. Bu esnada (Sünni Güçlerinin Ulusal Kurultayı) adı altında bir Kurultay kurulmuş ve bu kurultay 08.06.2005 tarihinde yapmış olduğu ikinci toplantısında Sünni Arapların 25 üye ile (Anayasayı koyma komisyonuna) katılacağı kararını almıştır.²⁰¹

Belli ki daha önce, anayasa koyma komisyonunda Sünni Arap taifesini temsil eden üye yoktu, çünkü Sünni Araplar Irak genel seçimlerini protesto etmiş ve katılmamışlardı. Anayasa koyma komisyonunun oluşturulmasından iki ay sonra ve Amerika Birleşik Devletlerinin Sünni Araplara vermiş olduğu güvenceden sonra, Sünni Araplar, anayasayı koyma komisyonuna katılmayı kabul etmişlerdir.²⁰²

Anayasanın demokrasi bir şekilde yazılması veya bu şekilde görünmesi için Sünni Araplar temsil edilmeye çalışıldı ve 15 kişi Sünni

²⁰⁰ Dağıtılan Anayasa taslağı; a.g.e. s. 73.

²⁰¹ Sabah Juma; a.g.e. s. 162.

²⁰² Nuaman Muna; *Kiraat fi Destur El-Irak'i*, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2007, s. 87.

Araplardan anayasa koyma komisyonuna katkıda bulunduruldu, 10 kişi de danışman olarak katıldı ama bu kişileri kim seçti veya neye göre seçildikleri belli değildir. Bu tür davranışlar nedeniyle de herhalde bu önemli konu negatif bir şekilde sonuç verir.²⁰³

Sünni Araplar bir dönem Anayasa Koyma Komisyonu'nu boykot etmiştir. Temmuz 2005 tarihinde Anayasa Koyma Komisyonu'nun iki Sünni üyesinin isyancılar tarafından öldürülmesi, Komisyon'daki diğer Sünni üyelerin tepkisini çekmiş ve Sünni üyeler Komisyon'daki görevlerini askıya almıştır. Çalışmalara geri dönmek için Sünni üyelerin ortaya koyduğu koşullar, suikast olayına ilişkin özel soruşturma açılması, güvenlik garantisi ve Kürt gurupların dayattığı federatif yapıya itirazlarının dikkate alınması; konusundaki koşullarının kabul edilmesi. Sünni üyeler suikast olayından bir hafta sonra boykota son vermiştir.²⁰⁴

2. Aktif büyük gurupların görüşleri

Anayasayı koyma operasyonları, aslında ortada olan Irak'ın siyasi, iktisadi ve sosyal rejiminin yeniden yapılandırmasının ayrılmaz öz bir parçasıdır.²⁰⁵ Bu anlamıyla, söz konusu operasyonlar Irak'ın yeni rejiminin görüntüsünü yansıtacak bir süreçti. Bunun için, anayasa koyma operasyonları siyasi otoritelerin dağılımının yeniden yapılması konusunda, kısa bir süre içerisinde, farklı grup ve örgütler arasında, rekabeti arttırmış ve bunu dayanılmaz bir duruma getirmiştir. Aynı zamanda burada söylenmesi gereken başka önemli bir nokta vardır; toplumun doğal zenginliğinin yeniden paylaştırılmasıdır. Çünkü Irak'ın ekonomisi petrole dayalıdır ve siyasi otorite toplumun servetini kontrol etmenin giriş noktasıdır. Böylece, dağıtımda veya siyasi otorite katılımında herhangi bir dengesizlik, topluma ait servetin dengesizce paylaşılmasına yol açacaktır.²⁰⁶

²⁰³ Pinar Hakkı; a.g.e. s. 21.

²⁰⁴ Bilgay Duman; a.g.e. s. 73.

²⁰⁵ Mecmuat Bahisin; *El-Teşrie ve Kazae*, Makteba El-Teşrie, Bağdat, 2009, s. 81.

²⁰⁶ Bidor Zeki; *Nakid Destur*, Meahed Dar El-Mada, Bağdat Yayınevi, Irak, 2006, s. 33.

Anayasa koyma operasyonlarında yaşanan hummalı rekabet ve çekişmeler, bunun etnik, dini ve mezhebi esaslar aynı zamanda ideolojik (fikri) ve kültürel farklılıklar ve karşılıklı güvensizlik üzerine kurulduğunu yansıtmıştır. Buna karşılık aktif siyasetçiler, kabul edilir çözümlere ulaşmak veya günlük siyasette kullanılan terime göre pazarlık yapmakta deneyimli olduklarını yansıtmışlardır.²⁰⁷

Aktif Bulunan Grup ve Güçlerin Görüş Açısı Özet Olarak Aşağıdaki Gibi Gözlemlememiz Mümkündür:

a. Şii Görüş Açısı

Şii İslami partilerin hegemonyasında olan Birleşik Irak Koalisyonunun önemle odaklandığı fikir, salt çoğunluk üzerine kurulu hükümlerlik (geniş katılım üzerine kurulu uyum fikrinin aksine) fikriyle siyasi ve sosyal rejimin İslamlaştırılması, aile hukukunun dinler ve mezhepler üzerine yeniden ele alınıp düzenlenmesi, devletin ahlaki ve muhafazakâr kuralları farz etmesi (Başörtüsü, kadın...vs) fikirleridir.²⁰⁸ Şii İslami partilerinin büyük çoğunluğu etnik temellere dayalı ilkeleri ve ademi merkezîyetçi yönetim tarzını kabul ediyor olsa da, federalizmi kökten reddeden (örneğin, Fazilet Partisi ve Mukteda el Sadra Bağlı el Hazfa Kitleleri) siyasi güçlerde vardır. Bu güçler, siyasi ve sosyal rejimin İslamlaştırılması fikrini destekliyor olsa da orantılı olarak federalizmden şüphe duyduğu gibi, çifte vatandaşlığı olan kişiliklerin (en azından üst düzey sorumlular için) devlette vazife görmelerinden endişe duymaktadır.²⁰⁹

Genel olarak, Koalisyon kitleleri, belli sınırlar içerisinde, Kürt kitleleriyle uyuşmak için çok istekli olduğunu bildirmiştir. Bunun hedefi kurucu kongreyi korumaktı, çünkü herhangi bir kriz söz konusu olursa kongrenin (Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası'nın öngördüğü şartlara göre) çözülmesine ve ülkenin sonu belli olmayan bir duruma sürüklenmesine yol

²⁰⁷ Hüseyin Kerkuş; *Destur*, Dar El-Mada, Bağdat Yayınevi, Irak, 2006, s. 34.

²⁰⁸ Huamed Taki El-Muderrisi; a.g.e. s.192.

²⁰⁹ Raid Hanun; *Nakid Destur El-Iraki Fi Situr*, Dar Huda, Bağdat Yayınevi, Irak, 2006, s. 39.

açar.²¹⁰ Bu kitle, geniş çapta kayıtsız şartsız olarak seçilmiş olmayan kitlelerin katılmasına sıcak bakmamaktaydı. Dini mercilere gelince, söz konusu merciler arasında da görüş ayrılığı hakimdi; Büyük Ayetullah Seyit Ali Sistani ve Ayetullah Mahmut el Yakubi anayasanın kabulünü (referandumla) desteklerken Seyit Mukteda el Sadr'ın tutumu son dakikaya kadar belli değildi. Buna karşılık, Cuvat el Halisi (el Kazimiye) anayasaya karşı oy kullanma çağırısında bulundu.²¹¹

b. Kürt Görüş Açısı

etnik temellere dayalı federasyon, petrol ve gaz madenlerinin dağılımı, merkez otoriteye (başkanlık konseyi, başkanlık vetosu...vs.) uyumlu katılma mekanizmasının kalması konuları Kürtlerin ilgi odağı olmuştur. Bunların yanında Kürtler layıklık (dini devlet fikrine karşılık), özgürlükler ve kadın haklarını ılımlı olarak desteklemekteydiler.²¹²

Kürt Koalisyonun gücü tüm bu hedeflerin yükünü sırtlamaya yetecek değildi, Kürtlerin tutumu endişelerle bürünmekteydi. Kürtler, mutabakatın sağlanması ve dolayısıyla kurucu kongrenin çözülmesinden endişe duymaktaydılar, çünkü yeni kurulacak yeni kurucu kongrenin (özellikle Sünni radikal güçlerin kongreye ulaşması durumunda) federasyon fikri ve layıklığa bakış açısı eskisinden daha iyi olacağını garantileyecek hiçbir güvence yoktu. Buna rağmen Sünni güçlerin isteklerine karşı (özellikle Baasçı kökenli bazı istekleri) Kürtlerin tutumu Şii Koalisyonuna göre, daha esnekti. Böylece, Kürtlerin anayasayı (referandumda evet oyu kullanarak) tam olarak kabul etmekten başka bir alternatifi yoktu.²¹³

c. İlimli Görüş Açısı

liberal ve solcu parti ve güçlerden oluşan ılımlı güçler etnik ve taife (mezhebi) güçlere oranla bir zayıf kalmaktaydı (kurucu seçimlerde söz

²¹⁰ Hüseyin Kerkuş; a.g.e. s. 39.

²¹¹ Suad El-Cazair; *Destur 2005*, Dar Mada, Tabaa Ula, Bağdat, 2007, s. 43.

²¹² Hüseyin Kerkuş; a.g.e. s. 47.

²¹³ Bir gurup yazar; *Nakid Destur El-Iraki*, Dar El-Mada, Bağdat, 2005, s. 50.

konusu güçler hepsi birlikte oyların %18 oranından fazla oy alamamıştır).²¹⁴ Ancak bu güçler, ülkenin bugün ve yarın mezhepleri ve etnik grupları yansıtan toplumsal siyasi güçlerin var olması gerektiği bilincindeydi. Bu akım, merkezde güçlü bir otoritenin kurulması fikrini destekliyor olmasının yanında, Kürt halkı için, etnik federasyona dayalı bir rejim tarzını (siyasi ve iktisadi anlamda bir federasyon) ve yönetimde ademi merkezizetçilik fikrini desteklemekteydi. Bu akım, radikal İslamcılığa (Usuli İslamcılık) yani İslam hukukunun mutlak bir şekilde uygulanması, aile hukukunun katı din kurallarına göre yeniden düzenlenmesi, dini ve mezhebi düşünce tarzını reddetmekteydi. Bu akım, genişletilmiş ulusal birlik kuralına dayalı olarak Sünni grupların bazı isteklerine karşı esnek bir tutum sergilemekteydi.²¹⁵

Bu akım, anayasanın bazı hükümlerine karşı olmasına rağmen, ancak anayasaya karşı (referandumda) evet oyu kullanmıştır. Çünkü bunlara göre, anayasa çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanması geleceği çok vahim olan kaosa ve siyasi boşluğa götürür.²¹⁶

d. Sünni Görüş Açısı

Sünni güçlerin, örgütsel ve fikri bakımdan farklı gruplara ayrılmış olmalarına rağmen, Sünni gruplar arasında genel olarak bazı noktalarla ilgili görüş birliği vardı. Bu grupların hepsi, federalizmi (etnik temele dayalı olanı hariç), ademi merkezizetçi yönetim tarzını (veya bunun basit bir şeklinin kabul edilmesine), tabii kaynakların paylaşılması, Irak üzerinden Arap kimliğinin kaldırılması ve Baas'ı yok etme kanuna karşı tutum sergilemekteydi. Bu akımı oluşturan güçler, federalizmin kabulü, tabii zenginliğin paylaşımı, farklı kimlik mensubiyeti....vb. Irak'ın üniter devlet

²¹⁴ Suad El-Cazair; a.g.e. s. 65.

²¹⁵ Bir gurup yazar; *Kanuniyen Nakid Destur El-Iraki*, Dar El-Mada, Bağdat, 2006, s. 53.

²¹⁶ Hüseyin Kerkuş; a.g.e. s. 53.

yapısını çökertmek ve Irak'ın bölünmesini amaçlayan bir plan olduğunu savunmaktadır.²¹⁷

Şii uyumu ve Kürt koalisyonuna karşılık, Sünni akımın, birleşik bir komutası yoktu, fiilen de Sünniler ılımlı İslami kanat ve Baasçı Usuli (radikal İslamcı) ikili kanat olarak ikiye ayrılmaktadır. Birinci kanat anayasanın kabulü konusunda, herkes tarafından kabul edilecek bir anayasa metnine ulaşabilmek için, karşı taraftan mümkün olduğu kadar tavız koparmak peşindeyken, ikinci kanat ise, anayasa koyma operasyonlarını sonsuza deki uzatmak ve geciktirmek konusunda ısrarcıydı. Bu iki kanadı toplayan tek ortak konu, bir zaman şikâyetçi oldukları siyasi saf dışı bırakılmaya son vermektir, ancak bunu gerçekleştirmek için her iki kanat arasında izlenmesi gereken taktik konusunda görüş ayrılığı söz konusuydu.²¹⁸ Bu konuda üç tür taktiğin uygulanması ön görülmekteydi: Koşula bağlı 'evet' oyu kullanmak, 'hayır' oyu kullanarak öç almak veya anayasa koyma operasyonlarını kökünden boykot etmek. Ancak etkili olarak referanduma (anayasa koyma operasyonlarını başarısız kılmak için) ve genel seçimlere (varlıklarını kanıtlamak ve saf dışı bırakılmaya son vermek) katılma taktiği ağır basmaktaydı;²¹⁹ çoğunluk bu taktiğin benimsenmesi gerektiğinin yanlısıydı.²²⁰

e. Azınlıkların Görüş Açısı

Diğer dini ve etnik azınlıklar, anayasa yazılmadan önce ve sonra, bir azınlık olarak bulundukları kötü durumdan dolayı endişeli olduklarını dile getirdiler. Bunun asli sebebi, azınlıklar, yerel kimlik galeyanı yaşayan ve kararın çoğunlukları veya büyük grupların odaklandığı bir ülkede, devlet siyaseti ve karar oluşturma kurumlarında zayıf bir nüfus ağırlığına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, kurucu kongrede Aşurluların sadece bir kontenjanı (Hristiyanların Irak nüfusunun %3'nü oluşturuyor

²¹⁷ Hüseyin Avvab El-Sekyini; *Mavzuat El-Hilafiye Fi Destur El-Iraki*, Tabaa Ula, Gadir Matbaası, Basra, 2008, s. 19.

²¹⁸ Ceridet Destur; *Muşaraket Sunne*, Adet 145, 2005.

²¹⁹ Bir gurup yazar; a.g.e. s. 55.

²²⁰ Ganim Cuvad; *Dastur El-Irak*, Bağdat Yayınevi, Irak, 2007, s. 66.

olmasına rağmen), Türkmenlerin 3 kontenjanları vardır; Sabiler²²¹ ise hiç temsil edilmemiştir.²²²

Dini azınlıklar (Hristiyan, Sabi ve Yezidiler), muhafazakâr İslamcı eğilimlerden korktuğu gibi şiddet kullanan usulcü (usuli) radikal güçlerden de gerçekten korkmaktadır.²²³ Bu azınlıklar, yurdun genelinde dini vecibelerini yerine getirme özgürlükleri ve inanç özgürlüklerinin ihlal edilmesinden ve hatta normal yaşayabilmelerinden endişe duymaktadırlar. Bunun yanında federalizmin benimsenmesi ve mezhebi kimliklerin yükselişi bazı endişelere yol açmıştır. Örneğin, Basra’da yaşayan Sünniler, Şii siyasi İslam harekiden kaynaklanan kendi toprağında saf dışı bırakılma endişesini taşımaktalar, aynı zamanda Kerkük ilinde yaşayan Türkmenler ve Aşurlular –Kerkük’ün Kürt federasyonuna ilhak edilmesi durumunda- aynı endişeyi taşımaktadırlar.²²⁴

Bu endişelerin hepsi vatandaşlık kavramının yarılması, medeni özgürlüklerin kurumsal himayeden yoksun kalmasından kaynaklanmaktadır. Bu kesimlerin çoğu, her 100 bin kişiye bir kontenjanın tahsis edilmesi adaletli ve insafli temsil olunmanın önünde çok sert bir engeldir. Anayasa koyma komisyonunda bu kesimlerin (azınlıkların) temsil olunması, bu bağlamda duydukları endişelerini düşürememiştir.²²⁵

f. Dıştan Gelen Bakış Açısı

Uluslar arası (esas itibariyle Amerikan Birleşik Devletleri) ve bölgesel (Arap Birliğinin) çabaları, anayasanın makul bir çerçeve içerisinde yazılması üzerine odaklanmıştır.²²⁶

Bir taraftan Amerikan Birleşik Devletlerinin arabuluculuk ve baskı yapma faaliyetleri esas itibarıyla anayasa koyma operasyonlarının başarılı

²²¹ Irak'ta yaşayan dini bir azınlığa verilen isimdir. Söz konusu azınlık Türkiye’de “ Harran’da yerleşik yıldızlara tapan bir topluluk” de yaşamaktadır (Serdar Mutçalı; Arapça Türkçe Sözlük; Dağarcık Yayınları, İstanbul; 1995; s. 467.

²²² Ganım Cuvad; a.g.e. s. 70.

²²³ Ceridet Destur; a.g.e. 2005.

²²⁴ Ali El-Verdi; *Muçtemea El-Iraki*, Haneş Yayınevi, Bağdat, 2006, s. 164.

²²⁵ Bir gurup yazar; a.g.e. s. 157.

²²⁶ Hüseyin El-Sukeyni; *Mavzuat Hilafiyeye*, Bağdat Yayınevi, Irak, 2008, s. 32.

kılma – şiddet eylemlerini sona erdirmek ve istikrarı sağlamak için ABD'nin siyasi stratejisinin bir parçası olarak- konusu üzerine odaklanmıştır. Amerikan Birleşik Devletlerinin anayasayı koyma konusunda “ nihai zamanlamalara” bağlılık konusundaki hırsı demin açıklamış olduğumuz sebeplere dayanmaktadır. Bu acelecilik (ABD'nin baskısı) anayasanın uyum oybirliği üzerine kurulmasına ve madde hükümlerinin – Sünni katılımının genişletilmesine özen gösterilmesine rağmen- belli bir sınırdan kötü işlenmesine neden olmuştur. Anayasanın içeriği ile ilgili Amerikan Birleşik Devletlerinin uyguladığı baskı özgürlükler ve medeni haklar konusu, İslam'ın ılımlı rolü konularında etkili olmuştur; ABD, Irak anayasasında bağlayıcı uluslar arası antlaşmaların işlenmesini dayatamamış ve bu konuda başarısız olmuştur.²²⁷

Diğer taraftan genel sekreteri Amru Musa tarafından temsil olunan Arap Birliğinin çabaları, Irak'ın Arap kimliği ve ulusal birlik (katılımın genişletilmesi) üzerine odaklanmıştır. Aynı zamanda Arap Birliği federalizm meselesi ve Irak'ın parçalanma ihtimalleri konusunda endişelerini dile getirmiştir.²²⁸ Bu da gösteriyor ki Irak Anayasa'sının yazımında kimlerin eli olmuştur ve komisyona ne kadar baskılar yapılmıştır.

3. Siyasi Mutfak

Yan komisyonlar tarafından sunulan madde önerileri konusunda, üyeler arasında mutabakat sağlanmıştır. Üzerine anlaşılamayan bazı madde ve öneriler ise (Kürtleri temsil eden Celal Talabani ve Mesut Barzani, Şiileri temsil eden Abdülaziz el Hakim, İbrahim el Caferi, Nuri el Maliki ve Humam Hammudi ve Sünnileri Temsil eden Eyad el Samarra'i ve Amerikan büyükelçisi Zalmay Halil Zad) oluşan ve siyasi mutfak olarak adlandırılan oluşuma sevk edilmiştir.

Siyasi mutfakta ele alınan ve çözölen çekışmeli meseleler ise:

²²⁷ Hüseyin Avvab El-Sekyini; a.g.e, s. 25.

²²⁸ Bir gurup yazar; *Kıraat Nekdiya Fi Destur*, Takafa Lejemii Derneği, Bağdat, 2007, s. 43.

- a. Petrol ve doğal kaynaklar,
- b. Kerkük ve çekişmeli bölgelerle ilgili 140. madde
- c. Irak'ın dini ve kavmi kimliği, meseleleriydi.

Büyük sancılardan sonra, mutabakat sağlanabilmiştir. Siyasi pazarlık ve anlaşmalar ve parlamentoda bulunan büyük siyasi güçler arasında şüpheli uyum ve karşılıklı çıkar alışverişi söz konusu mutabakatın sağlanmasında önemli ve etkili rol oynamıştır.²²⁹

15 Ağustos 2005 tarihinde sunulması beklenen Irak Kalıcı Anayasası taslağı, tartışmalı bazı konulardan dolayı ertelendi. Guruplar arasındaki anlaşmazlıkların gidermesi için verilen ek sürede, anlaşmazlıkların giderilmemesine rağmen anayasa taslağı 25 Ağustos 2005 tarihinde ulusal kongre oturumunda, herhangi bir oylamaya sunulmaksızın, 15 Ekim 2005'te referanduma gönderilmesine karar verildi.²³⁰ Bu tarihten sonra da Irak kalıcı Anayasa Taslağına eklemeler yapılmış ve 19 Eylül 2005 tarihinde son halini almıştır.²³¹

Anayasanın yazımı için sürenin yetersizliği konusu ve çözümü de tartışmalıdır.²³² Anayasa halk için çok önemli bir konu olmasına rağmen çok kısa bir zamanda yazıldı, ancak bu önemden dolayı daha uzun bir zamanda hazırlanmalıydı ve anayasanın tamamlanması belli bir tarihe bağlanmaması gerekirdi. Bazı devletlerin anayasalarının tamamlanması seneler sürdü. Irak'ın anayasasının yazılması için daha fazla zamanın ayrılması gerekiyordu ama Amerika'nın baskıları nedeniyle belirlendiği tarihte anayasa tamamlanmış olmalıydı. Ancak anayasayı koyma komisyonunun 6 ay uzatma hakkı vardır. Komisyonun üyeleri bu uzatmaya ihtiyaçları olduğunu belirlediler, hükümetin oluşumu da 3 ay sürünce de anayasanın yazılması için kalan zaman sadece iki aydı. Bir devletin anayasası iki ayda tamamlanması mümkün değildir özellikle de komisyonun üyeleri

²²⁹ Riyaz Sarikehye; a.g.g. 13.10.2009

²³⁰ Esin Kemal; *İşgal Sonrası Irak'ın Yeni Anayasası*, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007, s. 52.

²³¹ Bilgay Duman; a.g.e. s. 74.

²³² Hasan Tunç; a.g.e. s. 4.

tamamlanmamıştır. Çünkü bazı guruplar katkıda bulunmadılar ve sonradan temsil edindiler.²³³

Anayasanın yazılmasına iyi bir şekilde baktığımızda, anayasanın yazılmasına sıfırdan başlanmamış, yeni anayasa Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasına dayanarak yazılmış, kalıcı anayasa temel ilkelerini Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasasından almış.²³⁴

B. 2005 Anayasa Taslağının Referanduma Sunulması

Geçici Dönem İçin Irak Devleti Yönetim Yasasının 61/b. maddesi şöyle bir hüküm getirmiştir “ *Kalıcı anayasa taslağının Irak halkı tarafından kabul edilmesi için genel referanduma gidilir. Taslak referanduma sunulmadan önce, yayınlanır ve Irak halkı tarafından genel bir şekilde ele alınıp incelenmesini teşvik etmek için, geniş çapta dağıtılır*”.²³⁵

Anayasa taslağı Ulusal Kongre tarafından kabul edildikten sonra, taslak yayınlandı.²³⁶ Daha sonra Irak Anayasa Taslağı'nın referanduma sunulması için çalışmalar başlatıldı. Bu kapsamda Arapça ve Kürtçe olarak basılan anayasa kitapçıkları illere dağıtıldı. BM tarafından hazırlanan 1 milyon adet Kürtçe anayasa kitapçığı Irak'ın kuzeyindeki illere gönderildi. Bu 1 milyon kitapçığın 400 bini Süleymaniye, 300 bini Erbil, 200 bini Duhok ve 100 bini de Kerkük'te dağıtıldı. Oluşturulan Anayasa, 15 Ekim 2005'te referanduma sunuldu. Irak Bağımsız Yüksek Seçim Konseyi (BYSK), referanduma 15,568,702 kayıtlı seçmenden 9,852,291 kişinin katıldığını açıklamıştır.²³⁷ Referandum formu sadece bir soruyu “ bu anayasa taslağının Irak'ın kalıcı anayasası olmasını kabul ediyor musun?” içermekteydi. Bunun

²³³ Pinar Hakkı; a.g.e. s. 23.

²³⁴ Bir gurup yazar; a.g.e. s. 55.

²³⁵ Vail Bdullatif El-Fadıl; *Desatir Davle El-Irak'ıye Bene 1876 – 2005*, Tabaa taniye, Bağdat, 2006, s. 391.

²³⁶ Hıdır Abbas Atvan; *Maşrue Destur El-Iraki...Nazra Tahliliye*, Takafa Lejamie Dergisi, Bağdat, 2006, s. 18.

²³⁷ Bilgay Duman; a.g.e. s. 80.

cevabı ‘evet’ veya ‘hayır’ olacaktır. Referanduma katılan seçmenin anayasanın bazı hükümlerini kabul edip diğerlerini reddetme gibi şansı yoktur; anayasanın tamamını kabul edecek veya tamamını reddedecektir. Referandumda anayasanın kabul edilmesi için basit çoğunluk (%50+1) koşulu aranmaktaydı, buna göre referanduma katılan seçmenlerin yarıdan fazlasının (%50+1) olumlu oyu anayasanın kabul edilmiş sayılması için yetecektir.²³⁸ Örneğin referanduma katılan seçmen sayısı 14 milyonsa, bunlardan 7 milyondan fazlası anayasaya karşı evet oyu kullanırsa, anayasa kabul edilmiştir demektir.

Yine Geçici Dönem İçin Irak Devleti Yönetim Yasasının 61/c. maddesi *“Irak’ta seçmenlerin çoğu anayasayı kabul ederse ve üç ilin toplam seçmen sayısının üçte ikisi veya daha fazlası anayasaya karşı hayır oyu kullanmazsa, genel referandum başarılı ve anayasa taslağı kabul edilmiş sayılır”*²³⁹

Bu madde hükmü, her hangi üç ilde bulunan toplam seçmen sayısının üçte ikisi veya daha fazlasının anayasa taslağını reddetmemiş olmaları şartını aramaktadır. Örneğin, üç yılda bulunan seçmen sayısı (sadece oy kullananların sayısı değil) dokuz yüz bindir, bu maddeye göre anayasanın reddedilmiş sayılması için, sadece oylamaya katılanların değil, toplam seçmen kitlesinin (900,000) üçte ikisi yani 600, 000’i hayır oyu kullanmış olması gerekir; 900,000 seçmenin hepsi değil 599 bini referanduma katılmış ve bu sayının hepsi anayasaya karşı ‘hayır’ oyu kullanmışsa, yine de anayasa reddedilmiş sayılmaz. Çünkü burada referanduma katılanların üçte ikisi değil, o üç yılda mevcut olan tüm seçmen sayısının üçte ikisinin hayır oyu kullanmış olması şartı aranmaktadır. Burada oy kullananların sayısı değil, seçmen sayısı esası kabul edilmiştir. Yukarıda da aktardığımız gibi, oy kullananların %100’ü hayır oyu kullanmış olsa da ancak bu oy kullananlar o

²³⁸ Hıdır Abbas Atvan; a.g.e. s. 18.

²³⁹ Vail Bdullatif El-Fadı; a.g.e. s. 391.

illerin toplam seçmen sayısının 2/3'i oranına ulaşmıyorsa, yine de anayasa reddedilmiş sayılmaz.²⁴⁰

Referandum yapıldıktan 3 gün sonra açıklanması beklenen sonuçlar ertelenmiştir. IBYSK referandumdan sonra yaptığı açıklamada, pek çok vilayetten bildirilen "rakamların" kuşkulu bulunduğunu ve bu kuşkuların inceleneceğini belirtmiştir. Yapılan incelemeler sonucunda seçim öncesi açıklanan gayri resmi sonuçlardan çok da farklı olmayan rakamlar ortaya çıkmış ve resmi sonuçlar 25 Ekim 2005 tarihinde IBYSK'nu tarafından açıklanmıştır.²⁴¹

2005 IRAK KALICI ANAYASASININ REFERANDUM SONUÇLARI

ŞEHİRLER	Evet oyu verenlerin sayısı	Hayır oyu verenlerin sayısı	Evet oyu verenlerin oranı	Hayır oyu verenlerin oranı	Toplam
EL-Anbar	7908	252011	%3.04	%96.96	259.919
Babil	514.207	29.572	%94.56	%5.44	543.779
Bağdat	1647763	472852	%77.70	%22.30	2.120.615
Basra	663.500	27524	%96.02	%3.98	691,024
Duhok	385808	3390	%99.13	%0.87	389,198
Diyala	244537	232443	%51.27	%48.73	476,980
Erbil	825251	5319	%99.36	%0.64	830,570
Kerbela	255611	9063	%96.58	%3.42	264,674

²⁴⁰ Hıdır Abbas Atvan; a.g.e. s. 19.

²⁴¹ Bilgay Duman; a.g.e. s. 81.

Kerkük	341426	201262	%62.91	%37.09	542,688
Miysan	248452	5615	%97.79	%2.21	540672
El-Musanna	183202	2508	%98.65	%1.35	185,710
Necef	286898	12522	%95.82	%4.18	299,420
Neynava	322869	395889	%44.92	%55.08	718,758
El-Kadisiye	287478	9698	%96.74	%3.26	297,176
Selahaddin	93.086	417066	%18.25	%81.75	510,152
Süleymaniy e	716210	7513	%98.96	%1.04	723723
Zikar	450509	13201	%97.15	%2.85	463710
Vasit	268081	12047	%95.70	%4.30	280128
Toplam		7,742,796		2,109,495	

Böylece tüm itirazlara rağmen Irak Anayasası kabul edilmiştir. Anayasa'nın hazırlanmasından sonra daha önce ilan edilen ve Irak'ı 4 yıl boyunca yönetmesi düşünülen Irak hükümeti ve parlamentosunu seçmek amacıyla yapılacak seçimler için çalışmalar başlamıştır.²⁴²

Irak'lıların anayasaya oy vermeleri kendi özgür fikirlerini savunmadı çünkü birçok insan oyunu, siyasi veya dini partilerin istediğine göre verdi. Ancak duruma derin bir şekilde bakarsak Irak'ın yeni anayasası partilere ait değildir çünkü bu anayasa Irak'lıların anayasasıdır ve geleceğidir.

²⁴² Nebil Abdül-Rahman Hayyavi; *Devlet Irak El-Dimukratiya*, Makteba Kanuniye yayın evi, Tabaa Talite, Bağdat, 2007, s. 121.

Geçici Dönem İçin Irak Devleti Yönetim Yasasının 61/e maddesine göre “ *referandumda, kalıcı anayasa taslağı, reddedilirse, ulusal kongre iptal edilir ve en geç 15Aralık2005 tarihine kadar yeni ulusal kongrenin seçimine gidilir. Yeni seçilen ulusal kongre ve geçici Irak hükümeti en geç 31 Aralık 2005’e görevine başlar ve çalışmalarını (Geçici Dönem İçin Irak Devleti Yönetim Yasasına göre) yürütürler. Ancak yeni anayasa taslağının koyulması için kabul edilen zamanlamanın üst sınırı, bir yıllık süreyi aşmayan bir süre için değişebilir. Kalıcı anayasa taslağını koyma görevi, Yeni ulusal kongreye aittir*”.²⁴³

C. 2005 Anayasasının Tadili

1. Anayasanın Kısmi Tadili “Anayasada Kalıcı Madde”

Irak anayasası, orantısal sert bir anayasa olarak koyulmuştur. Yani ihtiyaca göre ve hayatın değişen koşulları göz önüne alarak bu anayasanın tadili mümkündür. Ancak buna karşılık, bu tadillerin yapılabilmesi (normal yasaların tadili yöntemi ile karşılaştırdığımızda) anayasanın tadilini çok zor şartların gerçekleşmesine ve nitelikli işlemlere bağlanmıştır. Bunun amacı, bu yasanın (anayasanın üstünlüğünü korumak ve üstünlüğünü garanti etmektir. Bölgelerin özerkliğinin bağımsızlığının garantisi üzerine kurulan federal rejim bu yücelik ve üstünlüğü gerektirmektedir.²⁴⁴

Anayasanın 126. maddesine göre “ **birinci:** cumhurbaşkanı bakanlar konseyi ile birlikte veya tensilciler meclisinin 1/5’i anayasanın tadilini önerebilir.

İkinci: anayasanın temel ilkeler, hak ve özgürlüklerle ilgili olan birinci ve ikinci bapları tadili, arka arkaya olan müteakip iki seçim döneminden sonra, temsilciler meclisinin 2/3 muvafakati, halkın referandum yoluyla muvafakati ve yedi gün içerisinde cumhurbaşkanının onayıyla ancak mümkündür.

²⁴³ Vail Bdullatif El-Fadi; a.g.e. s. 392.

²⁴⁴ Sami Camaledin; *Kanun El-Desturi we El-Şeriye El-Desturiye*, Munşet El-Mearif, İskenderiye, Tabaa Taniye, 2007, s. 114.

Üçüncü: Temsilciler meclisinin 2/3 çoğunluğunun muvafakati, halkın referandum yoluyla muvafakati ve cumhurbaşkanının 7 gün içerisinde muvafakati sağlanmaksızın bu maddenin ikinci bendinde ele alınmayan maddelerin tadili mümkün değildir.

Dördüncü: anayasada, ilgili bölgenin yasama organının ve referandum yoluyla o bölge halkının muvafakati sağlanmadan, federal otoritenin özel yetkileri kapsamına girmeyen ve bölgelerin yetkilerini azaltacak nitelikte olan tadillerin yapılması mümkün değildir.

Beşinci: A: bu maddenin ikinci ve üçüncü bentlerinde belirtilen süre geçtikten sonra-cumhurbaşkanı onaylamazsa- tadil cumhurbaşkanı tarafından onaylanmış sayılır.

B: tadil, resmi gazetede yayınlandığı tarihten itibaren uygulanır".²⁴⁵

Anayasanın 126. maddesine göre tadilin genel kuralları dört aşamayı içerir

a. Tadil Önerisi

Anayasa, anayasayı tadil etme önerisinde bulunma hakkını cumhurbaşkanı ile bakanlar konseyi tarafından birlikte temsil olunan yürütme erkine ve temsilciler meclisinin üye sayısının 1/5'nin talebi üzerine yürütme erkine vermiştir.²⁴⁶

Anayasa hükümlerinin tadili önerisinde bulunma hakkını iki organa veren anayasa sistemleri bu hakkı sadece bir organa tanıyan anayasa sistem veya modellerine tercih edilir. Ancak kanun koyucu bu hakkı (anayasanın tadilini önerme hakkı) doğrudan doğruya halka da tanımadığı için burada tam muvaffak olamamıştır. Çünkü egemenliğin sahibi halktır, ayrıca bu yol demokrasi ilkeleri en iyi örtüşen yol niteliğindedir. Uygulamadaki zorluğu

²⁴⁵ Vail Bdullatif El-Fadi; a.g.e. s. 461.

²⁴⁶ Sami Camaledin; a.g.e. s. 119.

bahane edip bu yolu benimsememek doğru değildir. Şimdilik bu yolun izlenmesi zorsa, gelecekte mümkün hale gelir.²⁴⁷

Ayrıca söz konusu metin aşağıdaki gibi de eleştirilebilir

- Tadilin önerilmesi konusunda cumhurbaşkanını bakanlar konseyi ile ortak kılmak hükmü, ulusal kongre (parlamentar) rejimde başkanın anayasal pozisyonu ile bağdaşmayan bir hükümdür. Özellikle bu hüküm cumhurbaşkanının oyunu bakanlar konseyinin kararına eşit saymıştır. Ayrıca bu yöntem bakanlar konseyi ile cumhurbaşkanı arasında çekişmeye yol açar.
- Bu hükme göre, yasama meclisinin anayasayı tadil etme önerisinde bulunması için, meclis üye sayısının 1/5'nin olumlu oyu gerekmektedir. Bu da çok düşük bir orandır, daha yüksek bir oranın benimsenmesi (meclis üye sayısının mutlak çoğunluğu veya 1/3) doğrudur. Özellikle Irak anayasası, bazı anayasaların kabul ettiği ayrımı (tadil isteği veya tadil imkânının var olup olmadığını incelenmesi ile tadilin ikrarı arasında) benimsememiştir.
- Tadil önerisi talebinde tadil edilecek madde veya maddeler hükme bağlanmalı ve gerekçelendirilmelidir.
- Madde hükmünde, federal meclise hiçbir işaret yoktur; bu işaret var olmalıdır çünkü gelecekte bir sorun kaynağı olabilir.
- Seçilmiş kurumlar niteliğinde olan ve geniş yasama, idari ve mali yetkiye sahip olan bölgeler ve iller meclisine de anayasayı tadil önerisinde bulunma hakkı tanınmalıdır.

b. Tadilin Kabulü

Anayasa, anayasanın tadil etme önerisinin kabul yetkisini, egemenlik sahibinin temsilcisi olan temsilciler meclisine vermiştir. Bu da sunulan öneri üzerinde müzakere oylama yapmayı gerektirir. Temsilciler meclisi kendisine

²⁴⁷ İsmail Mirza; *Mebadil Kanunil Desturi ve El-İlmi Siyasi*, Dar Melak, Tabaa Talite, 2007, s. 126.

verilen bu yetkiyi iki aşama halinde uygular: İlk olarak tadilin yapılmasını ve daha sonra tadilin detayını ele alır. Tadilin gerekliliği ve tadile hacet olduğunu tespit ederse prensip (başlangıç) olarak tadilin yapılmasını kabul eder ve daha sonra tadilin detayını ele alma aşamasına geçer. Meclis, genelde hazırlama yetkisi bir komisyona verilen tadil taslağını hazırlar veya var olan taslağı tartışır, daha sonra oylamaya geçer. Anayasa, tadilin prensip ve detay olarak imzalanıp onaylanması için, nitelikli bir oy çoğunluğunun gerçekleşmesini hükme bağlamıştır. Buna göre, oylamaya sunulan tadil taslağı temsilciler meclisi üyelerinin (milletvekilleri) 2/3'si tarafından kabul edilirse, taslak onaylanmış sayılır ve halk referandumuna sunulur. Söz konusu nitelikli çoğunluk sağlanmazsa, tadil taslağı reddedilmiş sayılır.²⁴⁸

c. Tadilin Onaylanması

Yukarıda da aktarıldığı gibi anayasa tadilinin evveli onaylanması temsilciler meclisi tarafından yapılır, meclis bunu reddederse ikinci aşamaya gerek olmaksızın tadil reddedilmiş sayılır. Ancak tadil taslağı meclisten geçerse, tadil taslağı halkın genel referandumuna sunulur. Tadil üzerine muvafakatin geçerli sayılması için (referandumun başarılı sayılması için), oylamaya katılanların 2/3'sinin olumlu oyunu gerekmektedir. Bu oran sağlanmışsa, tadil nihai olarak onaylanmış sayılır. Kanaatimize göre, kanun koyucu anayasanın kısmi tadilinde tek aşamalı bir onaylama sistemini benimsemiş olması daha doğruyu yapmış olurdu. Yani temsilciler meclisinin onaylaması ile yetinip ayrıca kısmi tadilin genel halk referandumuna sunulmasına gerek yoktur; kanun koyucu bu konuyu tekrardan gözden geçirmelidir.²⁴⁹ Biz de aynı görüşe katılıyoruz.

²⁴⁸ Gazi Faysal Mehdi; *Nusus Düstur Cumhuriyet Irak Lisenet 2005 Fil Mizan*, Tabal Ula, Makteba Kanuniye Yayınevi, Bağdat, 2008, s. 16.

²⁴⁹ Hüseyin Azap Sukeyni; *Mavzuat Hilafiye Fi Desturil Irak'i*, Dirase Kanuniye ve Ruye Siyasiye/ Tadil Destür ve Muracaatihi, Tabaa Ula, El-Basra, Makteba Kanuniye Yayınevi, Bağdat, 2008, s. 14.

d. Tadilin Yürürlülüğü (uygulanması)

Anayasa koyucusu tadilin yürürlüğünü iki işleme bağlamıştır. Çıkartmak ve tadilin Irak'ın resmi Gazete olan el vakayı el Irakiye gazetesinde yayınlanması. Çıkartmak işlemi, tadilin 7 gün içerisinde cumhurbaşkanı tarafından onaylanması işleminden ibarettir. Buradaki onaylama işlemi bir rutinden ibarettir, çünkü anayasal ve hukuki işlemler tamamlandıktan sonra cumhurbaşkanının tadili reddetme veya tadile karşı itiraz etme hakkı yoktur. Burada da 'el İsadâr' yani çıkartmak ifadesiyle yetinilmeliydi. Çünkü başkanlık konseyi ile birlikte olsa bile yürütme organının yasa koymada bir rolü yoktur.²⁵⁰

2. Anayasa Metninin Tamamının Tadili “Anayasada Geçici Madde”

Anayasa koyma operasyonu çok karmaşık ve çetin bir dönemde gerçekleştirildiği için, Irak halkını oluşturan esasi unsurlardan birinin (Sünni Arapların) bulunmaması ve seçimlere katılmaması bu dönemin en bariz noktalarından biri olmuştur. Sünni Arapların seçimlere katılmaması kendisini ve ülkeyi, halkı temsil eden Ulusal Kongre ve Anayasa Taslağını Hazırlama Komisyonunda ve genel referandumda görüşünü sunmaktan mahrum etmiştir. Özellikle bu kesim, anayasanın dayandığı temel ilke ve ana fikirleri reddetmektedir. Bu da Ulusal Kongre'yi, anayasanın referanduma sunulmasından çok kısa bir süre önce, bu kesimin siyasi operasyona katılabilmesini garanti altına almak için 126. madde yer alan genel hükmün hilafına, anayasa taslağına anayasanın tekrardan ele alınmasını ön gören bir madde ilave etme durumunda bırakmıştır.²⁵¹ İlave edilen bu madde taslağın 142. Maddesini oluşturmuştur.²⁵²

²⁵⁰ Gazi Faysal Mehdi; a.g.e. s. 20.

²⁵¹ Anlaşma İslami Partiyle yapılmıştır. Bu da söz konusu partinin silahlı gruplar tarafından saldırıya maruz kalmasına ve diğer Sünni grupların sert eleştirisine hedef olmasına yol açmıştır. İstisnai olan bu tadil hükmünün ilave edilmesine rağmen, Sünni gruplar (dini ve dini olmayan siyasi olan) halkı,

Bu maddeye göre, “ **Birinci:** temsilciler meclisi, göreve başladığında Irak halkını oluşturan temel unsurlardan bir araya gelen bir komisyon oluşturur. Bu komisyonun görevi, temsilciler meclisine 4 ayı geçmeyen bir süre içerisinde anayasada yapılması mümkün olan gerekli tadillerin yapılması ile ilgili tavsiye içeren, bir rapor sunmaktır. Komisyon, kendi tarafından sunulan öneriler kararlaştırıldıktan sonra, feshedilir.

İkinci: komisyon tarafından öne sürülmüş bulunan öneriler toplu olarak (paket halinde), üzerine oylama yapılmak üzere, temsilciler meclisine sunulur. Temsilciler meclisinin mutlak çoğunluğunun olumlu oyunun sağlanması halinde söz konusu öneriler onaylanmış sayılır.

Üçüncü: bu maddenin ikinci bendine göre, temsilciler meclisi tarafından tadil olunan maddeler, tadilin temsilciler meclisi tarafından onaylandığı tarihten itibaren iki aydan fazla olmayan bir süre içerisinde halkın referandumuna sunulur.

Dördüncü: Üç il veya daha fazlasında oylamaya katılanların 2/3’si reddetme ve referanduma katılanların çoğunun kabul oyuyla, tadil olunan maddeler üzerine yapılan referandum başarılı sayılır.

Beşinci: Bu maddede hükme bağlanan tadillerin kararlaştırılması işlemi bitinceye kadar, bu maddenin içerdiği konular, anayasanın tadili ile ilgili 126.maddede gelen hükümlerden müstesna tutulur”.²⁵³

Böylece 26.09.2006 tarihinde temsilciler meclisi (parlamento) anayasanın bazı maddelerinin tadil edilmesi ile ilgili, 27 üyeden oluşan, öneriler sunma komisyonunun oluşturulması kararını almıştır. Üyelerin dağılımı şu şekildeydi: Birleşik Irak Koalisyonu kitlesi (12 üye); Kürdistan Koalisyonu kitlesi (5); Uyum kitlesi (4); el Irakiye kitlesi (2) ve Diyalog kitlesi

anayasayı reddetmesi için, harekete geçirmiştir. Söz konusu grupların çapası iki ilde (Embar ve Salahaddin illerinde) başarıyla sonuçlanmış ve üçüncü il Musul’da da başarıya çok yaklaşmıştır. Embar ve Salahaddin illerinde anayasa reddedilmiş Musul’daysa anayasayı reddedenlerin sayısı azımsanmayacak derecedeydi.

²⁵² Hüseyin Azap Sukeyni; a.g.e. s. 29.

²⁵³ 2005 Irak Kalıcı Anayasası; 142. M.

(1), Türkmen, Ezdiler ve Kildo- Aşurlulardan birer üye.²⁵⁴ Böylece, söz konusu komisyonda siyasi oluşumların temsil oranı, temsilciler meclisinde sahip olduğu sandalyelerin %10'u civarındaydı. Çünkü temsilciler meclisinde 130 sandalyeye sahip olan Birleşik Koalisyonu, söz konusu komisyona, 12 üye, temsilciler meclisinde 53 sandalyesi olan Kürdistan Koalisyonuna 5 üye, temsilciler meclisinde 44 sandalyesi olan Uyum kitlesine 4 üye, 25 sandalyesi olan el Irakiye kitlesine 2 üye, 11 sandalyesi olan Diyalog kitlesi 1 üye ile katılma hakkı tanınmıştır. Geri kalan kitleler (Türkmenler, Ezdiler ve Kildo- Aşurlular), temsilciler meclisinde sahip olduğu sandalye sayısına ve uygulanan orana bakmaksızın (müstesna kılınarak), adı geçen komisyona, birer üye ile katılma hakkı tanınmıştır.²⁵⁵ Bu istisnai hükmün uygulanmasının sebebi anayasanın 142.maddesine dayanmaktadır. Çünkü söz konusu madde Irak toplumunu meydana getiren ana unsurların temsil edilmesini gerektirmiştir. Yukarıda uygulanan oran Türkmen, Ezdi ve Kildo- Aşurlular hakkında da uygulanmış olsaydı, bunların Anayasayı tadil komisyonuna girmeleri mümkün olmazdı. Ancak bunlar, Irak toplumunun ana unsurlarından oldukları için, söz konusu komisyonda temsil olunmaları bir gerekliliktir.²⁵⁶ Bu unsurların, temsilciler meclisinde, sahip oldukları sandalye sayısı 10 sandalyeye ulaşmamaktaydı, dolayısıyla mecliste 5 ana kitleler (Birleşik Irak Koalisyonu, Kürdistan Koalisyonu, Uyum, el Irakiye ve Diyalog kitleleri) hakkında uygulanan %10 oranı Türkmenler, Ezdiler ve Kildo-Aşuriler hakkında da uygulanması mümkün değildir ve uygulanmış olsaydı bu komisyona katılmaları mümkün olmazdı.

Temsilciler meclisinin tüzüğüne göre mecliste, hayatın tüm yönleri ile ilgili, 20'den fazla komisyon kurulmuştur. Ancak görevi, anayasanın tadili ile ilgili öneriler sunmak olan meclisin kurduğu bu komisyon niteliği bakımından diğer komisyonlardan farklıdır; bu komisyon geçici nitelikli bir komisyondur. Çünkü anayasanın 142. maddesi bu komisyonun ömrünü (geçerlilik süresini)

²⁵⁴ Hemdi El-Ecmi; **Mukedime Fi Kanun El-Desturi Fi Zeve El-Desatir El-Arabiye El-Muasire**, Maehed İdare El-Ame, Suudi Arabistan, Dar Takafa Lineşir, 2009, s. 175.

²⁵⁵ Ceridet Sabah; **Teşkil Licnet Tadil El-Destur**, Adet 956, Sene 2006.

²⁵⁶ Gazi Faysal Mehdi; a.g.e. s. 22.

4 ayı aşmayan bir süre ile sınırlamıştır. Bu demektir ki komisyonun çalışmaları, 2007 yılının Ocak ayının bitiminden önce, sona erecektir. Buna karşılık bu komisyon temsilciler meclisinin oluşturmuş olduğu en önemli komisyonlar arasında yer almaktaydı. Çünkü bu komisyon kanunların kanunu, kanunların anası ve Irak'ta en yüce ve yüksek kanun olan anayasanın tadilini ele almaktaydı.²⁵⁷ Ancak komisyonun işleyişi ile ilgili iç tüzükte gelen hükümler nazarı itibara alınmalıdır. Söz konusu hükümlerden biri komisyonun başkanı, başkan yardımcısı ve raporçunun seçimi ile ilgilidir. Bu hükme göre, komisyon kurulduktan sonra üç gün içerisinde komisyon, komisyon üye sayısının (27üye) oy çoğunluğu (yarı+1) ile (14 üyenin olumlu oyu ile) komisyon başkanı, başkan yardımcısı ve komisyon raporcusunu (mukarrir) seçer. Komisyon toplantılarını, komisyon başkanı veya hazır bulunmadığı takdirde başkan yardımcısının belirlediği zamanlarda yapar. Ancak toplantının yapılması için yeterli sayı, komisyon üyelerinin salt çoğunluğunun hazır bulunmasıdır; kararlar da hazır bulunanların salt çoğunluğu ile çıkarılır.²⁵⁸ Komisyon, uzman (ihtisas sahibi) kişilere dönebilir ve görüşünü belirtmek üzere herhangi bir üye, bakan, bakan vekili ve herhangi bir devlet memurunu çağırabilir; belge ve bilgilerle donatılması talebinde bulunabilir. Üye sayısında bir eksilme meydana geldiği durumlarda komisyon boşalan kontenjana yeni üye atar, komisyon, ayrıca komisyon başkanını, başkan yardımcısını ve raporcuyla yetenekli olmamaları ve aciz olmaları durumunda onları görevlerinden alabilir. Anayasanın 142. maddesi komisyonun görevi, anayasa madde hükümleri üzerinde yapılabilen gerekli tadilatın yapılması ile ilgili öneriler sunmak ve tavsiyelerde bulunmaktır. Komisyon söz konusu tavsiye ve önerileri temsilciler meclisine sunar, komisyonun görevi, temsilciler meclisine göre hiçbir bağlayıcılık ifade etmez komisyon sadece tavsiye ve önerilerde bulunur ama yinede son kararı

²⁵⁷ Hemdi El-Ecmi; a.g.e. s. 179.

²⁵⁸ İhsan Hamid, Gitran Zığayır ve Raad Naci Cidde; *Nazariye El-Amma Fi Kanun El-Desturi We Nizam El-Dwsturi Fi El-Irak*, Makteba Kanuniye, Tabaa Taniye, Bağdat, 2007, s. 269.

temsilciler meclisi verir. Bu tavsiye ve öneriler komisyon üyelerinin çoğunluğunun (salt çoğunluk) oyuyla çıkarılır.²⁵⁹

Komisyon çalışmalarını (tavsiye ve önerilerini belirledikten, oylama yapıp ve gerekli çoğunluğun sağlanmasından sonra) tamamladıktan sonra, bu çalışmalar temsilciler meclisine sunulur. Anayasanın 142. maddesine göre, tüm tadil önerileri üzerine oylama yapılmak üzere bir defa (paket halinde) temsilciler meclisine sunulur. Bir tadil önerisine yönelik temsilciler meclisinin (%50+1) çoğunluğunun olumlu oy kullanması durumunda söz konusu tadil kararlaştırılmış sayılır.²⁶⁰ Bu demek oluyor ki, tadil tavsiyeleri ve önerileri toplu olarak paket halinde temsilciler meclisine sunulur, temsilciler meclisi de bu tadil paketini meclis üye sayısının mutlak çoğunluğuna (tadil paketine karşı evet veya hayır oyu kullanarak) göre toplu olarak kabul veya reddedecektir. Temsilciler meclisi tadil paketini ferdileştirerek, bazı tadilleri kabul edip diğerlerini reddetme şansı yoktur. Temsilciler meclisi bu tadil önerilerinin ya hepsini kabul edecek ya da hepsini reddedecektir. Üçüncü bir çözüm yolu ön görülmemiştir. Yukarıda ifade edildiği gibi, bir tadil önerisinin kabul edilmesi için meclis üyelerinin (%50+1) çoğunluğunun (yani 138 üyenin olumlu oy kullanmış olması gerekir. Bilindiği gibi temsilciler meclisinin toplam üye sayısı 275 üyedir) bu tadile yönelik olumlu oy kullanmış olması gerekmektedir.²⁶¹ Belli bir tadil öneri paketine karşılık mecliste hazır bulunan 137 üyenin hepsi olumlu oy kullanılmış olsa da, söz konusu paket kabul edilmiş sayılmaz. Çünkü sözü edilen anayasal hükümde, meclis üye sayısının çoğunluğu ifadesi yer almaktadır. Çünkü burada hazır bulunanların hepsi (hazır bulunan 137 üye) olumlu oy kullanmış olsa da, oy kullanan üyelerin sayısı anayasada aranan orana ulaşmadığı ($275/2 = 137+1=138$) için, oylamaya sunulan paket kabul edilmiş sayılmaz.

Yukarıda zikrettiğimiz çoğunluk sağlanmış olsa bile son noktayı halk koyar; son söz sahibi halktır. Gereken çoğunluk sağlanmış olsa da halk

²⁵⁹ Halil Hamit Abdulmecid; *Kanun El-Desturi*, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2006, s. 93.

²⁶⁰ Hemdi El-Ecmi; a.g.e. s. 186.

²⁶¹ Muhanned Ziyae El-Hazreci; a.g.e. s. 127.

referandumuna sunulmadan kabul edilen tadil geçerli olmaz.²⁶² Anayasanın 142. maddesine göre “ tadil edilen maddeler .. iki ay içerisinde halk referandumuna sunulur. Üç ilin üçte iki çoğunluğu veya daha fazlası reddetmiş olmasa bile oy kullananların çoğunluğunun kabulü ile referandum geçerli sayılır”.²⁶³

Örneğin, oylamaya 12 milyon katılırsa belli bir tadil kararının geçerli olması için, oylamaya katılan 6 milyondan fazla seçmenin olumlu oy kullanmış olması gerekmektedir, bu çoğunluk oranı aslında anayasanın kabulü içinde aranmaktaydı. Ancak anayasa referandumunda iki farklı hüküm öngörülmüş bulunmaktaydı bunların **ilki** oylamaya katılanların toplam sayısının (%50+1) olumlu oyu ve **ikincisi** üç ilde toplam seçmen sayısının üçte ikisinin red oyu kullanmamış olması hükmüydü. Oysa burada, bir tadil kararının geçerli sayılması için sadece referanduma katılanların salt çoğunluğunun (%50+1) olumlu oy kullanmış olmaları hükmü aranmaktadır.²⁶⁴

Böylece komisyonun ve meclis üyelerinin kabulü halkın muvafakatine bağlı olarak askıdadır. Yukarıda da ifade edildiği gibi, bir tadilin benimsenmesi veya reddi konusunda son söz halkındır; halk reddederse, komisyon veya meclisin kabulünün bir önemi kalmaz. Halk, komisyon ve meclisin tadile yönelik kabul kararına karşılık, veto hakkına sahiptir. Bir tadil halk kararı halk tarafından onaylanırsa geçerli reddedilirse feshedilmiş sayılır.

Böylece anayasanın kısmi tadili (126.m) ve tamamının tadili (142.m), arasındaki farka bakarsak, anayasanın kısmi tadilinde, anayasanın birinci (temel ilkeler) ve ikinci (hak, görev ve temel özgürlükler) baplarının (bölüm) iki seçim dönemi (8 yıl) içerisinde tadillerine izin verilmemiştir. Ancak anayasanın tamamının tadilinde, anayasanın bütün baplarını (bölüm) kapsamaktadır.

²⁶² Tarık Harp; a.g.e. s. 146.

²⁶³ 2005 Irak Kalıcı Anayasası; 142. M.

²⁶⁴ Halil Hamit Abdulmecid; a.g.e. s. 107.

Ayrıca anayasanın kısmi tadili (142.m) kalıcı bir maddedir, ama anayasanın tamamının tadili (126.m) geçici bir maddedir, yani çalışmaları için 4 ay bir süre verilmiştir. Bu sürenin içerisinde tadil önerilerini ulusal kongreye sunmasa bu madde anayasadan çıkarılacaktır.

komisyon bu güne kadar tesviyelerini meclise sunmadı, bunun da sebebi mecliste olan kitleler arasında bir ortak görüş sağlanmadı ve bu tadili isteyen grup Arap Sünnilerdi, bildiğimiz gibi Arap Sünniler anayasa komisyonuna sonradan dahil olmuşlardı. Anayasanın kabul edilmesi için de 142. Maddesinin koyulmasını koşul koydular. Bunun için de Arap Sünniler tadil istediler ve anayasayı yazan gruplar her zaman bu tadile karşı çıktılar. Mantık olarak da anayasayı yazan gruplar, kendi yazdıklarını kendileri tadil etmeyecekler ve tadil olmasına da izin vermeyecekler.

D. 2005 Kalıcı Anayasasında Bulunan Muğlâk ve Çelişkili Hükümler

Bu anayasanın içerdiği iyi özelliklerin yanında, anlaşılması zor olan muğlâk ve çelişkili hükümler de yer almaktadır. Bu iyi özellikleri göz ardı edip anlaşılması zor olan problemli hükümleri belirtmeye çalıştık. Bunu da iki ana başlık altında (muğlâk ve çelişkili hükümler olarak) ele aldık.

1. Anayasada Muğlâk Bulunan Metinler

Irak Cumhuriyetinin 2005 tarihli anayasa metni, belli bir anlama atıf edilmesi mümkün olmayan muğlâk hükümler içermektedir. Bu yüzden bu hükümler doktrin ve yargıda görüş ayrılığına yol açacaktır. Söz konusu hükümleri aşağıdaki gibi ele aldık.²⁶⁵

a. Çelişkili Yasalar Koymak

²⁶⁵ Gazi Faysal Mehdi; a.g.e. s. 6.

Anayasanın 2. maddesinin 1. bendine bağı A, B, ve C. fıkraları, İslam hukuku sabit hükümleri ve bu anayasanın içerdiği temel hak ve özgürlüklerle ilgili kurallarla bağdaşmayan yasaların çıkarılmasının mümkün olmadığını hükme bağlamıştır.²⁶⁶

Birinci 'İslam hukuku sabit hükümleri ile bağdaşmayan yasaların çıkarılmasının mümkün olmadığı ifadeyi ele alalım, bu ifade açıklanması gereken muğlâk bir ifadedir. Çünkü İslam hukukunun sabit hükümlerini içeren bir metin (liste) yoktur. İslami mezheplerden her birine özel görüş ve içtihatlar vardır, belli bir mezhebe göre sabit sayılan bir hüküm diğer mezhebe göre aynı nitelikte olmayabilir. İslam hukukunun asli kaynaklarının içerdiği bazı hükümlerde bile mezhepler arasında görüş ayrılığı vardır. Kuran ayetlerinin tefsiri ve aynı zamanda hadislerin dayanakları bakımından mezhepler arasında görüş ayrılığı vardır. Durum böyle olunca, İslam hukukunun sabit hükümlerine ulaşmak (özellikle anayasanın 3.maddesinde Irak'ın sosyal yapısı çeşitli millet, din ve mezhepten oluştuğunu da hükme bağlanmıştır) mümkün müdür?²⁶⁷

İkinci ifadeye 'anayasanın içerdiği temel hak ve özgürlüklerle çelişen yasaların çıkarılmasının mümkün olmadığına gelince, bu ifade gereksiz bir ifadedir. Çünkü anayasanın 13. maddesi, anayasa hükümleri ile çelişen yasalarının çıkarılmasının mümkün olmadığını hükme bağlamıştır.²⁶⁸ Söz konusu madde, bölge anayasaları ve her hangi diğer yasalarda bulunan ve anayasa hükümleri ile çelişen hükümleri geçersiz saymıştır. Bu anayasayla çelişen bir yasa çıkarılırsa, federal mahkeme önünde itirazda bulunmak ve uyum sağlamak adına söz konusu hükmün iptal edilmesini istemek mümkündür.²⁶⁹

²⁶⁶ 2005 Irak Kalıcı Anayasası; 2. M.

²⁶⁷ İsmet Abdülmecid Bakır; *Usul Tefsir El-Kanun*, Sabah Lineşir, Bağdat, Tabaa Taniye, 2009, s. 119.

²⁶⁸ Halil Hamit Abdülmecid; a.g.e. s. 124.

²⁶⁹ Muhammed Ali Alyasin; *Kanun Desturi Fi Irak We Mabadi El-Desturiye Amma*, Maktebet Hadise, Tabaa Ula, Beyrut, 2007, s. 154.

Yukarıda aktarmış olduğumuz bilgilerden şu sonucu çıkarmamız mümkündür. Anayasanın ikinci maddesinin birinci bendine ait A fıkrası anlaşılması zor ve muğlâk ifadeler içermektedir. Oysa anayasal hükümler, kesin, açık ve anlaşılır nitelikte olmalıdır ki ilgililer tarafından uygulanması kolay olsun. Aynı bendin C. fıkrasına gelince, bu fıkra laf olsun torba dolsun ifadelerinden ibarettir ve sonuç olarak bu fıkranın anayasadan çıkarılması evladır.²⁷⁰

b. Resmi Tatil, Dini Münasebetlerin ve Hicri ve Miladi Takvim Düzenlenmesi

Anayasanın 12. maddesine göre, madalya (nişan), resmi tatil, Dini ve Ulusal bayramlar, Hicri ve Miladi takvim bir yasa ile düzenlenir.²⁷¹ Kanun koyucu bu maddeyi koymakta pek muvaffak olamamıştır. Eğer bir yasa madalya ve resmi tatilleri belirleyecekse, dini ve resmi münasebetle ilgili olmaz. Çünkü yasa sözü geçen münasebetleri düzenlemez, sadece bir münasebetin resmi tatil sayılıp sayılmayacağını hükme bağlar. Fiilen de 110 sayılı 1972 tarihli (tadil edilen) resmi tatiller yasası sözünü ettiğimiz yöntemi düzenlemiştir. Miladi ve Hicri takvime gelince, bu gibi konularda yasalara konu yapılamaz, çünkü bunlar gece ve gündüzün cereyanına göre düzenlenir. Kanunların bunları konu edinip düzenlemesi mümkün değildir.

Yukarıdaki bilgilere dayanarak Anayasanın 12. maddesinden ‘dini ve resmi münasebetler ve miladi ve hicri takvimin düzenlenmesi ibaresinin çıkarılmasını önermekteyiz.²⁷²

c. Kamu Mallarının Dokunulmazlığı

Anayasanın 27.maddesinin 1. Bendi, kamu mallarının dokunulmaz nitelikte olduğu ve bu tür malları korumak her vatandaşa yükletilen bir görev olduğunu belirtmiştir. Belli ki devlete ait mallar, devlete ait kamu mallar ve devlete ait özel mallar olarak ikiye ayrılmaktadır. Irak Medeni kanununun

²⁷⁰ Gazi Faysal Mehdi; a.g.e. s. 12.

²⁷¹ 2005 Irak Kalıcı Anayasası; 12. M.

²⁷² Gazi Faysal Mehdi; a.g.e. s. 16.

71.maddesinin 1. fıkrasına göre, fiili olarak veya bir yasa gereği, kamu yararına tahsis olunan devlete veya kamu tüzel kişilerine ait olan taşınmaz ve taşınır mallar, kamu malı sayılmıştır. Geri kalan devlete ait mallar, devletin özel mülkiyetine giren mallardır. Devlet bu tür mallarda –ilgili yasa hükümlerini nazar-ı itibara alarak- fertlerin kendilerine ait mallar üzerinde tasarruf ettikleri gibi, tasarruf edebilir.

Kanuni koruma devlete ait özel ve kamu malları da kapsamalıdır. Dolayısıyla söz konusu madde hükmünün tekrardan ele alınıp şu şekilde düzenlenmesi daha doğrudur “devlete ait kamu ve özel mallarının dokunulmazlığı vardır ve bu tür malları korumak her vatandaşa yüklenen bir görevdir”.²⁷³

d. Devlet Meclisi (Danıştay) Kurmak

Anayasanın 101. maddesi “ yasalarca görevi idari yargı, fetva verme, yasa yazmak olan ve kanunlar gereği müstesna kılınmadıkça devleti ve diğer kamu kurumlarını yargı makamları önünde temsil etmek olan bir devlet meclisi (Yargıtay) kurmak mümkündür”. Söz konusu madde gevşek bir şekilde ele alınmıştır. Çünkü Devlet Şura Meclisi (Yargıtay) 1979 yılında 65 sayılı yasayla kurulmuş ve müşaveret, yasa yazma ve idari yargı alanında görevlerini yerine getirmektedir.²⁷⁴ Ancak anayasanın yargıyı bağımsız tutma tutumuyla çelişen bir yönü vardır, o da adalet bakanlığına tabi olmasıdır. Otoritesinin kaynağı adalet bakanlığıysa bağımsızlıktan söz etmek mümkün mü? Üçüncü organ sayılan yargının, yürütme organına tabi olması ve bunun emirlerine göre hareket etmesi ve bunu razı etmek için çalışması mantıklı değildir. Anayasanın, devlet şura meclisini yüksek yargı konseyi oluşumlarından biri olarak sayması gerekirdi. Çünkü bu kurum (devlet şura meclisi/Yargıtay), istişare görevi yanında, genel disiplin meclisi ve idari mahkeme aracılığı ile yargı görevini de yerine getirmektedir. Hatta bu

²⁷³ Bdul Gani Besyuni Abdullah; *Nazariye El-Amme Fi El-Kanun El-İdari, Dirase Mukarene Liesus We Mabadi El-Kanun El-İdari We Tatbilatuha Fi El-Irak*, Munşeat El-Maarif, İskenderiye, 2006, s. 148.

²⁷⁴ Bdul Gani Besyuni Abdullah; a.g.e. s.163.

kurumun kendisine has bağımsız bir kurum olarak itibar edilmesi de mümkündür.²⁷⁵

2. Anayasada Çelişkili Bulunan Metinler

2005 tarihli Irak Cumhuriyeti Anayasası Kanun usulü ve mantığıyla çelişen bazı metinler içermektedir

a. Azınlıkların Hakları

Anayasanın yerel idarelere ayrılan beşinci bap/ dördüncü bölüm ve 125. maddesi azınlıkların haklarını“Bu Anayasa Türkmen, Aşurlu Kildan ve diğer milletlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitimsel haklarını garanti eder”²⁷⁶ belirtmiştir. Aslında bu bir açık çelişkidir, çünkü bölüm yerel idarelere ayrılmış, oysa maddenin içeriği azınlıkların haklarından söz etmektedir. Azınlıkların hakları, yerel idareler sayılır mı? Anayasa koyma komisyonu bu maddeyi (m.125) buradan alıp haklarla ilgili olan ikinci babın birinci bölümüne aktarmalıdır; bu bölüm söz konusu hakların normal ve uygun yeridir. Yerel idarelerden maksat ise, illerin olduğu ilçe, kasaba ve köy idaresidir. Ayrıca anayasa söz konusu yerel idareleri düzenleyen kurallar içermemektedir.²⁷⁷

b. Temsilciler Meclisi Adayında Bulunması Gereken Şartlar

Anayasanın 49. maddesi/ikinci bendinde temsilciler meclisi adayında bulunması gereken şartlar “ temsilciler meclisi adayında Iraklı ve tam ehliyetli olması şartları aranır”²⁷⁸ hükmüne bağlanmıştır. Aynı maddenin üçüncü bendinde ise “aday ve seçimde bulunması gereken şartlar ve seçimle ilgili diğer tüm konular, bir yasayla düzenlenir” hükmü yer almaktadır. Bu aslında aynı maddenin iki bendi arasında ahenksizliği ve dikkatsizliği gösterir. Sözünü ettiğimiz ikinci bent, temsilciler meclisi adayında bulunması gereken şartları, iki şart olarak belirlerken, aynı maddenin üçüncü bendi ise temsilciler

²⁷⁵ Hamid El-Seyid; *Meclis El-Siyade Fi El-Irak*, Bağdat Linneşir, Irak, 2008, s. 94.

²⁷⁶ 2005 Irak Kalıcı Anayasası; 125. M.

²⁷⁷ Muhammed Ali Alyasin; a.g.e. s. 168.

²⁷⁸ 2005 Irak Kalıcı Anayasası; 49. M.

meclisi adayında bulunması gereken şartların belirlenmesini özel bir yasaya bırakmıştır. Kanun koyucu iki yoldan birini (ya temsilciler meclisi adayında bulunması gereken şartları anayasa kurallarınca belirleyip ya da bunun belirlenmesini özel bir yasaya bırakmalıydı) seçmeliydi. Böylece, temsilciler meclisi adayına has şartların, anayasa ve yasa maddeleri arasında, serpilmesini önlerdi.²⁷⁹

c. Bölge Otoriteleri

Anayasanın 121/2.bendine göre “ federal yasalarla bölge yasaları arasında çelişki veya çakışma söz konusu olduğu hallerde, bölge otoritesi – federal otoritelerin özel ihtisasına girmeyen konularda-bölge otoritesinin, bölgede, federal yasaların uygulamasını, tadil etme hakkı vardır”²⁸⁰. Görüldüğü gibi, madde şekil bakımından kötü olarak kaleme alınmıştır, bu maddede vurgulanması gereken husus ‘bölge yasası federal yasa üzerine tercih edilecektir’ veya ‘çekişme konusu meselede, bölge yasasının uygulanacağı ve federal yasanın ihmal edileceği’ iken yanılış olarak ‘uygulanmasının tadili’ ifadesi kullanılmıştır.²⁸¹ İçerik veya konu bakımındansa, söz konusu madde federal rejim usullerini ihlal etmiştir. Çünkü bilindiği gibi eyalet veya bölge parlamentosunun, (federal yasalarla çakışmaması koşuluyla) eyalet veya bölge sınırlarını aşmayan iç meseleleri düzenleyen yasalar çıkartmak, hakkı vardır. Eyalet veya bölge yasası ile federal yasa arasında bir çekişme söz konusu olduğu hallerde evleviyet federal yasalarınınındır. Dolayısıyla yasalar arasında çekişme söz konusu olduğu hallerde evleviyeti bölge yasasına verip ve bu yasayı federal yasadan daha üstün tutmak, federal siyasi rejimin dayandığı sabit ana kuralı ihlal etmektedir ve olağan dışı bir bidattir.²⁸²

Kanaatimizce, federal devletin birliğinin korunmasının mümkün olması ve bu devleti parçalara ayırdıktan sonra parçalarını yele savurmak

²⁷⁹ İsmail Mirze; a.g.e. s. 239.

²⁸⁰ 2005 Irak Kalıcı Anayasası; 121. M.

²⁸¹ Hamid El-Seyid; a.g.e. s. 103.

²⁸² Ahmet Numan El-Hatip; a.g.e. s. 95.

isteyenlerin önünü kesmek için sözünü ettiğimiz madde, federal rejim şekliyle bağdaşacak şekilde tekrardan ele alınıp düzeltilmelidir. Müşterek ihtisas alanı veya bölge ihtisas alanına giren meseleleri düzenleyen yasalar (bölge ve federal yasa) arasında meydana gelen çekişmelerde evleviyet bölge yasasının uygulanmasına verilmelidir ki devletin birliği korunabilsin savı nazar-ı itibara alınmamalıdır. Özellikle Irak bir siyasi rejim şekli olan federal rejimi uygulayalı çok olmadı, bu da federal otoritenin kuvvetlendirmesini ve ihtisas alanın genişletmesini gerektirir ki görevlerini yerine getirebilsin ve söz konusu rejimin sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için zemin sağlayabilsin.²⁸³

d. Irak Büyükelçilik ve Temsilciliklerinde Bölge ve İlleri Temsil Büroları

Anayasanın 121.maddesinin dördüncü bendine göre “Büyükelçilik ve diplomatik temsilciliklerde kültürel, sosyal ve gelişme işlerini izlemek üzere bölge ve il büroları açılmalıdır”

Belli ki ülkeyi dışarıda temsil etmek (dış temsilcilik) federal otoritenin özel ihtisas alanına girer, bölgelerin bu ihtisasa müdahalesinden söz edilmemelidir. Anayasanın 110.maddesinin birinci bendi de bunu doğrulamaktadır “ aşağıdaki yetkiler federal otoritenin özel ihtisas alanına girer: Birinci, dış politikayı çizmek ve diplomatik temsilcilik....vs”²⁸⁴ durum böyleyse ve böyle de olmalı, o zaman büyükelçilik ve diplomatik temsilciliklerde bölge ve il bürolarının açılmasına ne gerek vardır. Bu büyükelçiliklerin bünyesinin hantallaşmasına yol açmaz mı ve devlet bütçesini anlamsız ve aşırı giderlerle yüklemesini mi? Farz edelim ki büyükelçiliklerde ve diplomatik temsilciliklerde (Irak’ın Birleşmiş Milletler temsilciliğinde mesela) bölgeleri temsil eden bürolar açılması mümkündür, o halde illeri de temsil eden büroların açılmasının bir anlamı var mı? Federal rejimin özelliklerini ve Irak Cumhuriyetinin iktisadi durumunu nazar-ı itibara

²⁸³ <http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=interpage&sid=5717> 09 Ocak 2010.

²⁸⁴ 2005 Irak Kalıcı Anayasası; 110. M.

olarak mutlaka anayasanın 121.maddesinin dördüncü bendini tekrardan ele alıp düzeltilmesi çağırısında bulunmaktayız.²⁸⁵

e. Âdemimerkeziyetçi Yönetim Rejimi

Anayasanın 122.maddesinin ikinci bendi “ bir bölge oluşumuna katılmayan illere, kendi işlerini âdemimerkeziyetçi yönetim rejimine göre yürütmesini gerçekleştirmek adına, geniş idari ve mali yetkiler tanınır; bunlar bir yasaya göre düzenlenir” hükme bağlarken aynı maddenin beşinci bendi “ il meclisi, hiçbir bakanlık veya bakanlığa bağlı olmayan herhangi bir makamın kontrol ve denetimine tabi değildir; kendisine ait bağımsız bütçeye sahiptir.” Söz etmektedir.²⁸⁶

Anayasanın 122.maddesi birbiriyle çarpışan iki farklı hükümden söz etmiştir. Sözünü ettiğimiz maddenin 2. bendi âdemimerkeziyetçi yönetim ilkesine bağlılığı vurgularken aynı maddenin 5. bendi söz konusu ilkeyi çiğneyip hiçe sayarak il meclisinin hiçbir bakanlık ve bir bakanlığa bağlı olmayan herhangi makamın kontrolü ve denetimine tabi olmadığını hükme bağlamıştır.²⁸⁷

f. Anayasanın Tadil Referandumu

Anayasanın 142.maddesinin dördüncü bendi “ üç il veya daha fazlasında oylamaya katılan seçmenlerin 2/3’si reddetmezse ve bir oylamaya katılanların çoğu (%50+1) olumlu oy kullanırsa maddelerin tadili için yapılan referandum başarılı sayılır” bir hüküm getirmiştir. Bu hüküm, anayasanın 131. maddesi ile getirilen “aksi kararlaştırılmadıkça bu anayasada sözü edilen tüm referandumlar, oylamaya katılanların çoğunluğunun muvafakati ile başarılı sayılır” hükmün bir istisnasını olarak oluşturmaktadır.²⁸⁸

²⁸⁵ Gazi Faysal Mehdi; a.g.e. s. 50.

²⁸⁶ Abdul-Gani Dalu; *Hamlet Tadil El-Destur 2005 Nazra Mukarene Fi Destur 2005 – 1925*, Maehed Dirasat El-İstiraticiyeh, Landan, 2005, s. 21.

²⁸⁷ http://arabic.iraq.usembassy.gov/20050825_khalilzad_draft_constitution.html, 12 Ocak 2010.

²⁸⁸ Hamid El-Seyid; a.g.e. s. 124.

Yukarıda aktarılan 142.maddenin söz ettiği istisna çoğunluğun görüşünü tercih edilmesini ön gören demokrasi ilkelerini ihlal etmektedir. Hatta hukuk mantığını ihlal etmekte ve bununla uyuşmamaktadır. Çünkü azınlığın görüşü çoğunluğun görüşünü yenip onu çürütebilir mi? Bu despotçuluğun bir yansımasıdır, bir sureti ve diktatör rejiminin kalıntılarından sayılır.²⁸⁹

²⁸⁹ Abdul-Gani Dalu; a.g.e. s. 39.

SONUÇ

Irak'ta anayasanın gelişimine bakarsak, Irak'ta ilk anayasanın hazırlanmasından beri anayasal bir istikrar yaşanmamış çünkü siyasi istikrar yaşanmamış, ard arda bir sürü askeri devrimler ve inkılaplar yapılmış, krallıktan cumhuriyete geçilmiş.

Krallık döneminde 1925 tarihli anayasa yazılmıştır. Bu anayasada bahsettiğimiz gibi İngiliz işgalinin atında yazılmıştır. Bunun için her ne kadar iddia olsa bile bu anayasa, Irak'lı bir komisyon tarafından yazıldığı ve demokrasi bir şekilde ama yinede İngiliz işgali bu anayasanın yazılmasında büyük rol oynamış. Bunun için de şunu söylememiz mümkündür, bu anayasa hem Irak hem de İngiliz işgalcilerinin isteklerini sağlamaktadır ve İngiliz-Irak bir komisyon tarafından yazılmış.

Cumhuriyet dönemine baktığımızda ise (Yedi) anayasa yazılmış (Beşi) Saddam rejiminden önce (İkisi) de Saddam rejiminden sonra, Saddam rejiminden önceki anayasalar, (1958, 1963, 1964, 1968, 1970). Bu anayasalar, (1958 anayasası hariç) Baas partisi hükme geldikten sonra ve etkisi altında yazılmıştır. Cumhuriyet döneminde yazılan anayasaların hepsi anormal durumla ya devrim veya inkılâpla gelen hükümetler tarafından yazılmışlar. Bu anayasaların hepsi geçici ve sert anayasalardı. Bunları incelediğimizde bu sonucu söylememiz mümkündür; bu anayasalar, bir parti veya bir gurup tarafından yazılmışlar, milletinde hiçbir şekilde bu anayasaların yazımında katkısı olmamış ve bu anayasaların hiçbirisi halk referandumuna sunulmamış.

Saddam rejiminden sonraki anayasalar (2004 "GDİİDY" , 2005) anayasalarıdır. Saddam rejimine de baktığımızda herkesin bildiği gibi Irak, savaştan savaşa sürüklendi en sonunda Amerika işgali ve güvenlik kaybıyla Irak'lıların yaşamı sonuçlandı, bu durumda yeni bir anayasanın yazılması hiçte doğru bir şey değildi çünkü işgal altında olan bir devletin özgür iradesi yoktur bu nedenle de yazılan yasada meşru yasa sayılmaz. Irak'ın eski

anayasası ve bazı kanunlarının birçok değişikliklere ihtiyacı olmasına rağmen ve yeni anayasada birçok değişiklik yapılmasına rağmen, bu değişiklikler tüm Irak milletine hizmetini sunmuyor, sadece bazı kesimlerin uyumunu sağlamaktadır. 2004 tarihli Geçiş Dönemi için Irak Devleti Yönetim Yasası da bazı söylentilere göre, Amerika hükümeti tarafından hazırlanmış sonrada Arapçaya çevrilmiş.

2005 kalıcı anayasaya da baktığımızda, bildiğimiz gibi her ülkede anayasanın özel ve çok önemli bir yeri vardır. Anayasa, bir ayırım yapmaksızın tüm vatandaşların haklarını garanti etmelidir. Bu önemli yerinden dolayı kanaatimizce anayasanın yazımının başarılı olması için, üç önemli koşulun gerçekleşmiş olması gerekmektedir.

1. Siyasi İstikrar:

09.04.2003'ten sonra Irak'ın içinde olduğu kaos, halk ayaklanması, hızlıca kendini gösteren siyasi ve sosyal dönüşüm döneminde anayasanın yazılması veya koyulması mümkün değildir.

2. Anayasanın taslağını hazırlayan ve yazan kişilerin ihtisas ve uzmanlık sahibi olmaları gerekir:

anayasayı koymak üzere, hukuk ve anayasayı yazma dalında uzman, dünyada uygulanan anayasa sistemlerini bilen ve Irak'ın tarihi, halk dokusu, sosyal mirası, siyasi çekişme ve sorunları hakkında ince ve derin bilgisi olan kişiler arasından bir komisyon seçilmelidir. Söz konusu uzman kişilerin halk tarafından seçilmiş olmaları gerekmez, bunların, daha sonra Geçiş Dönemi için Irak Devleti Yönetim Yasası olarak adlandırılan geçici anayasayı koyan komisyon üyeleri gibi seçilmiş olmaları da mümkünüydü. Anayasa söz konusu uzman kişiler tarafından yazıldıktan sonra, ulusal kongreye (parlamentoya) sunulurdu. Üzerinde yeterince müzakere edilmek üzere de medya aracılığı ile halka sunulurdu. Bu müzakereler esnasında anayasa taslağı veya müsveddesi parlamento üyelerinin çoğunluğu tarafından kabul edilecek uygun hala gelinceye kadar tadil edilir ve bundan sonra halk

referandumuna sunulurdu. Ancak Irak'taysa anayasa geçici parlamento seçimleri teröristler tarafından sürdürülen bombalı saldırılar altında gerçekleştirildi ve anayasayı koymak üzere parlamento üyeleri arasından 55 üye seçildi ve 15 üye Arap Sünnilerden bu komisyona girdikten sonra toplan üte sayısı 70 oldu. Seçilen bu üyelerin çoğu hukukçu değildi ve buna ilave olarak karmaşık ve zor şartlardan dolayı 70 üyeden oluşan bu komisyonun gerçekleştirdiği toplantıların hiçbirinde toplantıya katılan üye sayısı komisyon üyelerinin toplam sayısının 1/3'ni aşmadı. Söz konusu üyeler anayasayı üç aylık bir süre içerisinde çok hızlı olarak yazdılar.

3. Anayasayı koyanlara yeteri kadar(acele etmeden aylar değil yıllar süren bir zaman parçası içerisinde) süre tanınmalıdır:

Sözünü ettiğimiz yeterli süre Irak anayasası koyucularına tanındı mı acaba? Bu sorunun cevabı tabi ki hayır. Irak anayasası dikta Baas rejiminin çöküşünden itibaren iki yıldan daha az bir süre içerisinde yazıldı. Ayrıca yukarıda da aktarıldığı gibi Irak anayasası Irak tarihinin en karanlık ve karmaşık, Baas- el Kaide tarafından uygulanan terör eylemlerinin sürdüğü bir dönemde, koyuldu.

Yukarıda aktarmış olduğumuz koşulların gerçekleşmediği için, 2005 Irak anayasası çelişkiler içeren, ülkedeki istikrarsızlığın devamında katkısı olan sorunlu bir anayasa olmuştur. Anayasanın içerdiği sorunları aşağıdaki gibi sıralamamız mümkündür:

1. Anayasanın dibacesi (giriş kısmı) dini hitap üslubuyla, taife ve mezhepçilik kokan bir şekilde kaleme alınmış. Bu dibacenin (giriş kısmı) mezhep çatışmalarının artmasında olumsuz rolü olmuştur.

2. Anayasa, dini aşırı bir şekilde birinci planda tutması için demokrasi ilkeler ile çelişen bir anayasa olmuştur. Bu dini temayül, anayasayı felce uğratmıştır. Özellikle anayasanın ikinci maddesinde söz konusu sorun kendisini çok bariz olarak göstermiştir: Bu maddenin A. fıkrasında “ İslam'ın sabit hükümleri ile çelişen bir kanunun çıkarılması mümkün değildir” söz

edilirken aynı maddenin B. fıkrasında bununla çelişen “demokrasi ilkeleri ile çelişen bir kanunun çıkarılması mümkün değildir” bir hükümden söz edilmiştir.

3. Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetme Yasası’nı, halk kesimleri, hukukçular ve siyasetçiler tarafından büyük eleştirilere uğratan, garip bir hüküm içermektedir. Söz konusu yasa, 61.maddesinin C. fıkrasında “ Irak’ta oy kullananların çoğunluğu anayasaya karşılık olumlu oy kullanırsa ve üç veya daha fazla ilde bulunan seçmenlerin 2/3’si anayasayı reddetmezse, genel referandum başarılı ve anayasa taslağı onaylanmış sayılır” söz etmiştir. Çok garip olan bu hüküm, çoğunluk olanın azınlık olanın kontrolünde olmaya mahkûm etmiştir. Çünkü bu hüküm 15 ilde bulunan seçmenlerin iradesini üç ilde bulunan seçmenlerin 2/3’sinin iradesine bağlı tutmuştur. Bu da sadece Irak’ın eski ve yeni tarihinde değil, tüm dünya ülkelerinin anayasal tarihinde eşi benzeri bulunmayan bir ilki oluşturmaktadır. Bu hüküm, anayasayı reddeden üç ili, anayasanın onaylanması önünde aşılması mümkün olmayan bir engel haline getirir.

Bu hükmün, çekişmeli Iraklı gruplar arasında çok uzun süren pazarlıklar, karşılıklı tavizlerin ve siyasi anlaşmaların sonucu olarak koyulduğu çok açıktır. Bu durum, Irak halkı olarak kendini gösteren asli kurucu otoritenin iradesi üzerine geçici bir kanun tarafından dayatılan ve farz edilen bir takyittir. Aynı zamanda bu durum, Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetme Yasası, halkın iradesine karşı meydan okuduğunu ve bu halkın çoğunluğunun kanaat ve görüşlerine karşı yasal olmayan bir takyit içerdiğini gösterir. Seçimle oluşturulmayan bir meclis tarafından koyulan ve kalıcı niteliğe haiz olmayan bir yasa, çoğunluğunun iradesi ile legal ve usulüne uygun bir anayasa koyacak egemenliğin sahibi ve yasal kaynağı olan halkın iradesini takyit etmektedir. Bu da kabullenebilir bir durum değildir.

Yukarıdakilere dayanarak, Iraklı siyasi gruplarının bu hükmü nasıl kabullendiğine şaşarak, söz konusu hükmün iptal edilmesini ve anayasadan çıkarılmasını önermekteyiz. Böylece asli (gerçek) kurucu otoritenin iradesi

önünde, legal olmayan bir takyit veya mayınlanmış bir hüküm halinde olan bir engel olmadan ülkenin anayasasını koyar.

4. Irak'ı bir federal devleti olması; ABD'nin Irak'ı işgal etmesi sonrada anayasa yoluyla Irak'ı bir federal devlete çevirmesi demektir ki gelecekte Irak küçük devletlere bölünebilir, tüm bu işlerden Amerika'nın çıkarı Büyük Orta Doğu projesini uygulamaktır, çünkü bu bölgede bulunan doğal kaynaklar örneğin petrol ve doğal gaz Amerika'nın enerji kaynağı sayılır, bunun yanında bölgenin jeostratejik önemi var örneğin bölgede bulunan Basra körfezi, Türkiye'nin boğazı ve Süveys kanalı, ticaret yapmakta büyük rol oynar. Tüm bunların yanında Amerika başka bir konu iddia ediyor, oda terör konusudur.

Yukarıdakilere dayanarak kanaatimizce, 2005 Irak anayasası çok sorunlar içermektedir. Bu sorunların çözümü olarak aşağıdakileri önermekteyiz:

1. Anayasa hukuku dalında uzman olan kişilerden bir araya gelen bir komisyon oluşturmak. Bu komisyonun görevi, anayasa hükümlerini tekrardan ele almak ve bu hükümleri, Irak'ın şimdiki şartları ışığında, tekrardan düzenleyip kaleme almaktır. Bunu yaparken, bazı kanunların özellikle petrol ve doğal gaz kanununu çıkarmak konusunda, meydana gelen engelleri de göz önünde bulundurmak.

2. Anayasayı incelemek ve tadil etmekle görevlendirilen uzman komisyon görevini tamamladıktan sonra, tadil edilmiş nüsha, anayasayı koyan parlamentoya değil, yeni parlamentoya sunulur. Çünkü koyan parlamento zaten kendisi bu anayasayı koymuş dolayısıyla bunu tadil etmesi mümkün değildir. Tadil edilmiş anayasa gelecek parlamentoya sunulduktan sonra müzakere edilmek ve tartışılmak üzere Irak kamuoyuna ve arkasından halk referandumuna sunulur. Böylece anayasa son şeklini almış olur.

KAYNAKÇA

- Abdulrazzak El-hasani; *Tarihul El-Irak El-siyasi El-hadis*, 1.cilt, 4.baskı, Beyrut, 1980.
- Abdulvahab El-gayali; Kamil Ziheri, *El-mewsua El-siyasiye*, “y.y” ” y.t”.
- Abdulkabir şihli; *Misveddet Destur El-Irak’i El-Daim*, Tabaa Taniye, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2007
- Abdulrazzak El-hasani; *Tarihul El-Wizarat El-Irakiye*, 1.cilt, Bağdat, 1987.
- Abdul-Gani Dalu; *Hamlet Tadil El-Destur 2005 Nazra Mukarene Fi Destur 2005 – 1925*, Maehed Dirasat El-İstiraticiyeye, Landan, 2005.
- Abdullatif; *Irak Devletinin Anayasası 1925–2004 Irak Kanun-u Esasisi*, Bağdat, 2005.
- Ali El-Din Hilal; *Nuzum El-Siyasiye El-Arabiya Kazaya İstşmrar we El-Teğîir*, Merkkez Dirasat Wihda El-Arabiya, Tabaa Talite, Beyrut, 2005.
- Ali El-Verdi; *Muçtemea El-Iraki*, Haneş Yayınevi, Bağdat, 2006.
- Abdülğani Dalu; *Nazrat Mukarana Fi distur 1925 wa distur 2005*, Maktebe el Kanuniye yayınevi, Bağdat, 2006.
- Attila Özer; *Anayasa Hukuku Genel İlkeler*, Turhan kitapevi, 3. Bası, Ankara, 2009.
- Bilgay Duman; *SADDAM SONRASI DÖNEMDE IRAK, TÜRKMENLER VE KERKÜK*, Yüksek lisans tezi, Kırıkkale, 2007
- Bidor Zeki; *Nakid Destur*, Meahed Dar El-Mada, Bağdat Yayınevi, Irak, 2006.
- Bir gurup yazar; *Kanuniyen Nakid Destur El-Iraki*, Dar El-Mada, Bağdat, 2006.
- Birlesmis Milletler Güvenlik Konseyi’nin 1483 Sayılı Kararı.
- Ceridet El-Sabah; *Yeni Irak*, Adet 942, 2004.
- Ceridet El-Sabah; *Hayat El-Irak*, Adet 849, 2005.

- Ceridet El-Sabah; **Yeni Irak**, Adet 930, 2004.
- Ceridet Bağdat; **Baştan Irak**, Adet 481, 2004.
- Ceridet El-Kavser; **Hukume**, Adet184, 2003.
- Ceridet El-Sabah; **Teşkil Hukume**, Adet 964, 2004.
- Ceridet El-Beyan; **Devrul El-Alemi Fi Irak**, 405Adet, 2004.
- Ceridet El-Kalaa; **Türkmenler ve Hükümet**, Sayı 408, Yıl 2004.
- Ceridet El-Destur; **Hamalat El-Ceyiş**, Adet 285, 2004.
- Ceridet Sabah; **El-Mufavazat El-Hukuma**, Adet 642, 2004.
- Ceridet El-Sabah; **El-İtifakiye El-Siyasiye**, Adet 937, Sene 2003.
- Erşet Hürmüzlü; **Vatan El-Irak**, Kerkük Vakfı Yayınevi, İstanbul, 2007.
- Erhan Basyurt-Murat Uçar; **Felluce'de Amerikan Kâbusu**, Aksiyon Dergisi, 2004.
- Esin Kemal; **İşgal Sonrası Irak'ın Yeni Anayasası**, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2007.
- Faruk AL_Umar; **Irak İngiltere Anlaşması Ve İç Politikasına Etkisi1922_1948**, Bağdat yayınevi, Irak, 1977.
- Falah El-Elosi; **Nizam El-Siyasi Fi El-Irak**, Maktebe kanuniye, Bağdat, 1981.
- Falih Abdul-jabbar, Hişam Davud; **Nakit distur 2005**, Bağdat Yayınevi, Irak, 2006.
- Falih abdül cabbar; **Din wa Devlet wa Irak Dasturları, Maktebe el Kanuniye yayınevi**, Bağdat, 2005.
- Fıras EL_sudani; **Irak'ın Geleceği ve Belirsiz Anayasası**, Bağdat yayınevi, Irak, 2005.
- Ganım Cuvad; **Dastur El-Irak**, Bağdat Yayınevi, Irak, 2007.
- Gazi Faysal Mehdi; **Nusus Düstur Cumhuriyet Irak Lisenet 2005 Fil Mizan**, Tabal Ula, Makteba Kanuniye Yayınevi, Bağdat, 2008.
- Hasan Tunç; **Anayasa Hukukuna Giriş**, Nobel yayınları, Ankara.
- Hasan Tunç; **Irak Federal Devlet Anayasası**, Global Strateji dergisi, Yıl 1, Sayı 2, Ankara, 2005.

- Hasan El-Çelebi; **Destur El-Cedid Lillrak**, Tabaa Taniye, Bağdat Yayınevi, Irak, 2007.
- Hasan Muhammet Şafik; **Destur Fi El-Irak**, Makeba Kanuniye, Bağdat, 1984.
- Hayri Emin El-Mari; **Hikayat Siyasiye Fi Tarih El-Irak**, Makteba Kanuniye, Bağdat, 1998.
- Halid Muhsin Cabir El-Yakubi; **El-Muşkilat El-Desturiye Fi El-Irak 1920-2005**, Risalet Macister, Bağdat, 2008.
- Hamid :El-Hamdani; **Safahat Min Tarih El-Irak Hadis**, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2001.
- Hicran Kazancı; **ABD'nin Demokrasi Aldatmacası**, Türkiye Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi, Sayı 251, Yıl 2005.
- Hüseyin Kerkuş; **Destur**, Dar El-Mada, Bağdat Yayınevi, Irak, 2006.
- Hüseyin Adab El-Sukeyni; **Mavzuat El-Hilafiye Fi El-Destur El-Irak'i**, Tabaa ula, Gadir Yayınevi, Basra, 2008.
- Hüseyin Avvab El-Sekyini; **Mavzuaat El-Hilafiye Fi Destur El-Irak'i**, Tabaa Ula, Gadir Matbaası, Basra, 2008.
- Hüseyin Azap Sukeyni; **Mavzuaat Hilafiye Fi Desturil Irak'i**, Dirase Kanuniye ve Ruye Siyasiye/ Tadil Destür ve Muracaatihi, Tabaa Ula, El-Basra, Makteba Kanuniye Yayınevi, Bağdat, 2008.
- Hıdır Abbas Atvan; **Maşrue Destur El-Irak'i...Nazra Tahliliye**, Takafa Lejamie Dergisi, Bağdat, 2006.
- Horasan Gazetesi, :Sayı 1530, Yıl 2003.
- İbrahim Dakuk; **Irak Anayasalarında Kitle Haberleşme Özgürlüğü**, Ankara, 1975.
- İnan koçak; **Amerika Birleşik Devletleri Ülke Raporu, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB)**, Mart 2004.
- İsmet Abdulmecid Bakir; **Usul Tefsir El-Kanun**, Sabah Lineşir, Bağdat, Tabaa Taniye, 2009.

- İsmet Giritli, Jale Sarmaşık; **Anayasa Hukuku**, Der yayınları, İstanbul, 1998.
- İhsan Hamid, Gitran Zığayır ve Raad Naci Cidde; **Nazariye El-Amma Fi Kanun El-Desturi We Nizam El-Dwsturi Fi El-Irak**, Makteba Kanuniye, Tabaa Taniye, Bağdat, 2007.
- Irak Kurucu Meclisinin 1924 Yılına Ait Tutanaklar.
- Komisyon üyesi Dr. İsmet Abdülmecit ile yaptığım görüşmede bu önemli belgeyi vermişti ve gizli olduğunu söylemişti, komisyonun diğer üyesi Abbas Beyati ile de yaptığım görüşmede aynı belgeyi vermişti.
- Mahmut Şerif El-Besyuni; **Dirasat Desturiye Irak'ıye Havle Mevzuat Esasiye Lidestur El-Irak'i El-cedid**, Maahed El-Duveli Lihukuk El-İnsan, Bağdat, 2005.
- Mahmud El-Abid; **El-Dimukratiya Fi El-Irak**, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2006.
- Mecmuat Bahisin; **Dirasat Desturiye Irak'ıye**, Camiat Dipol, Tabaa ula, 2005.
- Mecmuat Bahisin; **El-Teşrie ve Kazae**, Makteba El-Teşrie, Bağdat, 2009.
- Mecmuat Bahisin; **Maazek El-Destur**, Mahed Dirasat El-İstratickiye, Bağdat Yayınevi, Beyrut, Tabaa Ula, 2006.
- Mustafa Erdoğan; **Anayasa Hukuku**, Orion yayınevi, Ankara, 2005.
- Mustafa El-najar; **El-Irak fi El-tarih**, Bağdat, y.y, 1983.
- Munzir El-Şavi; **Kanun El-Desturi**, Tabaa ula, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2007.
- Munzir El-Şavi; **Kanun El-Desturi**, Tabaa taniye, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2007.
- Munzur EL_şavi; **Anayasa Hakkında**, Bağdat yayınevi, Irak, 1964.
- Muhanned Zıyae El-Hazreci; **Fikre El-Kanuniye El-Saide Fi El-Desatir El-Irak'ıye**, Risalet Macister, Bağdat, 2007.
- Muhamed Taki El-Muderrisi; **Basair Havle Destur El-Irak'i**, Necef Yayınevi, Irak, 2006.

- Muhammed Hadi; **Kerkük Kardeşlik Kenti Mi, Petrolün Başkenti Mi**, Çev. Alptekin Dursunoğlu, Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi, y.y, 2007.
- Nebil Abdulrahman El-Hyavi; **Zamanat El-Desturiye**, Makteba Kanuniye, Tabaa Talite, Bağdat, 2007.
- Nebil Abdül-Rahman Hayyavi; **Devlet Irak El-Dimukratiya**, Makteba Kanuniye yayin evi, Tabaa Talite, Bağdat, 2007.
- Nuaman Muna; **Kiraat fi Destur El-Irak'i**, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2007.
- Peter Galbraith; **Irak'ın Sonu-Ulus Devletlerin Çöküşü Mü?**, Çev. Mehmet Murat, Baskı 1, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2007.
- Pınar Hakkı; **Yeni Irak Anayasasının Getirdiği Sistem**, Yüksek lisans tezi, Ankara, 2007.
- Raid El-cede; **El-tatavurat El-desturiye fi El-Irak**, , Beytul Hikme Yayınevi, Bağdat, 2004.
- Raid El-cede; **Mebadi El-kanun El-desturi we El-nizam El-desturi fi El-Irak**, Bağdat, 1990.
- Raid Hanun; **Nakid Destur El-Iraki Fi Situr**, Dar Huda, Bağdat Yayınevi, Irak, 2006.
- Radikal Gazetesi; Sayı 1153, Yıl 2003.
- Radikal Gazetesi; **Irak GYK Dönem Başkanı Muhammed Öldürüldü**, Sayı 1835, Yıl 2004.
- Radikal Gazetesi; **Irak'ta Geçici Yönetim**, Sayı 1803. Yıl 2004.
- Riyaz El-Heseni; **Desatir El-Irakiye**, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2006.
- Riyaz Sarıkehye; (Türkmen Millet Vekili, Anayasa Komisyon üyesi) ile 13.10.2009 tarihinde yaptığım bire bir görüşmede bu bilgileri vermişti.
- Sabah Sadık Cafer; **Destur we Mecmuat Kavanin**, Makteba Kanuniye, Bağdat, 2009.
- Sabah Juma; **Fıktrat Elsulta Tesisiye wa Tatbikatuha Fi desatir**, Doktora Tezi, Nahrin camiasi, Bağdat, 2005.

- Sahifeti Zaman Duveliye; el Adat 1750 el Sene 7, 9 Mart 2004.
- Sahifeti Medar el Lendeniye; Adet 12, Sene 1, 2004.
- Sami Camaledidin; **Kanun El-Desturi we El-Şeriye El-Desturiye**, Munşet El-Mearif, İskenderiye, Tabaa Taniye, 2007.
- Stratejik Analiz Dergisi; **Bölgeler ve Olaylar-Ortadoğu**, C. 4. ,2004.
- Suad El-Cazair; **Destur 2005**, Dar Mada, Tabaa Ula, Bağdat, 2007.
- Şeref Gözübüyük; **Anayasa Hukuku Anayasa Metni**, Turhan kitapevi yayınları, 11. Bası, Ankara, 2003.
- Şukru Mahmut; **Wazıa El-Irak 1918_1914**, Bağdat yayınevi, Irak.
- Tarik El-Harp; **Destur El-Irak'i Fi Buhus we Makalat**, Haneş Yayınevi, Bağdat, 2008.
- Türkmeneli gazetesı; **Yeni Hükümet**, Sayı 287, Yıl 2003.
- Vail Bdullatif El-Fadıl; **Desatir Davle El-Irak'ıye Bene 1876 – 2005**, Tabaa taniye, Bağdat, 2006.
- Zafer Gören; **Anayasa Hukuku**, Seçkin yayıncılık, 1 bası, Ankara, 2006.

İNTERNET KAYNAKLARI

- http://www.bbc.co.uk/turkish/indepth/story/2004/03/040319_iraq_anive_rsalary_1115nisan.shtml, 10 Kasım 2009.
- <http://www.ntvmsnbc.com/news/211835.asp>, 12 Kasım 2009.
- <http://www.ntvmsnbc.com/news/212305.asp>, 12 Kasım 2009.
- <http://www.ntvmsnbc.com/news/221444.asp#BODY>, 17 Aralık 2009.
- http://www.bbc.co.uk/turkish/specials/2214_iraq_millions/page4.shtml, 15 Aralık 2009.
- <http://daccessdds.un.org/doc/UNDOC/GEN/N03/563/91/PDF/N0356391.pdf?OpenElement>, 27 Aralık 2009.
- <http://www.milliyet.com.tr/2003/12/21/dunya/adun.html>, 22 Şubat 2010.
- <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-03/a-2004-03-01-16-1.cfm>, 7 Ocak 2010.
- <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-04/a-2004-04-28-12-1.cfm>, 5 Ocak 2010.
- <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-05/a-2004-05-09-2-1.cfm>, Erişim: 15 Aralık 2009.
- <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-05/a-2004-05-25-5-1.cfm>, 15 Aralık 2009.
- <http://www.amnesty.org.tr/v0207200402.si>, 3 Mart 2010.
- <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-07/a-2004-07-01-8-1.cfm>, 25 Şubat 2010.
- <http://www.aksam.com.tr/arsiv/aksam/2005/01/27/politika/politika2.html>, 10 Şubat 2010.
- <http://www.voanews.com/turkish/archive/2004-11/a-2004-11-15-3-1.cfm>, 10 Ocak 2010.
- <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/221/AND7.htm>, 20 Şubat 2010.

- <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/ANADOLUNUNSESI/221/AND7.htm>, 20 Şubat 2009.
- http://www.sabah.com.tr/ozel/irak835/dosya_838.html, 15 Aralık 2009.
- <http://www.ntvmsnbc.com/news/313906.asp>, 18 Şubat 2010.
- <http://www.alsabaah.com/paper.php?source=akbar&mlf=interpage&sid=5717>, 09 Ocak 2010.
- http://arabic.iraq.usembassy.gov/20050825_khalilzad_draft_constitution.html, 12 Ocak 2010.

IRAK ANAYASA METİNLERİ

- 1925 Irak anayasası (Esasi Kanunu)
- 1958 Irak Anayasası
- 1963 Irak Anayasası
- 1964 Irak Anayasası
- 1968 Irak Anayasası
- 1970 Irak Anayasası
- 2004 Irak Anayasası (Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası)
- 2005 Irak Kalıcı Anayasası

ÖZET

Hussein W. Hamad “Irak’ta Anayasanın Yapısı ve Kabul Usulü”.

Çalıştığım tez Irak’ta Anayasanın Yapısı Ve Kabul Usulü. Bu tez çalışmamın özeti, tez Dört bölümden oluşmaktadır: birinci bölüm Genel İlkeler, ikinci bölüm Irak’ta anayasanın gelişimi, üçüncü bölüm 2004 Geçiş Dönemi İçin Irak Devleti Yönetim Yasası ve dördüncü bölüm 2005 Irak kalıcı anayasası.

Birinci bölümde ele aldığım konular, genel olarak anayasanın nasıl yapılacağı, kabul usulleri genel olarak ve ayrıntılı olarak anayasanın kavramı. İkinci bölümde ise Irak’ta anayasanın gelişimi, detaylı olarak Irak’ta kaç anayasa yazılmış ve nasıl yazılmış ve bu anayasalar 1925 – 1958 – 1963 – 1964 – 1968 – 1970 ayrıca Irak’ın 2003 işgali, üçüncü bölümde ise 2004 Geçiş Dönemi İçin Yasayı ele aldım ve çok detaylı bir şekilde ve bu yasanın nasıl yazıldığı ve onaylanması, dördüncü bölümde ise 2005 parlamenter seçimleri ve 2005 Irak’ın kalıcı anayasası, bu anayasayı nasıl yazıldığı, komisyonun nasıl kurulduğu, referanduma nasıl sunulduğu ve kabul usulü sonda da bu çalışmamın sonucu özet olarak çalışmamda, Irak’ta anayasanın nasıl koyulduğu ve yürürlüğe nasıl girdiğini bilimsel olarak ortaya koydum.

Bu tezin de önemine baktığımızda ve bu konuyu seçmemin sebebi; Irak’ta anayasanın, yürütme, yasama ve yargı erkleri, diğer meslektaşlarım tarafından yüksek lisans tez konusu olarak ele alınmıştır. Tez konum olan “Irak’ta anayasanın yapısı ve kabul usulü” ne Türkiye’de ne Irak’ta bir monografi çalışma konusu olarak ele alınmamıştır. Bu da tez konumun önemini ve seçmemin sebebini oluşturmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

- IRAK’IN İŞGALI.
- IRAK’IN ANAYASALARI.
- IRAK’TA ANAYASANIN YAPIMI
- REFERANDUM.
- SEÇİMLER.

ABSTRACT

Hussein W. Hamad “Structure of Constitution in Iraq and its Adoption Procedure”.

My thesis study deals with the structure of constitution in Iraq and its adoption procedure. The abstract of my thesis study has comprised four parts. First Part deals with the General Principles. Second Part deals with the Development of Constitution in Iraq. Third Part deals with the Iraqi State Administration Act for the Transition Period of 2004. Finally, Fourth Part deals with the Permanent Constitution enacted in Iraq in the year 2005.

The topics that I refer in the First Part are generally dealing with the manner how to make a constitution, and also the procedures of adoption and concept of Constitution in general and detail. Second Part explains in detail the development process of Constitution in Iraq and points out how many constitutions have been so far drafted in Iraq and how they had been drafted (covering the years 1925 – 1958 – 1963 – 1964 – 1968 – 1970) It furthermore dwells on the Occupation of Iraq in 2003. In the Fourth Part I especially dwelt on the law regarding the Transition Period of 2004 and explained in detail how this constitution had been drafted and voted. In the Fourth Part, I dwelt on the Parliamentary Elections held in the year 2005 and set forth my views dealing with the Permanent Constitution adopted in Iraq in the year 2005 and explained in detail how this constitution had been drafted and how the Constitutional Committee had been established and how this constitutional text had been presented to the referendum and what was the adoption procedure to be followed. Finally, in the abstract of my study, I scientifically put forward how this constitution had been enacted and took effect in Iraq.

When we also take into consideration the importance of this thesis and the reason for selecting this topic, it appears that my other colleagues, as a thesis subject of master degree education, have also preferred to dwell on the Executive, judicial and Legislative Powers granted by the Iraqi

Constitution. My thesis study subject which dealt with the structure of constitution in Iraq and its Adoption Procedure, has never been take up as a monographic study subject either in Turkey or Iraq. This serves to indicate the importance of my thesis subject and the reason why I have preferred it.

KEYWORDS

- OCCUPATION OF IRAQ.
- CONSTITUTIONS OF IRAQ.
- MAKING A CONSTITUTION IN IRAQ
- REFERAMDUM
- ELECTIONS.